

קביעת קו התאריך

מבוא

מטרת קונטרס זה להוכיח בראיות ברורות שהעיקר הלכה למעשה כהפסק שיצא מכינוס רבנים גדולי ארץ ישראל שהתקיים בירושלים עיה"ק שנת תש"ב, [היו נוכחים בו יותר מעשרים רבנים, ונצטרפו לפסק דינם עוד עשרה מגדולי הרבנים בעולם, וביחד היו יותר משלשים מגדולי התורה וזקני הרבנים שבדור שהסכימו לפסק זה, להלן נדפסו שמותיהם] אחר ששמעו דעת החזון איש זצ"ל ששלח מברק ליאפאן: „אכלו ברביעי וצומו בחמישי" או חל בא"י יוה"כ ביום רביעי, דנו בדבר והחליטו פה אחד שלא לשנות את יוה"כ ביאפאן, ושלחו מברק ליאפאן שיצומו ברביעי, באותו יום כמו בארץ ישראל וכמו ששמרוהו מקדמת דנא עד עכשיו. וגדולי ישראל שנוכחו בה הגרא"ז מלצר והגרצ"פ פראנק זצ"ל הוסיפו שאין לשנות את יום השבת ויוה"כ בשום מקום בעולם, מכפי שנהוג היום, וכן כ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל וכ"ק אדמו"ר מלובאוויטש זצ"ל השיבו לשואלים מיאפאן, שלא לשנות את השבת לא ביאפאן ולא בשום מקום בעולם, והרב דמתא אהרן משה קיסילאוו מחרבין ** כתב בנוגע לשאלה זו „דרך חדש זה אסור מן התורה בכל

* בשנת תש"ד פרסמתי שורה של מאמרים לבירור שאלה זו בשם „שבת בראשית ושבת סיני" ב„תלפיות" (רבעון שיצא לאור בנויארק) שנה א' תש"ד חוברת ב' עמוד 422–351. שם, בחוברת ג' עמודים 650–579, שם, שנה ב' חוברת א' תש"ה עמ' 190–155, שם, שנה ג' חוברת א' תש"ו עמ' 410–402, ס"ה 185 עמודים.

בשנת תש"ד הדפסתי ב„הפרדס" חדש שבט בנויארק, קונטרס בשם „השבת ומזרח העולם" (30 עמוד) מאמר זה הוא קיצור ותמצית מספר גדול שערכתי בבירור שאלה מסובכת זו.

באותה שנה פרסמתי במאסף „קול תורה" (היוצא לאור בירושלים) סיון–אלול תשי"ד מאמר בשם „השבת ומזרח העולם" קונטרס ב' (26 עמוד) תשובה להשגות על המאמרים הנ"ל, שנדפסו בחוברת „המעייין" ירושלים תמוז תשי"ד.

להלן אני מביא מכתב בענין זה מרב אחד, על דבר שאלת קו התאריך שנתעוררה כעת מחדש, ותשובתי לו. וכן מאמרי ב„הפרדס" עם הוספות ותיקונים. בספרי „השבת ומזרח העולם" יודפס גם מאמרי שב„קול תורה" הנ"ל.

במאמרי כאן אני דן על הפסק דין של הכינוס של הרבנים גדולי תורה שדנו בשאלה זו, ואני מבאר בקיצור הטעמים והיסודות של הפסק דין שלהם.

** בשנות תרע"ד–ע"ו, בתחלת מלחמת העולם הראשונה, באו כאלף יהודים מתגרים ליאפאן וביניהם הרבה יראים ושלמים ושמרו שבת ויר"ט כדת וכדין כפי שהחזיק במקום, או היה רב בחרבין א' מגדולי התורה בליטא הרב משה אהרן קיפיעלאוו, מי שהיה רב בבאריסאוו והיה מפורסם בתור רב הכולל לכל קהלות אשכנזים במזרח הרחוק ואליו פנו בכל שאלותיהם, או לא פקפק שום אדם בקביעת יום השבת, משום שהיה ידוע ומפורסם שכבר לפני ארבעים שנה יצא חכם אחד לדון בדבר חדש לפסוק עפמ"ש הכוזרי והרז"ה, וגדולי התורה דחו וביטלו דבריו, וכן נהגו בכל המזרח הרחוק וביאפאן בכמה ערים יחידים עוברים ושבים שנודמנו שם, וגם המהגרים הקבועים שיסדו שם קהלות.

מקום. וכל המשנה ידו על התחתונה, ובלי ספק שינוי יום השבת יגרום חלול שבת ותשכת תורת שבת לגמרי" וכו'.

נמצא לפי פסק דינם שאין לשנות השבת :

א. לא ביאפאן, ולא בכל האיים שישנם ב־65 מעלות בים האוקיינוס ממצר ברינגסי עד חוף צין, לא כמו שפסק בקונטרס ח"י שעות.

ב. לא באוסטרליא וניו זילאנד ולא בקמצ'טקה שבסיביר, לא כמבואר בספר „דברי חכמים" וכמ"ש בקונטרס „סוד נקודה דלתתא". ועוד. ולזה הסכים גם החזון איש.

ג. לא באיי הוואי ובכל האיים בל"ה מעלות באוקיינוס הנמצאים בין מעלת האורך 165, ולא בחלק של מדינת אלאסקא, לבין 180 מזרחה מא"י. לא כמ"ש בספר „היומם". ובוה הסכים גם החזון"א.

ד. לא בניו זילאנד, לא כמ"ש ח"א בנועם כרך יא.

פסק זה תואם את מה שנפסק שבעים שנה קודם לכן, כאשר חכם אחד הרב ישעיה מאיר כהנא שפירא מטשארטקוב פסק שיש לשנות את היום במזרח הרחוק ביפאן אוסטרליא וקמצ'טקה בסיביר (כפי הכוזרי והרז"ה), וגדולי ישראל הרש"מ ואחרים נופו בו. וה, שואל ומשיב" ביטל את דבריו, והענין נשתקע. פרטי הדברים יתבארו להלן.

השאלה שאנו משתדלים לבארה היא אחת השאלות הקשות העומדות ברומו של העולם הרבני. לא נגזים אם נגיד שהיא השאלה הקשה והחמורה ביותר, שעלתה פעם על שלחן מלכים, מאז מלכי רבנן משום שהיא נוגעת הלכה למעשה לרבים בכל יסודי התורה, כגון שבת, יוה"כ, חמץ בפסח, יו"ט וכו'. וכל מצוות דאורייתא התלויות בזמן כמו שיתבאר להלן. והנה הגם שלהלן יתבאר שהעיקר כפסק של גדולי ישראל שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם מכפי שמוחזק היום, נשארו עוד הרבה שאלות, ספיקות וחקירות בנושא זה שנוגעים לעניני דאורייתא שלא נתבררו עד היום. והיות שיש מעט מועיר מת"ח שנכנסו לעומק הענינים, לכן פונה אני בזה לאלה מגדולי התורה היחידי סגולה שיש להם זיקה לנושא זה, שיתנו דעתם לברר את הבעיות ההלכתיות הקשורות לנושא זה. ודבריהם יפורסמו בנועם. בקרוב אי"ה יצא לאור ספרי „השבת ומזרח העולם" המחזיק ששים פרקים, בו נתבררו הרבה נקודות בשאלה זו, בהם ימצאו הקוראים הרבה חומר שיעזור להם לברור הענינים.

להלן תבוא תשובה לסופר אחד שיצא במאמר בספר שיצא עכשיו לאור, לתאר אסיפה זו בצורה מסולפת וכאילו הרבנים שפסקו באסיפה זו נגד דעתו של החזון איש זצ"ל נשתבשו בדעתם וממילא אין להכרעתם שום ערך. מהחומר המבואר להלן ע"ד אסיפה זו יראה הקורא שדבריו בנוגע להאסיפה בדוים מן הלב ואין להם שום יסוד.

★

ביום צום גדליה שנת ה"א תש"ב התקיימה בירושלים עיה"ק בביתו של הרב הראשי הגרי"א הרצוג זצ"ל אסיפה מצומצמת מגדולי הרבנים בירושלים ולמחרתו נתקיימה במלון אמדורסקי אסיפת רבנים של גדולי התורה בארץ ישראל, על דבר השאלה שנתעוררה אז בין פליטי יאפאן אם להתענות שם ביום רביעי כמו בארץ ישראל, רק בהקדמת שש שעות קודם, וכמו שנהגו שם מקדמת דנא, או לאחר ולהתענות ביום חמישי שלפי חשבונם כדעת ה, חזון איש" זצ"ל, ואותה השאלה

נתעוררה גם בנוגע לשמירת השבת, אלא שבשבת יש עצה להחמיר שלא לעשות מלאכה דאורייתא גם ביום ראשון, אחרי ששמעו מפי בא כח של החזון איש הרב חיים זאב פינקל ז"ל בנו של ראש ישיבת מיר שהסביר שיטתו של החזון איש, ושאר המרצים כמו שמבואר להלן. אחרי דיון ארוך החליטה האסיפה לשלוח מברק ליאפאן שיצומו ביום הרביעי. זו היתה אסיפה היסטורית, שכן בפעם הראשונה בתולדות עם ישראל, נולדה מחלוקת כזו בין חכמי התורה על דבר קביעת יום השבת במקום ידוע. והמחלוקת היתה בין אחד מגדולי הדור שקבע בפסק מחלט לשנות יום השבת ויוה"כ ביאפאן, ושאר כל גדולי ישראל והרבנים המובהקים שבדור והאדמו"רים המפורסמים כולם פסקו שלא לשנות זמן השבת ויוה"כ מכפי שנהגו עד עכשיו, ואחדים הסכימו להחמיר בעשיית מלאכה דאורייתא ביום ראשון, וביוה"כ מי שרוצה להחמיר ולהתענות גם ביום שני — ישאל לרופא.

להלן אני מביא מה שכתבו הרבנים שהיו נוכחים בהאסיפה: הרב רי"מ טיקוצינסקי בספרו „היומם“, הרב רש"י זוין בספרו „לאור ההלכה“, הרב ר"ד שפירא בספרו שו"ת „בני ציון“, הרב ר"ש גורן במאמרו בהצופה תשכ"ז, הרב הראשי לא"י הרי"א הרצוג במכתבו אלי בשנת תשי"ד, הרב רא"ז מלצר במכתבו אלי, הרב רצ"פ פראנק במכתבו אלי ובשו"ת הר צבי או"ח כרך א' (ירושלים תשכ"ט) סימן קל"ח.

אסיפת גאוני ורבני ארץ ישראל

א. בספר „היומם“ להגר"מ טיקוצינסקי זצ"ל כותב הוא, וזה לשונו:

„קו התאריך הישראלי (המכונה בשם מרידיאן) הוא דבר שבו התלבטו ומתלבטים מאות בשנים. וזה כשבעים שנה, כשהגיעה שאלה זו להלכה למעשה, התחבטו בה הרבה, גדולי ורבני וחכמי הזמן, ועד היום לא קבלה פתרונה וכו'. ואסוף הגאון מוהרי"א הרצוג שליט"א הרב הראשי לארץ-ישראל, אסיפת מגאוני ורבני ארץ-ישראל אשר תדון ותחליט מה להשיב לשואלים. ואם כי רבים מגדולי ארץ-ישראל השתמטו מלבוא להאסיפה, בנימוק, שטרם ירדו לעומק דברי הראשונים בכדי לחוות דעתם ע"ז, התכנסה בכ"ז פנסיה רבתי חשובה אשר נשאה ונתנה בענין בכל כובד הראש.

ראשונה הרצה בכנסיה רב אחד, בשם הגאון „חזון איש“ וברר את דעתו ואת שיטתו, שביפאן היוצאת מגבול צ' המעלות (ומגבול היבשה) צריכים לשנות את היום, ואני הרצאתי על שיטתי אני, שהמרכז שלנו הוא ירושלים, וקו התאריך הוא בקו המקביל ק"פ מעלות מירושלים, לפיכך אל לשנות ביפאן את היום. והרצו עוד שני רבנים הרב ר' דוד שפירא מחבר ספר „בני ציון“ עפ"י שיטתו בספרו,

שתליית המאורות היתה 45 מעלות למזרח ירושלים, וסוף צ' המעלות הוא 135 מזרח ירושלים. והרב ר"ש גרונציק חזה את דעתו: שחושבים את תשעים המעלות מאמצע הישוב שהוא כ"ד מעלות למזרח ירושלים, ושלפי"ז סוף תשעים המעלות הוא 114 מזרח לירושלים. ובכל אופן היינו תמימי דעה בנוגע ליאפן, שאין לשנות שם את היום. דיבר גם הפרופסור ר"א הלוי פרנקל, שבעיקר הזדהה עם דעתי אני, אלא שהעיר עלי בנוגע לאלסקה (וגם אני בעצמי העירוני ע"ז באסיפה המצומצמת שכינס הרב הראשי יום קודם). ואחרי הדיון, החליטה האסיפה שלא ישנו ביפאן את יומם. ותהי דעת רובם לתלגרף אליהם שיצומו רק ביום הרביעי (של אר"י, ושם מתקדש היום בשיעור 6.40) וכנהוג שם למנות את יומם כמו בחינא. מקצת הרבנים חוו דעתם לתלגרף שהמחמירין יאכלו ביום המחרת פחות מכשיעור.

בקץ שעבר הגיעה שאלה זו אל שיאה: חכמי הישיבות ורמ"הם מליטא ומפולין גלו ממקומם, ובאו עד קובא שביאפן, והמה, שנהירין להם הויכוחים שהיו כבר בין הרבנים בנוגע לקו התאריך, אם הוא בתשעים המעלות ממזרח ירושלים או לא, באו לכלל ספק, שמא כבר עברו את הקו, ודרשו בתכיפות מגדולי ארץ ישראל שיפתרו להם את שאלת מקום הקו להלכה, למען ידעו איך להתנהג שם בקביעות יומם. ונחלקו גם גדולי אר"י דומננו בדעותיהם, ונשלחו תשובות נגדיות: הגאון בעל „חזון איש“ (הוא הרב אברהם ישעי' קארעליץ) שליט"א [זצ"ל] השיב שאמנם כן הגבול הוא בסין, ובעברם ליפן כבר עברו את הקו, ועליהם לשנות את היום. והאדמו"ר מגור שליט"א [זצ"ל], אחרי שאלו גם את דעתי וגם את דעת הרה"ג ר' דוד שפירא — השיב כדעתנו שלא ישנו את יומם, כי עדיין לא עברו את קו התאריך. וכאשר קבלו בני הישיבות וחכמיהם שבקובא שתי תשובות שונות, החלו לשמור שם שתי שבתות. אולם בהתקרב יום הכיפורים וא"א לקהל חרדי של מאות רבות, וי"א של אלפים ביפאן, לצום שני ימים מעל"ע רצופים, התחננו בטלגרמות תכופות בבקשות נמרצות, שגדולי אר"י יתכנסו ויחליטו על היום שעליהם לצום. ואני אם כי דעתי היתה בהחלט עוד מלכתחלה, שעליהם לצום רק ביום הרביעי, עם כל זאת, אחרי שנודעו בהמשך זמן האסיפה, שהגאון בעל „חזון איש“ תלגרף אליהם שיצומו רק ביום החמישי — אמרתי שלא לתלגרף כל עיקר, כי באם יודיעו להם לצום ביום הרביעי ימצאון בהם שיצומו שני ימים, בחששם לשתי הדעות, ונכניס ח"ו קהל גדול בספק של סכנת נפשות. ואע"פ שנמצאו תומכים לטענתי זו היתה התוצאה שכן נשלחה הטלגרמה, ורובם צמו שם ביפאן כנהוג ביום ד', ויחידים צמו ביום ה' ואחרים בשני הימים, עכ"ל.

ב. הגרש"י זיין שליט"א שה' נוכח באסיפה כותב בספרו לאור ההלכה (מהדורה ב) דף רפת. וז"ל:

מועצה של גדולי התורה בא"י

„והרבנות הראשית בירושלים קראה למועצה של גדולי תורה בארץ ישראל, ואחרי ששמעה דיונים רבים ודעות שונות החליטה פה אחד לבלי לשנות בקובא את יום השבת ויום הכפורים. מבלי לקבוע עמדה באיזו נקודה מתחיל מגין הימים, החליטו שעל כל פנים יפאן כולה, וקובא בכלל, אינה משנה את חשבון הימים בשביל שיטת הכוזרי והמאור. וכך הבריקו לקובא, ורובם כן עשו שם. למן אז נתפרסמו שוב דיונים מעמיקים בשאלה זו ודעות שונות, עכ"ל.

רמ"י הישיבות שרי התורה והיראה

ג. הגר"ד שפירא שליט"א בספרו שו"ת בני ציון ח"ב (סימן י דף פב, ירושלים תשס"ז) כותב:

„ובאסיפת הרבנים ורמ"י הישיבות שרי התורה והיראה שנתאספו בעיה"ק ירושלים תובב"א, ביום צום גדלי' שנת ה' תש"ב ושגם כ"ק הגאון האדיר ציסו"ע שר התורה החזון איש זצ"ל שלח בא כח להכינוס שמה [לפי הכתוב בעתון הצופה ט' תשרי תש"ב ה' זה הרב חיים זאב פינקל בנו של ראש ישיבת מיר] שיציע דבריו שמה, וגם אני הצעיר באלפי ישראל נדרשתי מטעם הרבנים הגאונים לבוא להכינוס כדי לדון אודות הפליטים מאחב"י מפולין וליטא שגלו ליאפאן, שלא ידעו איך להתנהג שמה בענין חשבון ימי השבוע והחדש ושבתות ומועדים, ודפקו על פתחי גאוני ארה"ק להשיב להם הלכה למעשה. והצעתי אז שלא לשנות ביאפאן את חשבון הימים מכפי אשר החזיקו עד אז, וכמו שהארכתי בזה מכבר בספרי (שו"ת בני ציון סי' י"ד קונטרס הלכתא רבתי לשבתא) אשר כבר הוצאתי לאור בשנת ה' תרח"ץ, אשר העיר ה' את רוחי מכבר לברר הלכה זו, וכן השבתי לבקשת כ"ק הגאון הצדיק אביר הרועים האדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלתר מגור זצ"ל, שבאה אליו השאלה מתלמידיו וחסידיו הפליטים מפולין שגלו ליאפאן, ומסר לי השאלה להשיב חוות דעתי בזה, ותהלי"ת תשובתי מצאה חן בעיניו הטהורים, ובעיני כל גדולי הדור, והשיבו כן להשואלים להלכה ולמעשה, שלא ישנו ביאפאן את חשבון הימים מכפי אשר החזיקו עד אז שמה", עכ"ל.

מי הם הרבנים שלקחו חלק באסיפה

ד. הגר"ש גורן שליט"א במאמרו בהצופה כ"ו ניסן תשכ"ז, כותב וז"ל: קדם לפגישה זו עם ה"חזון איש" כנס של כ"ג רבנים שזומנו ע"י הרבנים הראשיים לא"י בירושלים לדון בשאלה זו, אשר נוגעת לא רק לקביעת יום הכיפורים במזרח הרחוק אלא גם לכל שבתות השנה והמועדים בין הרבנים שזומנו לכנס הנ"ל, בנוסף להרבנים הראשיים, [הרב יצחק אייזיק הרצוג, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל],

וממועצת הרבנות הראשית היו הגאונים נוחי נפש הגרצ"פ פראנק, הגרא"ז מלצר, הגר"י מישקובסקי [הרב דקריניק] הגר"י קלמס [הרב דמאסקווע] הגר"מ טיקוצינסקי זכר כולם לברכה, ע"כ. וכן היו נוכחים הגר"ש זיון, הגר"י מרצבך, הגר"י הילמן רב בלונדון, הגר"ד שפירא, הגר"ש גורן, ורב אחד בא כח של החזון איש, הרבנים ממועצת הרבנות הראשית ה' אז, הג"ר מ"א ווילקאבסקי, הג"ר ראובן כ"ץ מפתח תקוה, הג"ר יוסף לוי, הג"ר מ"א עמיאל מתל אביב, הגר"י מארקוס מחיפה ועוד, ולא ברור מדבריו אם היו כולם נוכחים או רק חלק מהם. (חסרים לנו עוד מספר שמות מהרבנים שהשתתפו באסיפה).

כאן אני נותן מכתבו של הגרא"ז מלצר וקיצור ממכתבו של הגרצ"פ פראנק שנדפס בשלימות להלן בסוף הקונטרס „השבת ומזרח העולם" ובספרו שו"ת הר צבי. גם אני מסכים לפסק דינו של הב"ד בא"י שהוא מבוסס על תשובת הרדב"ז, וכן פסק בעל שואל ומשיב והגר"ש מוהליבר ועוד הרבה מגדולי ישראל, שאין לשנות ח"ו את השבת בשום מקום בעולם לא ליום ראשון ולא ליום ששי, כי אין לנו בש"ס ושלחן ערוך שום רמז להתחשב בשמירת שבת עם קוים, אלא העיקר מונה ששה ומשמר שביעי, ובכל מקום בעולם ישמרו את השבת כמו ששמרו אותו עד עכשיו. עש"ק פ' וירא תשי"ד י"ד מרחשון נאום איסר זלמן מלצר

זה למעלה מעשר שנים שעל ידי הפליטים שנתיישובו ביאפאן עלתה על הפרק שאלת קו התאריך של שבת ויוהכ"פ, ובזמנו נשאלתי כיצד יתנהגו שם אלה הבאים מאירופא דרך צין ליאפאן, ואז השבתי שעליהם לשמור את יום השבת כפי מה שנהוג ביאפאן כפי חשבונם וכחשבון א"י, ולא לשנות ח"ו ליום אחר. אמנם אלה שבאים לשם מאמריקא עליהם לשנות חשבון המקום שיצאו משם ולשמור כיום שנהוג ביאפאן.

והנה במשך הימים עלתה חקירה זו בפני ועד של רבנים בעיה"ק ופסקו ג"כ כשיטה זו, אמנם גדול א' גאון מפורסם פסק שהאנשים הבאים מצין ליאפאן עליהם לאחר את יום השבת וגם את יום הכפורים לא כחשבון אנשי המקום ע"פ טעמו ונימוקו אשר אתו.

והנה טוב עשה כבוד ידידי הגאון ר' מנחם מענדל כשר שליט"א שנכנס בעומק הענין לברר את הדבר על פי התשובות אשר מצא ידו לאסוף כעמיר גורנה את דברי גדולי הדורות שדברו בזה, (וביחוד בירר שיטת הראב"ד והיסוד עולם שחולקים על הכוזרי והרו"ה. כן פסק הרדב"ז בתשובה הלכה למעשה כהיסוד עולם שהשבת בכל מקום בעולם מונה ששה ומשמר שביעי, ובזמן האחרון פסק כן בעל שואל ומשיב ג"כ, על יסוד דברי הרדב"ז), וזה מקרוב נדפס בירושלים ספר תשובות מהגאון ר' שמואל מוהליבר הגאב"ד מביאליסטאק (ומקודם נדפס בקונטרס דברי חכמים),

שהוא מרעיש עולמות על מי שרוצה לפגום בקביעת יום השבת לנטות מהפסק הנוכח, ובהיות שענין זה עלול לסכן את קדושת יום השבת אם יוטל ח"ו איזה ספק בקביעתו לזאת חוב קדוש הוא על גדולי דורנו לעמוד על המשמר ולהיות מגודרי גדר שלא יבא מי שהוא לפרוץ בקדושת השבת ובקביעתו בכל מקום בעולם מכפי ששומרים אותו היום וכו'.

נאום צבי פסח פראנק

האסיפה הגדולה של רבני א"י

ה. הגרי"א הרצוג הרב הראשי, כותב במכתבו אלי: ידוע ומפורסם על האסיפה הגדולה של רבני ארץ ישראל שהתקיימה בירושלים עיה"ק ת"ו בשנת תש"א ע"ד השאלה שהגיעה אז מיפן כ"ה החלטתנו אז היתה כ"ה שחלילה לשנות יום השבת וכו' וה"ה לשאר מועדי ישראל (המכתב כולו נדפס להלן).

מבואר מהנ"ל שבאסיפה הגדולה מגאוני ארץ ישראל וחכמיה (יותר מעשרים רבנים) ובראשם גדולי הדור הגרא"ז מלצר והגרצ"פ פראנק והרב הראשי לא"י הגרי"א הרצוג זצ"ל שפסקו הלכה למעשה שלא לשנות את יוה"כ ביאפאן, ואל פסק דינם של הב"ד הנ"ל יש לצרף עוד יותר מעשרה גדולי התורה ובראשם הגרי"ז סאלאוועיטשיק זצ"ל כמו שיתבאר להלן. (הוא פסק להתענות ברביעי ובחמישי לשאול לרופא הגרא"ז מלצר ואחרים לא הסכימו לחומרא זו). וכן הורו לעשות הרבה מגדולי האדמו"רים — הרבי מגור זצ"ל, והרבי מליובאוויטש זצ"ל ועוד, (שלא לשנות), וכן נהגו למעשה, שם הבאתי שבדור העבר כשנתעוררה שאלה זו הביע הגאון פוסק הדור ר' יצחק אלחנן דעתו שלא לשנות השבת ביאפאן מכפי שנהגו עד עכשיו, ולהלן הבאתי שגם בעל צפנת פענח דעתו שאין לשנות. וכבר היה הדבר לעולמים, בשנת תרל"ב הציע הרב שפירא מטשארטקוב שהעיקר כהכוזרי שהקו הוא תשעים מעלות מא"י, ועל יסוד זה פסק שיש לשנות יום השבת לא רק ביאפאן אלא גם באוסטרליא ואזיא (לא כהחזון איש שפסק לשנות רק ביאפאן), ויצא נגדו גדול הדור ר' יוסף שאול גאטאנזאן בעל שו"מ דחה דבריו וטען שהעיקר כהרדב"ז בנידון זה.

להלן הבאתי שישנם עוד שלשה מחברים מלבד הרב שפירא מטשארטקוב שקובעים להלכה כהרו"ה, אמנם לדעתם יש לשנות גם באוסטרליא ואזיא, והחזון"א מתנגד לזה בכל תוקף. ולהלן ביארתי שישנם הרבה עשרות מחברים במשך שלש מאות שנה שדברו מענין קו התאריך ואף אחד מהם לא הזכיר שלהרו"ה הלכה למעשה לענין שבת קיים דין קו תאריך בחוף ים ציון, והשיטה של החזון"א היא ממש יחידה כמו שכתב בעצמו. ולפסק היסטורי זה שיצא מאסיפה גדולה של רבני ארץ ישראל יש ערך גדול הלכה למעשה לדורות, וכן נתקבלה הלכה זו של

הב"ד בא"י, ועד היום הזה אנשים חרדים הנוסעים לשם מארה"ב נוהגים כך, ואין פוצה פה.

ו. להלן נדפס מכתב מרב חשוב בו הוא מעורר שזה מקרוב יצא ספר חדש בשם „פאר הדור” מב"ב של ה„חזון איש” בבני ברק, נכתב ע"י סופרים חרדים והמה מעוררים את השאלה מחדש, בו משתדלים למעט את הדמות והחשיבות של האסיפה הנכבדה, וכי כל אלה שפסקו נגד החזון איש בטעות יסודם, כמו שכתב שם בדף שמב: „השיבוש שנשתבשו בו, לדעתו, הרבנים שהכריעו לא לשנות את תאריך השבת במזרח הרחוק”. הרב הנ"ל מברר שהסופר בדה דברים מלבן, עלילת שוא וסיפורים הרחוקים מן המציאות ויחס לגדולים בנוגע לשאלה זו שיטה שהיא ההיפך ממש מהאמת. הלב כואב מאד לראות בעלבון התורה וזילותא דרבנן איך סופרים דתיים (או סופר דתי) מזלזלים בכבודם של גדולי התורה בירושלים עיה"ק, שנתאספו ודנו להשיב דבר לשואליהם, זה בדאי אינו בהתאם לרצונו של החזון איש זצ"ל, שהי' איש האמת למופת ולא זו דרכו. ושמעתי מפי קדשו שדיבר נגד מתנגדיו בשאלה זו בדרך כבוד ולא בסגנון של ביטול וזלזול, לכן מצאתי חובה לנפשי לפרסם תמצית מה שכתבתי לפרש ולבסס הפסק דין של גדולי ישראל בהאסיפה הנ"ל. והשאלה ותשובה מפורטת בענין הנ"ל יבואו להלן.

ז. הגר"מ טיקוצינסקי במאמרו העיר, שרבים מגדולי א"י לא באו, בנימוק שטרם ירדו לעומק דברי הראשונים, בכדי לחוות דעתם על זה, יש לשער, שאלה הרבנים לא באו מטעם הנ"ל, משום שחשבו, שהאסיפה תדון ותחליט, איפוא הוא מקום קו תאריך, כאחת משלשת השיטות שהציעו, ולזה לא היו מוכנים, אבל לפסוק בנדון זה אם יש לצום ביום ד' כמו בא"י, ולהקדים שש שעות וכמו שנהגו מקדמת דנא, או להחליט כפסק דינו של החזון"א „אכלו ברביעי וצומו בחמישי”, יכול לפסוק כל גדול בתורה אף ללא שיכנס לעצם עומק הענינים של הסוגיא ברי"ה ובדברי הרו"ה, כמו שאבאר ורק על זה דנו באסיפה, כמו שכותב הגרש"ז זיין שליט"א: „מבלי לקבוע עמדה באיזו נקודה מתחיל מנין הימים”.

שיטתו של החזון"א היא, היות דבר ברור הוא לכל השיטות שיש בענין, שמזכרח להיות קו תאריך בעולם, מפני שגלגל העולם עגול ואין לו התחלה וסוף, ואם לא יהי' קו, הרי יהי' בלבול בעולם, לאחד יהי' יום ששי, לשני שבת, ולשלישי יום ראשון, לכן מוכרחים לומר שיש קו שמשם מתחיל המזרח וסוף המערב, לכן לדעת החזון"א העיקר כשיטת הרו"ה והכחרי, ולדעתו סוברים כל הראשונים שהקו הוא בחוף צין, (הוא דוחה שאר ג' שיטות שיש בענין זה, ולהלן הבאתי שישנם עוד שיטות שלא דנו עליהם). ולדעתו זהו קו מדאורייתא, ושם יש הבדל ביום. מי שעובר את הקו בשבת ממזרח למערב, מן החוף של צין אל הספינה העומדת בים מותר לו לעשות מלאכה בצד השני של הקו, עליו לשמור את השבת ביום

ראשון של המקום, ולהיפך כשעובר את הקו בשבת שלו ממערב למזרח מן הספינה העומדת אצל החוף ליבשה ששם כבר יום ראשון, מותר לו לעשות מלאכה, ואין לו שבת כלל. וז"ל החזון איש המובא בספר האיש וחזונו דף צט: „ובכל זה אין חילוק בין תושב המקום לאורח שדעתו לחזור. דכי היכי דבשני אופקים הנבדלים זה מזה ברגעים ובשעות, אורח הבא מאופק זה לאופק זה, שובת האורח עם התושבים את שבתם, ה"נ במשתנה האופק שהוא שם מאופקו י"ח שעות שובת עמהם. כי אין כאן שינוי מנהג, אלא עיקר השבת ניתן לאדם באשר הוא שם. ולפיכך גם אם עולה מספינתו לקצה המזרח בשבת ושם כבר הוא יום א' פוסק שבתו. וכן אם ירד בספינה בשבת ושם הוא יום ו' פוסק שבתו", עכ"ל.

ז'. מלשון החזו"א שלא העיר כלום נראה שאין שום איסור לעלות בשבת מיבשת צין על האני' העומדת בחוף צין אע"פ שלשיטתו „פסק ממנו השבת", וכן להיפך מהאני' ליבשה שג"כ פסק ממנו השבת, וכן אם יעלה מהאני' סמוך לליל שבת וביבשה הוא מוצ"ש לית ליה כלל שבת ויעבוד שבעה ימים שלימים בהיתר, וכן לא יהי' לו כלל עינוי יוה"כ, וזה תימה גדולה לחדש דבר כזה הלכה למעשה. כי בפשטות נראה שיש חיוב גברא של שמירת שבת, מונה ששה ומשמר שביעי, ומערב עד ערב תשבתו שבתכם כמו יוה"כ, ומסחבר שבעצם יום השבת אסור מדאורייתא להפקיע עצמו משביתת שבת וכן ביוה"כ מעינוי יוה"כ ולכן אפילו לשיטתנו שיש קו תאריך במיצר ברינג אסור לו ביום השבת לעלות מיבשה לאני' ומאני' ליבשה אם יש הבדל ביום ואפילו בעש"ק קודם חלות שבת אסור לו לעבור מהאני' ליבשה ששם כבר ביהש"מ של מוצ"ש, מפני שיש חיוב גברא מונה ששה ימים ושובת ביום השביעי כמ"ש להלן מדברי הרמב"ם ושו"ת הרדב"ז וראב"ח. ולכן אסור לו להפקיע עצמו ממ"ע זו והרי זה כמבטל בידים מ"ע של שביתת שבת, הגם שאינו עובר באיסור מלאכה דאורייתא במקום שהוא עכשיו משום שבאותו מקום הוא כבר יום ראשון, אבל מ"ע של שביתת הוא מבטל בידים, ע"י שמפקיע עצמו ממצות שבת או עינוי יוה"כ. (ראה מ"ש בשבת בראשית ושבת סיני קונטרס ב' פי"ז-ח ובמפענח צפונות דף קכח).

וכל הנ"ל הוא רק במקום שיש קו תאריך המקובל לכל השיטות והוא במקום שעובר הים בין שתי חצאי העולם מיצר ברינגסי בין קצה סיביר סוף יבשת מזרח העולם וקצה מדינת אלסקא סוף מערב העולם כמו שביארתי להלן שעל זה מסכים גם החזון איש בקונטרס י"ח שעות, ובכת"י בהאיש וחזונו גם הגרש"ז דומ"ץ בבריסק כמו שביארתי להלן.

אבל בקו התאריך של 90 מעלות א"י בחוף צין שזה רק שיטה יחידית של הרז"ה והכוזרי למי שמפרש כן דבריהם, שכוונתם להלכה למעשה לענין שבת בזה בוודאי שיש חשש של חילול שבת דאורייתא למי שעובר הקו בשבת לעשות מלאכה.

וכן ראיתי בשו"ת ארץ צבי סי' מד שהאריך בשאלה זו ומביא מ"ש השואל וז"ל: אשר כ' עוד דמשכח"ל שלא יצטרך לשמור שבת כלל, כגון הדר במקום הקו בצד שהוא ע"ש עם חשיכה ומעבר השני של הקו כבר הוא בש"ק סמוך לחשיכה, והולך מצד זה לצד זה, וכן להיפך משכח"ל תרי שבי בהדי הדדי, אם ילך ממקום שהוא ש"ק עם חשיכה לצד השני אשר שם עדיין ע"ש עם חשיכה, אך נסתפק אם מותר להפקיע עצמו קודם הזמן כמו שהוא בדרך רחוקה קודם חצות פטור מכרת אע"ג דה"י יכול לכונוס קודם חצות ערה"פ כמ"ש רש"י פסחים (טט.) עכת"ד. ועל זה מביא מ"ש באבני נזר סי' ש"כ נקודה חדשה שהחשוב לקיים המצוה בזמנה קודם שמגיע הזמן הוא משום דמושבוע מהר סיני לעשות המצות כל אחת בזמנה.

עוד מביא מ"ש בשו"ת אבני נזר אר"ח סי' פ"ט בשם הגאון זצ"ל מטשעכענאו שאמר דבר חדש דאיסור התלוי בזמן האיסור חל בכל רגע, ומה"ט חל איסור ביצה שנולדה ביו"ט על איסור טריפה בכולל שאר דברים המוקצין. דעת האב"ג שמתחלת היו"ט חל על כל יו"ט, עיי"ש. ומביא מהמכילתא יתרו זכור עד שלא תבוא שמור משתבוא אמנם זה רק לב"ש כו', וי"ל עוד דהיוצא ממקום ששם ש"ק למקום שהוא חול מ"מ צריך לשבות, דעיקר ש"ק בתחלתו כמו דחזינן לענין מוקצה תלי העיקר בבהש"מ, ומגו דאתקצי בהש"מ אתקצי לכולי יומא, משא"כ בנעשה מוקצה באמצע שבת ל"א מגו דאתקצי כו' כדאי' ביצה (כו:) אין מוקצה לחצי שבת, וכן לענין עירובי תחומין תחלת היום קונה עירוב, וכן לענין עירובי חצירות הכל תלי בתחלת היום, ואם נאכל העירוב משחשיכה לית לן בה, ה"ג י"ל לענין ג"ד עיקר תלי במקום הוויות האדם בתחילת כניסת ש"ק, ובאותו רגע חל עליו חיוב שמירת ש"ק על כל הש"ק, ואפי' הולך אח"כ למקום שאין שבת לא פקע מיני' חיובא דקדושת הגוף לא פקעה בכדי, ומצינו דאיסור דינו כקדוה"ג, ע"כ. ומבואר מדבריו שעיקר חיוב שבת חל בתחלתו, ועליו לשמור שבת של חשבונם וכמו שכתבתי שם. ושאלה זו נוגעת הלכה למעשה לאלה הנוסעים באני' מארה"ב לאוסטרליא, ולפ"מ שביארתי שבאני' אין להם לשנות את היום רק מונה מיום יציאתו וישמור שבת כדיו, כשמגיע לחוף אוסטרליא ששם תחשבון הוא כמזרח העולם ואצלו כמערב העולם איך עליו להתנהג אם בא להחוף, ואותו הדבר כשיבוא לחוף צין, ולהנ"ל י"ל שאם אפשר להם עליהם לשבת באני' ולגמור שבתם ואם עלו עליהם ג"כ לגמור שבתם.

ונ"ל לה"ר לסברא הנ"ל — שעיקר תלוי במקום המצאות האדם בתחלת כניסת ש"ק — מדברי הריטב"א בעירובין לט. אמר להם ר"י אי אתם מודים לי שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש וכי' הרי זה ברור בלי ספק כי השני הוא ר"ה והראשון חול ודאי ומה שעושין שני ימים אינו

מפני ספק, אלא שרוצין להחמיר בו דמיון שהתחיל בו על דעת שיהא יו"ט מן התורה שיבואו עדים קודם המנחה כו' הניחוהו בקדושתו כאלו הוא יו"ט ועשאוהו עם השני כיומא אריכא וכו' אלא שהשני מן התורה והראשון מדבריהם וכו' ע"כ עיי"ש"ה.

ומבואר מדבריו שתקנה זו של שני ימים טובים של ר"ה בא"י שמבואר בירושלמי עירובין פ"ג ה"ט מדין חכמים לר"י בשני ימים טובים של ר"ה, שהם מתקנת הגביאים הראשונים, ובתו"ש ח"ב פ"א דף קלה, כתבתי שמכאן מקור לשיטת הגאונים בתה"ג ליק סי' א' עיי"ש, ושם דף קלו הבאתי מ"ש בשם רס"ג שהענין של שני ימים טובים בחו"ל האומה קבלה על עצמה מצד נדר וע"י פסחים ג: וברא"ש שם אות ג' מדברי הירושלמי פסחים פ"ד ה"א אל תשנו ממנהג אבותיכם כו' אבותיכם נדרו עיי"ש, מכל הנ"ל יש ללמוד אם בענין שהוא מדרבנן החמירו שאם התחיל בו משום יו"ט הניחוהו בקדושתו, על אחת כו"כ באיסור שבת דאורייתא אפילו אם הי' קו תאריך ברור ומקובל לכ"ע כגון קו התאריך במיצר ברינג. אם עובר בשבת אסור לו לחלל שבתו וכן יו"ט שלו אלא להניחו בקדושתו, אבל בקו התאריך בחוף צין שיש בזה מחלוקת הראשונים בררו שזה ספק דאורייתא גמור שהוא לחומרא.

ויש להעיר שבירושלמי ר"ה פ"ד ה"ד מבואר הטעם של אותו היום קודש ולמחר קודש דר"י סבר עבר רובו של יום בקדושה (אין מזלזלין בו) ומצינו כע"ז גם בתענית דף כה היו מתענין וירדו גשמים קודם חצות לא ישלימו לאחר חצות ישלימו, ופירש בירושלמי תענית פ"ג ה"א משום דעבר רובו של יום בקדושה, ומבואר שאפילו בתענית דרבנן החמירו בזמן שעבר רוב היום בקדושה (ועיי"ש ברש"י דלא לייתי לזלזולי).

ומבואר מדברי הריטב"א בשיטת הבבלי, דכאן חמיר יותר ולא רק משום שעבר רוב היום בקדושה אלא משום שהתחיל ע"ד שיהא יו"ט מן התורה, וי"ל שגם לשיטת הירושלמי, בנידון דידן חמור יותר שרק בנידון שלא באו עדים מן המנחה ולמעלה הרי נתברר שזה יום חול, אלא רבנן אסרו משום שעבר רוב היום בקדושה, משא"כ בנידון דידן כשאדם עובר קו התאריך בשבת, והוא הי' מחויב מדאורייתא בשמירת שבת בזה י"ל שפיר שגם הירושלמי יסבור שלא רק כשעבר רוב היום בקדושה צריך לגמרו בקדושה, אלא כיון שהתחיל וקבל עליו שבת כדין וכדת בוודאי שצריך לגמור שבתו אם עבר הקו ורק בשבת הבאה ישמור שבת כחשבון המקום.

והנה כל הנ"ל הוא לענין ר"ה ויהי"כ אבל מה שנוגע לשבת, נתברר להלן שיטת הרדב"ז ויסודה ברמב"ם וראבר"ח שיש חיוב מדאורייתא חובת הגוף של מונה ששה ומשמר שביעי ואם עבר הקו בשבת אפילו בתחלתו עליו לגמור שמירת שבתו,

ולפענ"ד אפילו אם עבר בחול עליו לשמור בשבת הראשונה שתי שבתות כפי חשבון המקום וחשבונו ממקום שיצא ואח"כ הוא בטל להקהל.

ומ"ש בשם הגאון מטשעכענאוו דהאיסור התלוי בזמן האיסור חל בכל רגע, והאב"ג מפקפק בזה והמחבר מביא רא"י מדין אין מוקצה לחצי שבת ביצה כו: שהעיקר תלוי באותו רגע של כניסת שבת שחל חיוב שמירת שבת קדש על כל השבת. תימא שלא העיר שיש בנידון זה מחלוקת בין המהר"ם מרוטנברג לתלמידו הרא"ש, ברא"ש סוף מוע"ק פ"ג סי' צו מביא מ"ש מהר"מ רא"י דאין דיחוי אצל מצות מדאמרינן ביבמות לג. דקטן דאייתי שתי שערות בשבת נתחייב בשבת אע"ג דביהש"מ דשבת קטן ה' ולא מיחייב אשבת לא אמרינן הואיל ואידחי ביהש"מ אידחי כולי יומא מאיסורא דהאי שבת. והרא"ש כותב שאין רא"י מקטן דאין סוף שבת התשלומין לתחלתו והו"ל כמו פסח שני אליבא דרבי כי סוף שבת פגע בחיוב וחייב לשמור שבת ע"כ.

ומבואר להדיא שהרא"ש סובר כסברא הנ"ל שחיוב שבת חל בכל רגע של שבת ולכן קטן שהביא ב' שערות בשבת נתחייב מדאורייתא בשמירת שבת וכן מוכח מירושלמי עירובין פ"ד ה"ה לענין גר שטבל בשבת לאחר שהאיר המזרח (ועי' ירושלמי מגילה פ"ב ה"ג גר שמל אחרי שהאיר המזרח לענין קריאת מגילה ועי' מג"א סי' תרפ"ו ובנו"כ שם) כמ"ש הרא"ש שחיוב שבת חל בכל רגע. ודעת המהר"מ היא שהעיקר תלוי בביהש"מ של כניסת שבת, וכהסוגיא שאין מוקצה לחצי שבת, והרא"ש בביצה שם פוסק דאין מוקצה לחצי שבת דבשל סופרים הלך אחר המקיל, אמנם לענין דאורייתא שפיר ס"ל כשיטה הנ"ל והמאירי הביא דיש פוסקין להחמיר שיש מוקצה לחצי שבת וכן דעת בעל העיטור.

ובמפענח צפונות פ"ג סי' הבאתי מ"ש הצ"פ לחלק בענין זה בין שבת ליוה"כ לענין קטן שנתגדל ביה"כ, אין צריך מה"ת להתענות וזה לא כשיטת הרמב"ם בפיהמ"ש כריתות יג: דלא מחלק בין שבת ליוה"כ עיי"ש ועי' כתובות נא. ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קעב מ"ש בפ"י דברי הראב"ד ואכמ"ל.

וראיתי שהעיר בשאלה הנ"ל גם הגרא"מ לפידות בתשובתו להצעת חז"ס, בס' דברי חכמים וכתב לחלק בין אם עבר הקו לאחר שהתחיל השבת במקומו חל עליו שביית מעל"ע רק כשעבר הקו בעש"ק סמוך לסופו די לו לשבות עד סוף היום, וז"ל: „ואולם ההולך בשבת סמוך לסופו מראש הציץ לאחוריה ומצא שם בתחלתו מחויב לשבות גם יום השני כפי יחס מקומו אשר הוא שם, שהרי קדשוהו המקום לכל המעל"ע וגלמוד הזמן והמקום שמשפט אחד להם, שבתחומין ההולך ברשות חוץ למקום יש לו תחום מקום לבא לשם וה"ג לענין הזמן, וכל ההולך למערב מאחורי הציץ לראשו בעש"ק סמוך לסופו די לו לשבות עד סוף היום, וזכר לדבר חפצי הפקר כו, ועכ"פ רגע השביתה ממקום שעבר דרך שם בסוף עש"ק נבלעת

בהם וחלה עליו קדושת השבת רגע ונחשבת לו למעל"ע כמש"א מקצת היום ככולו (אלא שבמקומו קדש כל המעל"ע לאחריה מה שאיגנו חל עליו במקום אחר), וכמו שהי' נחשב רגע למעל"ע ביום הראשון במע"ב וכן בכל המועדים, ואם לא יהי' לו באפשרות לקיים המצות התלויות ברגע זו ה"ה פטור מזה דאגוס הוא, דה"ל כגר שטבל בשבת ויר"ט סמוך לסופו שא"צ לשבות ולחוג רק מאותה שעה ואילך עד הערב שבאותו מקום (דמה"ת לכו"ע טבילת גר שריא עי' יבמות דף מ"ו), ול"ש בזה חומרי מקום שיצא משם כו', אך אם יצא לאחר שהתחיל השבת או שהתחיל לו השבת דרך הילוכו י"ל דכבר חל עליו שביתת מעל"ע, וכ"ש כשדעתו לחזור באותו יום דנראה שצריך לגמור המעל"ע בקדושה, בכה"ג י"ל דדמי למוליך פירות שביעית".

מ"ש כשעבר הקו בעש"ק כו' זה כשיטת החזו"א דבריו תמוהים שלא הוזכר כלום היסוד של חובת הגוף לשמירת שבת כמ"ש הרדב"ז וראבר"ח ואכמ"ל. מ"מ שני המחברים הנ"ל ס"ל כשעובר הקו בשבת יש עליו חיוב לשמור מעל"ע לא כשיטת החזו"א. וראה בתו"ש כרך יג דף קכו לענין העובר קו התאריך ביוה"כ מתוס' ר"ת בא. ד"ה לוי איקלע עיי"ש.

ת. והנה היסוד עולם במאמר ד סוף פ"ח כותב על שיטת הרו"ה שיש קו תאריך בתשעים מעלות מירושלים וז"ל: „ודע כי בעל ספר המאור גם הוא ז"ל נשתבש גם כן בפירוש ההלכה הזאת כו', וזה שקר גדול ומפורסם ושינוי סדרי בראשית כו', וזה שיבוש גמור". ובמאמר ב' פי"ז כתב: „קצת המדברים באלו הענינים כגון בעל הכוזרי כו', וכעין זה או קרוב מאד מזה היא סברת בעל המאור ז"ל, בזה הענין כו', ועתה ראה איך היא סברתם זו נעקרת מאליה, הואיל ואין לה שום טעם ועיקר כו', וזהו שקר והיתול גדול, ועוד יש לטעון בזה ולומר, איך יתכן שיהיה לוי השוכן במקום טבור הארץ, עומד עתה בחצות יום שבת, ויכפור בו יהודי שכנו הרחוק מעט קט לצד מזרח, ויאמר לא כי, אלא ביום של אתמול אנו עומדים, היש בעולם התול ושנעץ כזה כמו זה, ובאמת על דרך כלל אומר כי אינו אפשר בשום פנים וכר" ע"כ. (מובא בהשבת ומזרח העולם אות ג).

ר' יצחק פרופוט דוראן הלוי (חי בשנת ה"א קס"ג) בספרו חשב האפוד פ"ב (בכ"י מובא בקול יהודה על הכוזרי פ"ב) כתב: „התחלת היום כפי משפטי התורה הוא בקצה המזרח, (כלומר במקום שכלה הישוב) שאם לא כן, ימצאו בכפת הארץ תוך ארבע אמות שני ישראלים עושים מלאכה ביום השבת, והאחד יהיה ענוש סקילה והאחד יעשה בהיתר, ויהיה זה ספק גדול בתורה, ע"כ.

ושם בפ"י אוצר נחמד על הכוזרי להרב ישראל הלוי (שנת ת"ק) כתב וז"ל: „זה שבקצה צין חושב לחצות ליל יום ששי בשבת ואולם זה שאצלו רחוק ממנו מעט כו' חצות ליל שבת, ואיך יתכן שיצא בדין התורה מה שכל השומע יצחק לו

כר. ואיך יתכן שליושביו נקודת י' יהיה בוקר יום השבת כר' ולבני נקודת ג' שאינם רחוקים מהם רק מעלה אחת כבר הגיע יום א', וזה שחוק והתול"ע"כ.
ט. ולכאורה צריך להבין מה היא תמיהתם הרבה, הרי מצינו כמה דיני תורה שהם כדוגמת זה. ברה"י מותר לטלטל, והמטלטל ברה"י סמוך לרה"י חייב סקילה, בביהמ"ק יש מצוה לשחוט קרבן בשבת, ובחוץ חייב סקילה, וכהנה וכהנה, וכן כל שיעורי התורה כך הם.

ומצינו כעיי"ן לענין קביעת יוה"כ בגמ' ר"ה כא. שלוי בא מא"י לבבל אצלם ה"י כבר י"א תשרי ואצלו ה"י יוה"כ וגמר התענית שלו, עיי"ש בתוס' ובראשונים, ובררתי ענין זה בתו"ש ח"ג פ"י עיי"ש, הרי משכחת לה כשהוא עומד על הגבול בין א"י ובבל שיה"י הבדל ביום לענין יוה"כ ופסח והבאתי מקור (מיסוד עולם מאמר ד' פ"ה) שכן היתה קבלה ומסורת, בידם עיי"ש. והתשובה היא, שעיקר התמיהה והזרות שבדבר הוא, שדבר כזה שנוגע לעיקרי יסודי התורה שבאיסורי דאורייתא בשבת ויוה"כ ומועדים, אם אמת הדבר שכן הוא, למה לא מוזכר דבר פלא כזה בשני התלמודים, לא בחשובות הגאונים, ולא ברי"ף ורמב"ם ורמב"ן ורשב"א ורא"ש וטור ושו"ע ונושאי כליהם ולא בשום ספר מהראשונים ובספרי גדולי האחרונים, ומה מוכח כמ"ש כמה מחברים שדברי הרז"ה לא נאמרו הלכה למעשה לענין שבת. ועיקר דבר זה שמשכחת ליה לבן ישראל שבעצם יום השבת יהיה מותר לו לעשות מלאכה דאורייתא כשעובר קו, ולא עוד אלא שלשיטה זו יש מציאות שיעבוד שבעה ימים בשבוע בהיתר כשעובר בעש"ק לעת ערב ממערב למזרח ובמזרח כבר מוצ"ש, ומושג כזה לא ה"י ידוע כלל להראשונים והאחרונים, וכמ"ש היסוד עולם שזה זר מאד, (ולקמן יתבאר מה שיש לתרץ שאלה זו לשיטתנו שקו התאריך היום הוא במיצר ברינג שמחלק שני חצאי כדור העולם, מזרח העולם ממערבה.

י. והנה החזו"א כותב בספרו לאו"ח דף 186: וכן מה שהקשה דלא יתכן דשני שכנים זה אצל זה יתחלקו, אין קושיתו אלא אם שניהם ביבשה, אבל אם אחד בים ואחד ביבשה לא קשיא וכמו ששניהם בים לפי דברי הספר.
ושם דף צד ע"א: שאלה ו. שני שכנים זה אצל זה והשבת מתחלפת להם, גם זה על יסוד שהרז"ה נותן לצין שטח, אבל למש"כ לעיל דעת הרז"ה כדעת היסו"ע, וקושיא זו שהקשה היסו"ע על הרז"ה, מכריח דדעת היסו"ע דקו התאריך הוא קו המבדיל בין יבשת לים, דאי בטבור הים יתכן שנים על האני ולזה שבת ולזה חול, ומיהו אין לו קושיא מכרעת ע"כ.

הנה החזו"א הכיר בהזרות לעשות קו ביבשה ולכן חידש לו מעצמו: א. שאין קו ביבשה אלא יש דין גרירה שיבשת סיביר ואוסטרליא נגררים, הרוב אחרי המיעוט שהוא בתוך תשעים, (ולא המיעוט אחרי הרוב), וממילא שאין קו על היבשה.

ב. כוונת הרו"ה שהקו הוא בין חוף הים ליבשה ולא ביבשה עצמה ולא בים. אבל לפ"מ שנתבאר לעיל, מ"ש היס"ע וש"מ שאין להעלות על הדעת מציאות כזאת, ושזה צחוק והיתול, עיקר הטעם הוא מפני שלא מצאנו בחז"ל וראשונים דין כזה הלכה למעשה לענין שבת, וכ"כ במחר חדש, הבאתי דבריו בקונטרס השבת ומ"ה אות כב: וכלל דברי בעל יסוד עולם הוא שמאחר שלא מצינו שנוכר היסוד הזה בתלמוד אלא המציאותו החכמים האלה מסברתם כמו זר יחשב. א"כ אין הבדל אם אנחנו אומרים שהקו הוא על היבשה, או על הים, או בין ים ליבשה, כלומר בין אני העומדת אצל חוף הים של צין, א"כ נמצא, תוך ארבע אמות שני ישראלים עושים מלאכה ביום השבת והאחד יהי ענוש סקילה והאחד יעשה בהיתר". ולכן משכחת לה גאון אדיר שיודע כל התורה כולה אך לא ראה דברי הרו"ה בר"ה והכוזרי, ואם כן אין במוחו כלל מושג תורני כזה שיש מציאות כזאת בעולם ההלכה. וכשישאלו אותו אם אדם עולה באניה בחוף ים חינא בשבת אם מותר לו לעשות מלאכה, יפסוק בהחלט גמור שאסור לו מדאורייתא לעשות מלאכה בשבת וביוה"כ עליו להתענות.

וכן פסקו הרבה מגדולי ישראל שלא לשנות היום בצין אפילו אחרי שראו את הרו"ה מפני כמה טעמים, (א) מפני שיש הרבה פירושים ברו"ה, ראה לקמן בקונטרס, "השבת ומזרח העולם", (ב) יש מפרשים שמעולם לא אמר הרו"ה דבריו להלכה למעשה לענין שבת רק בתור פירוש בגמ' ר"ה, (ג) מ"ש החז"א שהיתה לו להרו"ה והכוזרי קבלה בפיהם, כבר נתבאר להלן שאין שום יסוד לדבר, ומאותו הטעם שנתבאר לעיל, שלא מצינו בשום מקום בחז"ל בראשונים ואחרונים מסורה כזו, ולא מצינו בכל התורה כולה קבלה מדאורייתא לא מן הראשונים, וזה שהראשונים הנ"ל אבות ההלכה לא הזכירו כלום מזה, הוא סימן מובהק שאין להדברים מקום בהלכה למעשה. ואין זה רק סברא גרידא, אלא כן כ' הפוסקים להלכה כמו שביארתי להלן בקונטרס בקול תורה אות ז' מ"ש הרא"מ בשו"ת והרשד"ם, ועוד פוסקים, כלל גדול בהלכה למעשה, שדין מחודש שאנו רואים שלא כתבוהו הפוסקים נראה ודאי דלא סבירא להו ובפרט הלכה יסודית כזאת הגוגעת להרבה מצות דאורייתא.

להלן הבאתי מ"ש החז"א שלא מצאנו שום אחד מהראשונים שחולק על הרו"ה, ונראה שזה הי' היסוד לפסק דינו דאל"ה הוה ספיקא דאורייתא ולחומרא, ודבריו בזה תמוהים מאד כי מפורש בשו"ת הרדב"ז שיש כחלוקת בין הראשונים בענין זה וכן כתבו כעשרים מחברים גדולי התורה שהראשונים חולקים על הרו"ה. והבאתי עוד מקורות לזה. עוד בררתי שיטת הרדב"ז הלכה למעשה שיש דין דאורייתא מונע ששה ומשמר שביעי ולא הזכיר כלל מקו התאריך ולזה הסכימו

מחברים הנ"ל. עוד הבאתי ראיות ברורות שבימי חז"ל הראשונים וגדולי האחרונים לא היתה במציאות שאלת קו התאריך, לא כדעת החזו"א. עוד הבאתי מ"ש נגד פסק דינו של החזו"א שהעובר הקו ממערב למזרח בעצם יום השבת נפסק ממנו השבת וזה פלא ותמוה מאד. — ומה שנוגע לעצם הענינים בשיטת הרו"ה ושאר הראשונים ובסוגיא דר"ה ובכל הענינים המסתעפים מהם, נתבארו בארוכה בספרי „השבת ומזרח העולם" ואכמ"ל.

אלו הם הטעמים העיקריים שהשפיעו על כל הרבנים לפסוק שאין לשנות את יום השבת ויוה"כ המוחזק ביפאן מקדמת דנא, בלי לדון ולהחליט כלל בשאלת קביעת מקום קו התאריך מאחר שמוכרח להיות קו כזה, ולא קבעו קו התאריך ואילו היא השיטה הנכונה בענין זה שאלה זו לא עמדה על הפרק הלכה למעשה. וכפי מה שמסר לנו הרב הגר"א שפירא שליט"א רב ור"מ בירושלים, הוא זוכר שבאותה התקופה פרסמו הגר"ז מלצר והגרצ"פ פרנק דעתם לכל הרבנים שנכנסו אצלם שאין לשנות ויש לצום רק ביום הרביעי.

וכן ה' מפורסם שכ"ק האדמו"ר מגור זצ"ל וכ"ק אדמו"ר מלובאוויטש זצ"ל וכ"ק אדמו"ר מזוהי"ל זצ"ל השיבו להשואלים שיצומו ברביעי, וכן בשבת לא ישנו כלום.

וכך ה' מפורסם המכתב של הגרש"ז ריגר המו"צ דבריסק, דיש לשבות בשבת, ורק להחמיר גם ביום ראשון, וממילא גם ביוה"כ לצום ברביעי, א"כ כל הרבנים היו מושפעים מדיעה זו, שאין להנהיג חדשות בנוגע לשבת ויוה"כ [רק הראש ישיבה של מיר, שה' מקורב להחזון איש, קבל פסק דינו וטלגרף למנהל הרוחני ביפאן פסקו של החזון איש].

ולכן באמת לא ה' צורך כלל באסיפה, כי ה' ידוע מראש שכל גדולי ארץ ישראל וכל הרבנים גדולי התורה היו בשיטה אחת, שאין לשנות את השבת ויוה"כ בשום מקום בעולם מכפי שנוהגים היום.

אמנם היות שעמד לפניהם גאון אדיר וצדיק מפורסם מיחידי סגולה שבדור מקובל ונערץ בכל העולם, שפסק כן — אע"פ שלא היה החזון איש בשנת תש"ב עדיין מפורסם בארץ כמו בשנים שאחרי כן, מ"מ ידעו עליו שארי עלה מוויילנא — לכן החליטו להתאסף ביחד לדון על זה, ולהוציא פסק דין הלכה למעשה.

והנה יצא פסק דין מוחלט שיש להתענות רק ביום רביעי, וככה נתקבל הפסק דין בעולם ורובם ככולם צמו ביום ד'. רק יחידים צמו ביום ה', ואחדים בשני הימים.

ומאז ירדה השאלה מעל הפרק, והיהודים שם נוהגים בשבת ויוה"כ כמו שנהגו מקדמת דנא, וכן היום יש הרבה סוחרים חרדים שבאים מארה"ב ליפאן למספר חדשים ושומרים שבת ויוה"כ כמו אנשי המקום.

בקיצור, למעשה יש לפנינו ג' שיטות:

א. שיטת החזון איש שהקו הוא תשעים מעלות שש שעות מירושלים כלומר, בחוף חינא, והים שייך למערב העולם, והיבשה למזרח, וביאפאן יש לשנות את יום השבת ליום ראשון.

ב. שיטת חז"ס, ומתחלה הסכים עמה הגר"ש מוהליבר ומחר חדש, שהקו הוא ק"פ מעלות י"ב שעות מירושלים ולדעת הרי"מ טיקוצינסקי העיקר כשיטה זו. ולשיטה זו יש לשנות את יום השבת בכל האיים שהם ב-35 מעלות שהם בתוך 180 מעלות שקבלו עליהם השבת כחשבון המערב, ולשיטה זו הם נכללים בק"פ מעלות ששייכים למזרח.

ג. שיטת הר"ד שפירא בשו"ת בני ציון שיש לקבל הקו הבין לאומי שבהשגחה מן השמים הם עשו הקו במקום שכן ה" מששת ימי בראשית, ובאופן כזה אין צריך לשנות השבת בשום מקום אלא כל מקום שהחזיקו השבת היום ישמרו הלאה.

ד. לפענ"ד נראה שהעיקר כשיטה זו שקבלו אותה גדולי ישראל כמבואר להלן שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם, אלא ישמרו הלאה כמו שהחזיקו עד עכשיו. אמנם לא מטעמי של הר"ד שפירא שעל פי חשבונו נמצא שיש מקור בראשונים שעל פי חשבון ידוע כאן הוא הקו מששת י"ב, אלא כמ"ש הגרש"מ, מפני שכאן הוא המקום הטבעי שנפגשו באי מזרח ובאי מערב ועי"ז החזק השבת וגדולה חזקה. ולדעתי יש להוסיף כי כאן נתגלה בעולם המקום הטבעי מיצר ברינג שמפריד בין מזרח העולם חצי כדור שקורים העליון שקצה המזרח הוא יבשת סיביר השייכת לרוסיה, בין מערב העולם חצי הכדור שקורין התחתון שקצה המערבי הוא יבשת אלאסקא השייכת לארה"ב. וכל האיים שהחזיקו למערב העולם שומרים שבת כדיון מערב, והאיים שהחזיקו למזרח העולם כדיון מזרח.

והחילוק ביני לבין שיטת ר"ד שפירא הוא, לשיטתי אין לנו מן התורה מקום קבוע לקו תאריך, כי עד שהיו קשרים בין שני חצאי כדור העולם ה" בחצי כדור העליון רק מזרח ומערב ולא ה" במציאות שאלת קו התאריך.

ויסוד השבת הוא כמ"ש הרדב"ן בענינים אלו מונה (לפי חשבונו ממקום שיצא) ששה ומשמר שביעי וזה הוא שבת דאורייתא. אולם בזמן שנפגשו למקום אחד שאצל אי שבת לפי חשבונו האמיתי ואצל השני יום ששי לפי חשבונו האמיתי, אז גולדה המציאות של הקו, ואם איש ממזרח בא לישב שהוא במערב מתבטל לאנשי המערב ושומר כשבתם (רק השבת הראשונה עליו לשמור שתי שבתות), ואיש מאנשי המערב שבא לישב של אנשי מזרח צריך לשמור שבתם. וכל זה כשבא לישב, אבל כנסעו באני ממזרח או ממערב עליו לשמור שבתו כפי חשבונו עד שיגיע לישב, כי אין אנו מותחים קו מדרום לצפון כמו לכל שאר שיטות הנ"ל,

ולקמן ביארתי בארוכה היסוד דאורייתא של שבת, מונה ששה ומשמר שביעי, וכשנפגשו כובשי המערב מול כובשי המזרח נולד ממילא קו התאריך. שני גדולי ישראל הגרא"ז מלצר והגרצ"פ פראנק זצ"ל הסכימו במכתביהם שנדפסו להלן בשתי נקודות העקריות: א. שאין לגו מן התורה מקום קבוע לקו תאריך רק כשיטת הרדב"ז מונה ששה ומשמר שביעי לפי חשבוננו. ב. שאין לשנות את השבת בשום מקום בעולם מכפי ששומרים אותו עכשיו, אע"פ שהמזרח והמערב החזיקו כן ע"י קו התאריך הבין לאומי. וכן הסכים כ"ק אדמו"ר זצ"ל מגור שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם מכפי ששומרים אותו עד עכשיו.

יב. בקונטרס ח"י שעות להחזון איש כותב: הגיעו לידינו בזה דברי תשעה חמורי עולם הראבר"ח, הרב חסאן הדיין הרר"י בר"ב, הרז"ה, הכוזרי, הראב"ד הריטב"א והר"ן, היסוד עולם. כולם בדעת אחת דהמרידאן (קו התאריך), הוא קצה המזרח ר"ל קו [שאינו לו שטח ברחב] המבדיל בין יבשה לאוקיינוס, ע"כ. וכן כותב שלדעתו זה היה, יסוד פשוט ומקובל ומוסכם בפי כל הראשונים, כשיטת הרז"ה, שלא מצינו שום אחד מן הראשונים שחולק בדבר"ו ושנה ושילש ביטוי זה.

ונראה מדבריו שהיסוד שיצא בעצמו לחדש דבר גדול כזה לשנות את יום השבת ויה"כ המוחזק ביאפאן ופסק, אכלו ברביעי וצומו בחמישי, נגד כל גדולי ישראל שבדור, הוא משום שהי' ברור לו, שלא מצינו אף אחד מן הראשונים שיחלוק בדבר".

והנה בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' עז, הראשון והיחידי שמדבר מענין זה הלכה למעשה לענין שבת (מובא להלן), כותב: „ודע כי נפל מחלוקת בין הראשונים מאיזה מקום מתחיל היום וגם באיזה מקום מתחיל יום השבת, ע"י מה שנאמר בספר הכוזרי ובעל „יסוד עולם" ע"כ. הרי הוא כותב מפורש שיש מחלוקת בין הראשונים ולא מזכיר כלל את הרז"ה בר"ה כנראה שלא הגיע לידו * ומביא רק את הכוזרי, ובקונטרס „קול תורה" ביארתי שהרז"ה השתמש בדברי הכוזרי כמ"ש הראב"ד (ולא כמ"ש אחרים שהרז"ה הי' קודם הכוזרי ותחזו"א כ' שהכוזרי בר מזלי' של הרז"ה) והרדב"ז להלכה לא מביא כלל את השיטה שיש קו תאריך בציון, אלא הפסק שלו הלכה למעשה לענין שבת „מונה ששה ומשמר שביעי". והחזון איש לא מזכיר אף פעם בכל כתביו את שו"ת הרדב"ז בענין זה.

ובנקודה זו כבר העיר הרב אהרן משה קיסיעלאוו הרב בחרבין (מובא להלן בהשבת ומזרח העולם אות מב.) שכתב על דברי החזו"א הנ"ל שלא מצינו שום אחד מן הראשונים שחולק בדבר, שמדברי הרדב"ז, ומפרשי הכוזרי קול יהודה ואוצר נחמד וארצות החיים מבואר דעתם שהראשונים חולקים על שיטת הכוזרי והרז"ה.

ויש להוסיף על זה, שכן היא גם דעת הרבה מחברים, ישועה בישראל, שם אות יז, קרבן ראשית שם, תוספת אהרן שם יח. מחר חודש שם כב. שו"ת בני ציון, היום, קונטרס סוד נקודה דלתתא.

יג. וכן כתבו הגר"ז מלצר במכתבו אלי נדפס להלן וז"ל: גם אני מסכים לפסק דינו של הב"ד בא"י [שאין לשנות את יום שבת ויוה"כ ביאפאן] שהוא מבוסס על תשובת הרדב"ז, וכן פסק בעל שואל ומשיב, והגר"ש מהליבר, ועוד הרבה מגדולי ישראל. והגרצ"פ פראנק במכתבו (נדפס להלן) כותב אלי: וביחוד ביר שיטת הראב"ד והיסוד עולם שחולקים על הכוזרי והרז"ה. כן פסק הרדב"ז בתשובה הלכה למעשה כהיסוד עולם שהשבת בכל מקום בעולם מונה ששה ומשמר שביעי, ובזמן האחרון פסק כן בעל שואל ומשיב ג"כ על יסוד דברי הרדב"ז. וזה מקרוב נדפס בירושלים ספר תשובות מהגאון ר' שמואל מהליבר הגאב"ד מביאליסטאק (ומקודם נדפס בקונטרס דברי חכמים), שהוא מרעיש עולמות על מי שרוצה לפגום בקביעת יום השבת לנטות מהפסק הנזכר, ע"כ.

וכ"כ הגר"ש זעליג ראב"ד דבריסק במכתבו הנדפס להלן ובפאה"ד דף שכ"א: שלפי דעת ר' יצחק ב"ר ברוך המובא בארצות-החיים להגאון מלבי"ם, ביאפאן יש להקדים לא כשיטת הבעל המאור שיש לאחר ב"ח שעות.

הרי שסובר שר' יצחק ב"ר ברוך המובא ביסוד עולם חולק על הרז"ה ובמכתבו הראשון מזכיר ג"כ שהיסוד עולם חולק.

יד. בעמדי באמצע כתיבת מאמר זה ביום א' ר"ח תמוז תש"ל ביקרני הגר"מ סאוויצקי שליט"א רב בבוסטון ארה"ב, ביחד עם בנו, וסיפר לי שהי' לו בשבוע העבר שיחה ארוכה עם הגר"ד סאלאוועיטשיק שליט"א בנוגע לשיטת אביו זצ"ל בשאלת תענית יוה"כ ביאפאן, והוא אשר מסר לו, שמתחלה הי' דעתו של אביו הגר"ז סאלאוועיטשיק זצ"ל שהעיקר כשיטת הכוזרי והרז"ה, ואחרי שראה דברי שו"ת הרדב"ז שמפורש בדבריו שיש חולקים על שיטת הכוזרי אז בא לידי החלטה, שיש לצום ברביעי, אלא שיש להחמיר ביום חמישי לשאול לרופא, ועוד סיפר שאביו שלח אותו פעם אל החזון איש בנוגע לשאלה זו להשפיע עליו לשנות את דעתו, ולא פעל כלום, כן אישר את העובדה הנדפסה ב"קול תורה" שאביו זצ"ל רצה לשלח מברק שיתענו ברביעי ובחמישי לשאול לרופא בתנאי שגר"ז מלצר יחתום ולא רצה לחתום. ולא נכון מ"ש אחרים בשם אביו זצ"ל אחרת, עכ"ל.

וראה מ"ש להלן שהגר"ז מלצר והגר"ז סולובייטשיק כתבו לאחר שעיינו שניהם בדברי הראב"ד שהראב"ד חולק על הרז"ה, וכן כתב בשו"ת בני ציון ומ"ש הראב"ד מכ' מכבר הימים דבר ידוע הוא מן המזרח מתחילין, אין שום רא"י שסובר כהרז"ה, שהרי לא אמר באיזה מקום מן המזרח, וי"ל שכוונתו בסוף היישוב במקום שאין בני אדם.

וכ"כ החזו"א בעצמו בכת"י הגדפס בהאיש וחזונו דף פג: „אחרי שנתברר דעת הראשונים שהתחלת היום הוא בקצה המזרח עלינו לברר איפוא הוא מקום המזרח" והוא מברר שהכוונה לשיטת הרז"ה. אמנם בימינו אנו נתגלה לעין כל, המקום הטבעי בעולם שהוא קצה המזרח הנהר בערינגסי המפסיק בין קצה המזרח יבשת סיביר וקצה המערב יבשת אלאסקא ובצד הדרומי מדינת ניוחילאנד הוא קצה יבשת המזרח והאיים המרובים ששייכים למזרח העולם ולמערב העולם.

וכ"כ הרה"ג ר"ד קוויאט בתלפיות שיצא בשאגהאי שנת תש"ו דף מו וז"ל: אך במה שכתב הגאון הנ"ל [החזו"א] דמקום קצה המזרח הוא צ' מעלות מירושלים אפילו לשיטת היסוד"ע, קשה לי דהא בעל היסוד"ע בעצמו מאמר ה' פרק ז' וח' כתב שטבור הארץ הוא בערך כ"ד מעלות למזרחתה של ירושלים, דירושלים הוא ס"ו מעלות מן קצה המערב, (וכנראה שהוא חושב את קצה המערב מאיי איסלאנד או מאיי אוזראן), ונמצא דכ"ד מעלות קודם ירושלים שם הוא טבור הארץ, נמצא שקצה המזרח הוא קי"ד מעלות מירושלים, והוא קמ"ט מעלות מגרינוויטש, נמצא שכל מדינת יאפאן וכמעט כל מדינת אוסטרליה יום השבת שלהם כירושלים. וצ"ע. ומה שנדחק שם לתרץ שאר דברי הראשונים כנראה שלא הי' לפניו ספר העבור ואכמ"ל. ומה שנוגע להיסוד עולם כבר נתבאר שהרדב"ז וכן כל גדולי ישראל הנ"ל כותבים מפורש שהוא חולק על הכוזרי והרז"ה.

טו. ומ"ש בשם הראב"ח חסאן הדיין וריבר"ב הגה היסוד עולם כותב בכ"מ מאמר ב' פי"ז וע"י מאמר ד' פ"ח שג' הראשונים הנ"ל חולקים על הכוזרי והרז"ה, וראה מ"ש בתו"ש חי"ג דף קכ"ג מובא להלן בקונטרס השבת ומ"ה אות ז' שראבר"ח הנשיא בספר העיבור מאמר ב' פ"ט כתב שקצה המזרח הוא קי"ד מ' מירושלים ולא צ' כשיטת הכוזרי והרז"ה, ולדעתו נתלו המאורות באמצע הרקיע מול אמצע הישוב וכ"ה דעת ר' חסאן הדיין ור' יצחק ב"ר, וכ"כ הכפתור ופרח פ"ו שארץ ישראל רחוקה מתחלת המזרח קי"ג מעלות ז' שעות ול"ב ראשוני שעה.

ומ"ש מהראב"ד שגדפס מכת"י ראה מ"ש שם אות ב' שהראב"ד כותב מפורש על דברי הרז"ה וז"ל: „אמר אברהם אחר הדברים האלה וכו' והריח אשר הריח מהכוזרי ומחבורי ר' אברהם בר' חייא הספרדי, כי הם פי' ההלכות על זה הדרך עצמו, והוא מתעטר בעדים שאינם שלו, אין לנו ללמד מדברי מי שאינו מאגשי התלמוד, לפי שהם מסבבים פני ההלכה ודבריהם באשר לא כן, וכבר שמענו כי הנשיא ר' יצחק בר' ברוך ז"ל שהיה בקי בזו החכמה והיה בקי בהלכה שבר את הדברים האלה, ויישר כחו ששבר כי אין לנו ללכת אחרי יושבי הצין וכו' ונניח יושב ארץ ישראל כו' ומי ישמע אל החלומות האלה אשר אין להן שחר כר עכ"ל. (ובקונ' קול תורה ביארתי כמה פרטים בדברי הראב"ד).

טו. וכבר כ' כמה מחברים שהשיטה שיש קו תאריך בחוקי צין בצ' מעלות והאומר בקי"ד מעלות משום שחשבו ששם קץ הישוב שחצי הכדור הוא כולו מים, וכווננו לדברי רבינו אברהם ב"ר חייא הנשיא ב, "ספר העבור" מאמר ראשון שער א: "הוי יודע כי כל החכמים המעיינים בענין זה הסכימו כלם על דעת אחת שהארץ עגולה כגון כדור או כנורת, ומימי הים הגדול יסובבון לו על חציה ונמצאת הארץ חציה יבשה ושם הוא הישוב, וחציה השני טבוע בתוך מימי אוקינוס ואין בו ישוב, ושם בשער רביעי: והמקום הזה (הרחוקים צ' חלקים) הוא סוף הישוב בארץ, ואין אחריו. כי אם מימי אוקינוס אשר אין אדם עובר בהם.

עוד כתב בספר העבור מאמר שני שער ראשון וז"ל: וכענין זה מצות שבת האות המעידה על תחלתן, גלוי היא ומפורסמת לכל אדם, ואין בה שום ספיקא, והוא סוף יום הששי, ומפני זה ציונו המקום לשמר ולשבות בו בזמנו ואין לנו רשות לעבור על זמנו ולא להחליפו ולא לאחר אותו ולא לקדם אותו כו, עכ"ל.

וצ"ב הלשון לא להחליפו ולא לאחר אותו וכך נראה שהוא מיותרת וצ"ל לא להחליפו כלומר, לא לאחרו ולא לקדם אותו כו' שע"י האיחור והקידום הוא מחליף יום השבת. ונראה מדבריו שהוא בא להוציא מהשיטה הסוברת שיש קו תאריך ביבשה וההולך ממזרח למערב מאחר וממערב למזרח מקדים, אלא תמיד מונה ששה ומשמר שביעי, כי אז בזמנם לא ה" להם רק מזרח ומערב, והימים מתחילין מן המזרח כמו שהוא כותב, "סוף הישוב בארץ כו' אשר אין אדם עובר בהם".

[וראה מ"ש הר"מ הירשפרונג ז"ל במאמרו בהפרדס תמוז תשי"ג לדייק בלשון הרמב"ן שמות כ. ת, עה"פ זכור את יום השבת לקדשו, "שלא יתחלף לנו בשאר הימים" מה כוונתו בהמלים, "שלא יתחלף לנו". ורוצה לפרש הכוונה, "שאין קו תאריך מן התורה". ולפמ"ש מדברי ראב"ח הג"ל שהשתמש ג"כ בביטוי זה, "ולא להחליפו" ילה"ר לדבריו].

ודברי ראב"ח המה ממש כמ"ש הרדב"ז שעיקר יסוד השבת הוא: "מונה ששה ומשמר שביעי" ובזמנם לא היה להם רק מזרח ומערב, ולא ה" להם במציאות קו תאריך.

וכ"כ בעל נחמד ונעים (תלמיד הרמ"א כ' ספרו בשנת שע"ג ונדפס תק"ג) וז"ל: "מפני שחשב היס"ע שחצי כדור הארץ שקוע במים כדעת רוב כו' החכמים הקדמונים כו' ולא חיישינן לדגי הים מה להם כו' אך אנחנו כבר גלינו כו' שכבר נתבטל המונח הזה כו' וכבר התודע לנו במראה ולא בחידות שנמצא כו' תחת כפות רגלינו כו' ארץ רחבת ידיים" כו' ע"כ ובמקא"ה.

טז. ומ"ש החזון איש מהריטב"א והר"ן בחי' לר"ה שמסכימים לשיטת הרז"ה, בקונט' קול תורה הבאתי מ"ש הגרא"ז מלצר להחז"א שהריטב"א והר"ן כתבו בנוגע לפשט בגמ' ולא להלכה למעשה, והחזו"א דחה אותו, והבאתי ראיות ברורות

לדברי הגראז"מ מדברי הפוסקים שכתבו כן לדבר ברור שאין מביאין רא' להלכה ממ"ש המפרשים לפשט הגמ', ושם כתבתי שיש לה"ר להיפך מזה שהריטב"א והר"ן לא הזכירו כלל בפירושם למס' שבת ולא בשום מקום אחר חידוש כזה שיש קו תאריך בעולם בסוף יבשת צין. סימן מובהק שס"ל שאין זה נוגע להלכה למעשה לענין שבת. ולהלן הבאתי לשון הריטב"א בר"ה שהוא מפרש הסוגיא כשיטת רש"י ותוס' ולא כהרו"ה.

נמצא שהרו"ה יחידאה הוא, ומקור דבריו המה מהכחורי שלא כתב דבריו להלכה, והגר"ש מוהליבר והגראז"מ ס"ל שגם הרו"ה מעולם לא כתב דבריו הלכה למעשה לענין שבת. והנה לפנינו כעשרים מחברים חכמי התורה גדולי ישראל שהלכו בשיטת הדרב"ז שהיסוד עולם חולק על הכחורי ופוסק כהיסוד עולם שכותב שגם שאר הראשונים שנמנו לעיל חולקים על הרו"ה והכחורי.

ויש להביא רא' שבימי חז"ל והראשונים והפוסקים האחרונים לא הזכירו המציאות של קו התאריך, המובאים בחז"ל וראשונים לעניין אין מפליגין בספינה (ובסוגיא שבת ק: לענין הזורק מן הים ליבשה ולספינה) ודינו של הבה"ג דאם קנה שביתה בספינה בע"ש מותר ליכנס בה אפילו בשבת, והחולקים עליו וכל הראשונים והאחרונים המדברים מהלכה זו אף אחד מהם לא הזכיר: במה דברים אמורים בספינה העומדת בחוף הים, במערב העולם, אבל ספינה העומדת בימים שבמזרח העולם יש לה דין אחר לגמרי, כי על הספינה כבר יש דין מערב ויש דין קו תאריך ואם על החוף שבת על הספינה עדיין יום ששי, ולשיטת החזון איש אם עלה על הספינה ביום שבת נפסק ממנו השבת ומותר לעשות מלאכה. וכשעובר בעיה"כ לעת ערב מותר לו לאכול ולהתענות ביום עשירי לפי חשבון המקום. (ולהלן ביארתי שאלה זו ואכמ"ל). ומזה מוכח בראיה מוכחת שבימי חז"ל וכל אלה הראשונים מהגאונים ועד הגהות רע"א שמדברים מהלכה זו ואף אחד מהם לא העיר שיש הלכה כזו, משום שבימיהם לא הי' במציאות דין כזה, רק בתקופה האחרונה כשנתרבו הנוסעים ממערב למזרח דרך ים האוקיינוס באופן טבעי נולד מעין קו זה בין שתי היבשות שבשני חצאי כדור העולם מזרח העולם ומערבה האיים השייכים למזרח העולם והאיים השייכים למערב העולם *).

* וראיתי למחברים שהבינו מתוך מאמריי ששיטתי היא, שאין כלל קו תאריך מן התורה אלא שחכמים צריכים לתקן קו תאריך. לא ככל השיטות שס"ל שיש קו תאריך מן התורה במקום ידוע. ותמהו עלי איך אפשר לומר שאין קו תאריך הרי לדבר עגול מוכרח להיות במקום ידוע קו תאריך, התחלה וסוף.

רצוני לבאר שבוודאי נכון שאין לומר שאין כלל קו תאריך מן התורה אמנם שיטתי שאין „מקום קבוע“ לקו התאריך מן התורה. לא ככל השיטות שיש בענין זה, משום שהדבר לא מבואר בחז"ל והפוסקים, אמנם בוודאי שמוכרח להיות בעולם קו תאריך במקום אחד. וביאור הדברים שקודם שנתגלתה אמריקא אז לא הי' בעולם רק מזרח ומערב, ורק אחרי

יו. ויש עוד ראיות מכמה מקומות בש"ס שבימי חז"ל לא הזכירו המציאות של קו תאריך בעולם. ובספרי הארכת בזה, ואני נותן פה רק דברים אחדים. בקונ' שבת בראשית ושבת סיני, הבאתי רא' מכרעת מגמ' שבת סט. ה' מהלך בדרך ואינו יודע מתי שבת כו' אמר רבא אם ה' מכיר מקצת היום שיצא עושה בו מלאכה כל היום כולו, ואילו אמרנו שה' קו תאריך בימיהם מה יועיל שידע מקצת הימים הרי יכול להיות שעבר קו התאריך, מזה מוכח שבזמנם לא היתה במציאות כלל הקו תאריך. עיי"ש ביאור ארוך בענין זה.

עוד הבאתי שם מגמ' גיטין ח. שפליגי רבנן ור"י לענין ים הגדול מערבו של א"י לענין גט שהמביאו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם כו' רואין כאלו חוט מתוח, וא"נ שה' קו תאריך בימיהם היתכן שבתקנת בפני נכתב ובפני נחתם חקרו על הגבולים ועל הקו להודיענו בדיוק מקומו, ואילו לגבי דיני דאורייתא לענין שמירת שבת ויהי"כ התלויים בקו ידוע — לא אמרו כלום. וישנם עוד הרבה מצוות דאורייתא התלויים בזמן הכרוכות בשאלה זו:

(א) מילה בשמיני ומילה בשבת, איך הדין כשעברו הקו. (ב) פדיון הבן ביום שלשים. (ג) שחיטת אותו ואת בנו כשאחד מהם עבר הקו. (ד) ספירת העומר. (ה) לענין תנאי בקידושין בקביעת איזה זמן. (ו) לענין תנאי בגיטין. (ז) לענין גדרים. (ח) בספירת ימי נדה אם יש להחמיר להתאריך הזמן. (ט) לענין וסת אשה. (י) שיעורי גדלות כשעברו הקו ביום האחרון של שנת י"ג. (יא) לענין אנינות ואבילות. (יב) לענין הלאו של ביומו תתן שכרו. וכר' וכו'. ויש לחבר ספר מיוחד לברר המון חקירות וספיקות במצות הנ"ל דברים הנוגעים הלכה למעשה ולא לפלפולא בעלמא. ואיך אפשר להעלות על הדעת ששיטת חז"ל היא שיש קו תאריך שצריכים לשנות היום, האם קיימת אפשרות שלא היו מעוררים שום דבר בכל הנוגע לחקירות הנ"ל אלמלי סברו שקיים קו תאריך. ואותו הדבר נאמר כלפי הגאונים והראשונים שלא הזכירו דבר מזה.

ברור הדבר, לוא היתה בימיהם השאלה הזאת מתעוררת במציאות היו חוקרים על הגבול להודיענו איפה הוא ועל קו התאריך, איך למתוח החוט, כמו שראינו

שנתגלה חצי הכדור השני ונתרבו הנוסעים ממערב למזרח וממזרח למערב, ואחרי שנפגשו כובשי האיים של מזרח העולם עם כובשי האיים של מערב העולם, אז במקום זה נולד בטבע קו תאריך בין מזרח למערב שיש הבדל ביום, ובהשגחה נולד קו זה במקום שנהר מפסיק בין שני חצאי כדור העולם מזרח העולם ומערבה, וכשחכמי התורה מסכימים להגדרת שיטה הנ"ל זהו הקו דאורייתא. ולפ"מ שנתבאר לעיל פסקו גדולי ישראל שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם מכפי ששומרים אותו עכשיו נמצא שהסכימו הלכה למעשה לשיטה הנ"ל. ואני רוצה להדגיש ששיטה זו ביסודה למדתי מדברי הרב רמוני והגר"ש מוהליבר ועוד, להלן הבאתי דבריהם, אלא שבאתי וביססתי אותה והבאתי לה ראיות.

בתורה בפרשת מסעי שקבעה פרשה מיוחדת לפרש בדיוק נפלא גבולי ארץ ישראל, וכן מגרשי הלויים. ומכיון שהתורה וחכמינו ז"ל לא דברו כלום מכל השאלה הזאת מוכרחים אנו לבוא לידי מסקנא הנ"ל שמן התורה אין מקום קבוע לקו תאריך מכיון שהשאלה הזאת לא היתה במציאות קודם שנתגלתה מדינת אמריקא.

עוד הבאתי שם מהמכילתא תשא קדושין לו וגמ' גדרים עה. ב"ב קכא: שבת בראשית אינה צריכה קדוש ב"ד, עיי"ש ברשב"ם ובתו"ש כרך כא פ' תשא, במילואים ס"י יב יש לי אריכות דברים בביאור מאמר זה בנוגע לקו התאריך.

יח. שני גדולי ישראל הגרא"ז מלצר והגרצ"פ פראנק זצ"ל במכתביהם שנדפסו להלן הסכימו לי בנקודה זו שבש"ס וש"ע אין רמז שיש קו תאריך לענין שבת:

הגראז"מ כותב: אין לנו בש"ס וש"ע שום רמז שיש להתחשב בשמירת שבת עם קיום אלא העיקר מונה ששה ומשמר שביעי כו.

הגרצ"פ כותב וז"ל: „ובנוגע לקביעת קו תאריך, בש"ס ופוסקים ובש"ע אין רמז לזה (מלבד הכוזרי והרז"ה) וזה הוכחה ברורה שעל פי התורה אין קו תאריך לענין קביעת שבת, דכיצד יחסר בתורת ה' תמימה עיקר גדול כזה שגופי תורה תלויים בו, כמו שביאר יפה הגר"מ כשר, שאצלנו יש רק מזרח ומערב, וזה מוכיח כשיטת הראשונים הנ"ל שכך הוא מצות השבת על פי התורה שבכל מקום שהוא יעבוד ששה ימים במקום שהוא נמצא ויום השביעי הוא שבת קודש, ואם הוא בא לישוב שהיום משתנה צריך להתנהג כאנשי המקום, ומזה אין לזוז, עכ"ל.

יט. גם הגר"מ טיקצינסקי ביוםם דף ל"ו כותב נגד דברי החזו"א „שאין שום א' מהראשונים שחולק על הרז"ה, וז"ל: „כל הראשונים חולקים בכלל על הכוזרי והרז"ה, והוא מונה כל הראשונים והאחרונים שפירשו הסוגיא בר"ה כ: שלא כהרז"ה. והמה הגאונים, רבי חסון הדיין, ורבי אברהם הנשיא, רש"י, תוס', הרמב"ם בפי' על ר"ה, מאירי, הראב"ד, יסוד עולם, התשב"ץ, יהושע בישראל, בית לוי, מרכבת המשנה, ומכיון שלפי דברי הרז"ה זה הוא המקום היחידי בגמ' שיש מקור לשיטה זו, ואם המה מפרשים שלא כדבריו מזה ראי' שחולקים בכלל על שיטה זו ולא הי' הדבר „יסוד פשוט ומקובל ומוסכם בפי כל הראשונים, ונמצא שאין בכלל מקור לרעיון זה ואין לו על מה לסמוך. החזון איש בקונטרס ח"י שעות דוחה דבריו ויש להעיר הרבה בנקודה זו ואכמ"ל.

כ. כאן מביא אני רשימה קצרה מהקונטרס דלהלן „השבת ומזרח העולם". ישנם כעשרים מחברים גדולים במשך שלש מאות שנה, משנת ש' — עד ת"ר, שדיברו מענינים אלה, ואף אחד לא הזכיר שיש מציאות כזאת, הלכה למעשה, לענין שבת, שיש קו תאריך בחוף חינוא, ששם משתנה היום.

וכן היא דעת הרבה מהראשונים החולקים על הרו"ה, כמו שנתבאר בקונטרס „השבת ומזרח העולם“ מאת א' עד אות ז'.
ומה שנוגע לעניינינו אם יש לשנות את יום השבת ביאפאן ליום הראשון וכן לאחר יוה"כ והחגים. —

בשנת תקכ"א פרסם היעב"ץ, בספרו „מור וקציעה“ הלכה למעשה בנוגע למי שמקיף העולם ממזרח למערב, והשני ממערב למזרח, בשובם למקומם, הראשון מפסיד יום, והשני מרויח יום, ושניהם צריכים לשמור השבת שבמקומם, אבל במקום שאין ישוב בין בא ממזרח או ממערב עושה שבת לפי חשבונם.
והסכימו אתו ג' מחברים חשובים, הרב אלי' פנחס בפי' הברית, הרב יוסף שווארץ בשו"ת דברי יוסף, והתפארת ישראל סוף פ"א דברכות, וקדמם יש"ר מקנדיא, בספרו מעין חתום. ולא הזכירו כלום שיש קו תאריך מן התורה בחוף צין וההולך ממזרח למערב כשעובר הקו עליו לשנות שבתו, ולהלן נתבאר פרטי הדברים, מכל מקום זה הי' הפסק הראשון הלכה למעשה שאינו מזכיר כלום שיש קו תאריך בעולם, ומהם ראוי ברורה להדין שנתברר להלן, שאפילו לדין שיש היום קו תאריך כל זמן שנוסע על הים אין לו לשנות, והיסוד הוא שיטת הרדב"ז כמו שיבואר להלן.

בשנת תקנ"ד הציע הרב משה חיים רימני בספרו מחר חדש, לעשות הקו י"ב שעות מירושלים 180 מעלות, ולבסוף יש לו הצעה אחרת, שבכלל אין קו תאריך מה"ת, אלא מזרח ומערב כפי שהוחזק — בכל אופן לא הזכיר כלום מקו תאריך בחוף צין.

בשנת תרל"ד הציע התוכן חו"ס לעשות הקו 180 מעלות, י"ב שעות מירושלים, אותו הדבר שהציע מאה שנה לפני כן הרב רימוני, — הסכימו אתו הרב ארי' לייב משניפרשוק והרב אלי' קלצקין. גם הרב שמואל מוהליבר בספרו שו"ת חקרי הלכה, ולבסוף יש לו להגרש"מ הצעה אחרת, שכוון ממש בכל דבריו להרב רמוני, ושניהם כווננו לשיטת היעב"ץ שמן התורה אין מקום קו תאריך קבוע, וכן הוכיח הרב בנימין זאב וויילער, שאין מה"ת מקום קבוע לקו תאריך והסכימו אתו הרבה מחכמי התורה — (וכן דעת כותב המאמר ולקמן בקונטרס השבת ומזרח העולם ביארתי שיטה זו) ומבואר שלכל המחברים הנ"ל — אין לשנות השבת ביאפאן.
הרב ישעי' מאיר כהנא שפירא מטשורטקוב, הציע קו בתשעים מעלות מא"י, כשיטת הכחרי, וכפסק החזון איש. אמנם לדעתו יש לעשות הקו ביבשה ג"כ, ולכן יש לשנות השבת גם ברוסיה ואוסטרליא. — לא כהחזון איש, שהקו הוא על חוף הים, ויש דין גרירת, כלומר, שאם חלק מהיבשה היא בתוך תשעים למזרח, גוררת את כל היבשה, ויש לה דין מזרח. ולכן אין לשנות השבת ברוסיה ואוסטרליא רק ביאפאן. — כנגדו יצא ר' שמואל מוהליבר בדברים חריפים שח"ו לשנות

את השבת ליום ראשון. וכן הרב בנימין זאב וויילער, וכן ביטל דבריו גאון הדור הרב יוסף שאול נאטאנזאן, והוא סומך על שו"ת הרדב"ן, ולהלן בתשובתי בקול תורה ביאתי דבריו, ומדבריהם מבואר לעניינינו שאין מקום לשנות גם ביאפאן.

בשנת תרנ"ו נתפרסם חו"ד מגאון הדור ר' יצחק אלחנן מקאונא, ע"י הרב אברהם עבר הירשאוויץ, ע"ד השאלה שביאפאן נהגו כמזרח, ויהודי שבא מארה"ב ממערב, עליו לשנות יומו ולהתנהג כמו במזרח. ומבואר שהגרי"א הסכים שיאפאן נוהגת כדיון מזרח, ואין לשנות.

בשנת תרע"ד, נתעוררה השאלה לענין יאפאן הלכה למעשה, ומרא דאתרא האשכנזי הרב משה אהרן קיסילאז, פסק שאין לשנות היום ביאפאן, גם הרב יוסף חיים, ראש הרבנים בבבל, בעמ"ח בן איש חי ידע מהנהגתם בשנים הקודמות, ובתשובתו הוא מפרש כשיטת הרדב"ן, ולא מזכיר כלום שיש קו תאריך בחוף צין, ולעניינינו סוברים שניהם שאין לשנות היום ביאפאן.

וכשיטת הגרש"מ ישנם עוד שלשה רבנים חשובים שכתבו בנידון שאלה זו ולא הזכירו כלום מקו התאריך של שיטת הרו"ה.

בשנת תרנ"ד, הרב בנימין ארי' הכהן ווייס, רב בטשערנאויץ בשו"ת אבן יקרה סי' י"א והרב מרדכי ווינקלר בשו"ת לבושי מרדכי אר"ח סי' מז.

בשנת תרפ"ג כתב גם הרב בן ציון שטייף מבודפשט, בספרו לימוד השם בראשית אות קנו. כשיטה הג"ל שיש לשמור השבת כפי ששומרים עכשיו.

בשנת תרפ"ז כתב הרב יוסף ראזין בעל צפנת פענח, להרב דוד שפירא מירושלים בנוגע לשאלת קו התאריך, בספרי „השבת ומזרח העולם" הבאתי דבריו, בו כותב על שיטת הרב שפירא מטשורטקוב שהקו הוא תשעים מעלות מארץ ישראל, ועל שיטת חז"ס שהקו הוא ק"פ מא"י ולשניהם צריכים לשנות את יום השבת — „שלא ידעו בין אור לחושך" ... ומדבריו נראה שהעיקר כהשיטות שאין לשנות השבת בשום מקום מכפי שהחזיק עד היום, עיי"ש.

בשנת תרצ"ט נדפס שו"ת ארץ צבי סי' מ"ד מהרב ארי' צבי פרומער ר"מ ישיבת חכמי לובלין, ובו מדבר על שאלת קו התאריך ומסיק שלפסוק בשאלה כזו הנוגעת לכל העולם אין דעת יחיד מפרעת אך בקבוץ כל גדולי הארץ ובדבוק חברים ובפלפול התלמוד.

כא. בשנת תש"א כאמור שוב נתעוררה השאלה ביאפאן, אם להתענות ברביעי כאנשי המקום, כמו בא"י, או בחמישי, — כדעת החזון איש, ששלח מברק להשואלים ביאפאן, „אכלו ברביעי וצומו בחמישי ואל תחושו לשום דבר".

הרב המקומי ר' משה אהרן קיסילאז, פסק שוב שאין לשנות את השבת

ויום הכפורים ביאפאן, כפי שפסק בשנת תרע"ד, כשהיו שם כאלף יהודים מהגרים. ולמעשה פסקו כן כל חכמי ישראל שעסקו וכתבו דעתם בענין זה שלא לשנות היום ביאפאן.

הרב איפר זלמן מלצר הראש בהאסיפת הרבנים הנ"ל ובמכתבו אלי, גדפס להלן, סובר — להתענות רק ברביעי.

הרב יצחק זאב סאלאוועיטשיק — סובר להתענות ברביעי, והוסיף, שהרוצה להחמיר להתענות גם ביום חמישי ישאל לרופא. השיחה נדפסה להלן בקול תורה*.

הרב צבי פסח פראנק בהאסיפה הנ"ל ובמכתבו, נדפס להלן, פוסק להתענות רק ברביעי וח"ו לשנות יום השבת מכפי שנהוג עד עכשיו.

הרב שמחה זעליג דומ"ץ דבריסק, פסק לשמור שבת כדין שבת המקום רק להחמיר במלאכה דאורייתא ביום ראשון ולהניח תפילין ביום ראשון, בשני מכתביו שנדפסו להלן ובפאה"ד דף שכיכא. וכמובן להתענות ברביעי**.

הרב זאב מינצברג מירושלים. מפי הרב יעקב גולדמן מזכירו של הרב יצחק אייזיק הרצוג היתה דעתו שיש להתענות ברביעי.

הרב ר' אהרן קוטלר, כפי המבואר בתלפיות נויארק ח"ג דף 178 ובפאה"ד דף שכב. הלך בשיטת חותנו הגרא"ז מלצר.

הרב מיכל טיקווינסקי בספרו היומם.

הרב דוד שפירא בספרו בני ציון.

הרב שלמה גורן.

הרב בנימין רבתיוביץ תאומים במאמרו בהפרדס (אייר תשי"ד).

* לעיל דף 16 הבאתי שבנו הגר"ד סלוביצי'יק שליט"א אישר שאביו הגר"ז סלוביצי'יק זצ"ל צוה להתענות ברביעי ומי שרוצה להחמיר להתענות בחמישי ישאל לרופא.

** הגרא"י מאלין דומ"ץ בבריסק פסק כהגרש"ז. ולפי מה שמסרו לי בניו האחים הרב נחמ"י והרב מאיר מאלין, ראשי ישיבת כנסת יהודה בירושלים שהיו מבני הישיבה שבאו ליאפאן שאביהם צוה עליהם לשמור שבת כפי הנהוג במקום, ולהחמיר במלאכה דאורייתא ביום ראשון של המקום, וסיפר הרב נחמ"י, שאביו הגרא"י מאלין ז"ל אמר לו, שבזמן שנתפרסמה תשובתו של הגר"ש מוהליבר, בנוגע לשאלת קו התאריך שהציע חז"ס, קראו ר' חיים מבריסק ולא הוטבו מסקנותיו בעיניו. [לא ידוע לאיזה נקודה במאמרו נתכוון, לפמ"ש הרימ"ט, ס"ל הגר"ש מוהליבר שהעיקר כשיטת חז"ס שהקו הוא י"ב שעות מירושלים, ולפמ"ש נראה דס"ל שהקו הוא במקום שנפגשים אנשי המזרח והמערב, אמנם יש דבר תמוה במסקנותיו שס"ל שבאלאסקא שבארה"ב צריכים לשמור שבת כמו אנשי המזרח כמו ששמרו בזמן שהיתה שייכת לרוסיה, ולא כמו אנשי המערב ארצה"ב השייכת עכשיו. ומסתבר שלזה נתכוון שלא הוטב בעיניו]. והבין מדבריו שיש מקום להחמיר ממלאכה דאורייתא ביום ראשון של המקום. וראה מ"ש לקמן מהנדפס בספר פאה"ד שנמסרו דבריהם ההיפך ממה שאמרו.

הרב יונה מרצבך, בקונטרס השבת ומזרח העולם אות מז. הוא הי' נוכח גם באסיפה הנ"ל.

בלונדון פסק כן הרב יחזקאל אברמסקי שלא לשנות את יוה"כ והרוצה להתמיר יאכל ביום חמישי פחות מכשיעור.

בארה"ב כ' הרב יוסף אלי הנקין בהפרדס כשיטה הנ"ל שלא לשנות. אלה שהשתתפו באסיפה הגדולה שקראו הרבנים הראשיים לא"י ותחליטו פה אחד לשלוח מברק ליאפאן שלא לשנות השבת ויוה"כ ושיצומו ביום רביעי.

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, וכן כותב במכתבו אלי ב, שבת ומזרח העולם" נדפס להלן.

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל באסיפה הנ"ל ובשו"ת משפטי עוזיאל ח"א סימן כס, יש לו בירור.

הרב שלמה יוסף זיון.

הרב שמואל יצחק הילמן.

הרב הר"ש יפה מתל אביב.

הרב יעקב קלמס רב דמאסקווא.

הרב חזקיהו יוסף מישקובסקי הרב דקריניק. (י"ג הרבנים שהשתתפו בכינוס מוזכרים בהצופה ט' תשרי תש"ב, כ' גיסן תשכ"ז).

חסרים עוד עשרה שמות מרבנים שהיו נוכחים באסיפה והסכימו שלא לשנות תענית יוה"כ מיום רביעי לחמישי. הרב שלמה גורן כותב: „נוסף לרבנים הראשיים ומועצת הרבנות הראשית" ולא מפרט שמותיהם ואם באו כל חברי מועצת הרבנות הראשית או רק חלק מהם, חלק מחברי מועצת הרבנות הראשית הידועים לנו היו אז הרב עמיאל מתל אביב, הרב יהושע מרכוס מחיפה, הרב ראובן כ"ץ מפתח תקוה, הרב אליהו מרדכי הלוי ווילקאבסקי, הרב יוסף לוי, והיו עוד חמשה רבנים שלא ידוע לנו שמותיהם.

כ"ק אדמו"ר אברהם מרדכי אלתר מגור זצ"ל, השיב לשואליו להתענות ביום רביעי ולא לשנות את השבת בשום מקום מכפי ששומרים עכשיו.

כ"ק אדמו"ר יוסף יצחק מליובאוויטש ז"ל, השיב ג"כ לשואליו שאל ישנו את יום השבת.

וכן פסק כ"ק האדמו"ר ר' שלמה מזוויל זצ"ל שהי' לו ידיעה עמוקה בעניני קדוה"ת, ולפי מה שמסר לי אחד מתלמידיו שלח שליח מיוחד להחזיר"א שלדעתו הרמב"ם חולק על הרו"ה ואין לשנות את יוה"כ.

וכן כ"ק אדמו"ר מאמשענאב, ר' שמעון שלום קאליש זצ"ל, שהי' שם על אתר ביפאן, נהג להחמיר במלאכות דאורייתא ביום ראשון ולא במלאכות דרבנן. כב. אמנם יש ארבעה מחברים שתפסו, שהעיקר כהשיטה שקו התאריך הוא בתשעים מעלות, בשש שעות מא"י, כדעת החזון איש, אמנם לא הסכימו עם חידושי המקוריים ועם ג' היסודות שהוסיף מדעתו לשיטת הכוזרי והרו"ה, שאין להם מקור ולא אמרם אדם מעולם. ג' יסודי החזון איש המה:

א. שלא צ' מעלות עיקר רק הים הוא הגבול, שיש רגש נפשי שהים גובל את היבשה. ב. שיש כאן דין גרירה כלומר, מה שמחובר עם היבשה שהוא בתוך צ' מעלות נמשך הכל למזרח, ואין חל שם קו של תשעים, כגון אוסטרליא גוררת עמה כל היבשה וכן סיביר הצפונית. ג. מ"ש הרו"ה, "יושבי קצה המזרח" או "שוכני", אין הפי' כפשוטו, אלא הכוונה לקו שכלי בלא שטח, שאין צורך במוחש אלא בבינת הלב.

הארבעה הם:

הרב ישעי' מאיר כהנא שפירא, ראה בהשבת ומזרח העולם אות ל'.

הרב אלכסנדר משה לפידות אב"ד ראסין, שם אות כט.

הרב חיים יוסף דינקליס בני ברק, שם אות מח.

הרב אהרן חיים הלוי צימרמן, נויארק, בספרו אגן הסהר (נויארק תשט"ו).

שני הראשונים תופסים שיטת הרו"ה כפשוטה ולא עלה על דעתם חידושי החזון איש, לדעתם הקו הוא ביבשה וגם באוסטרליא ורוסיא יש לשנות היום אחרי קו תשעים. הרב רי"ח דונקלוס, דוחה בתוקף שיטת החזון איש ולדעתו יש לעשות הקו ביבשה. הרב רא"ח הלוי צימרמן סובר ג"כ שיש לעשות קו ישר על היבשה לא כהחזון איש, כן חולק וסובר כשעוברים הקו אין השבת נפסק אלא חובת גברא הוא, כמו שביארתי בש"ב וש"ס ולעיל אות ז. נמצא שהחזון איש בשיטתו שיש לשנות היום רק ביפאן, הוא ממש יחיד נגד כל המחברים הנ"ל.

והחזון איש כ' בא' ממכתביו בענין זה, קובץ אגרות ח"ב אגרת קסה, לענין תענית יוה"כ (ובפאה"ד דף של"ט): „מאד קשה מצב אחינו יחיו ביפאן, לרגלי מצב הספק ביוה"כ הבע"ל, והדבר קשור לפיקוח-נפש להצנועים, שאף אם יחליטו שאי-אפשר להם לצום מ"ח שעות, — עדיין לא הותרו בשביל זה ביום השני לאכול בלי מצרים, — ועדיין צריכים אומד בכל שעה ושעה, כי הרי האיסור על כל אכילה ואכילה. והאחריות מוטלת עלינו, שבשכילנו הוטל הדבר כפסק". וכן כתבו הסופרים בראש המאמר בס' פאר הדור:

„אחת הפרשיות שהסעירו ביותר את העולם התורני, ואשר בה יצא החזון איש מגדרו ונקט בפומבי עמדה עצמאית, עמדה תקיפה של פוסק יחיד ורב-פמכא,

בניגוד לדעתם של אחרים — התחוללה בעלות על הפרק שאלת מועד השבת ביפאן".

ובאמצע המאמר, שכחו דברי עצמם, ויצרו סיפור שכל חכמי בריסק, הרב ר' חיים מבריסק זצ"ל, ובנו, ושני מו"צ שלו, כולם כבר פסקו כן הלכה למעשה, א"כ למה לא הודיעו להתז"א מזה ואז לא הי' כותב,, שהאחריות מוטל עלינו". ונתבאר להלן שכל הנ"ל בדוי מן הלב, והאמת היא ההיפך ממש שלשיטתם יש להתענות ביום רביעי, ובחמישי לשאול לרופא, או לאכול פחות מכשעור. כמו שיתבאר להלן.

הרב יעקב כהן

תל-אביב

בס"ד ג' ניסן תש"ל תל אביב

לכבוד הרב וכו' מנחם מ. כשר שליט"א.

ידוע לכבודו שזה הרבה שנים שאני מתעניין בשאלת קו התאריך וקראתי כל מה שכתב כגת"ר שליט"א בענין זה. כעת בא לידי ספר חדש שיצא לאור, פאר הדור" חיי החזון איש ח"ג, בעריכת חבר סופרים חרדים בראשות הרב שלמה כהן, כאשר עברתי על פרק כ"ד של הספר, "שמנה-עשרה שעות", שאלת השבת ביאפאן" ראיתי כי הוא סותר הרבה דברים שכתב כג"ת בקונטרס, שבת בראשית ושבת סיני", ו, השבת ומזרח העולם". כמובן שהסופר שכתב את המאמר אינו נכנס לפרטי הענינים בהלכה, והוא כותב סיפור של דברים על סמך עובדות שהוא מביא ממקורות שונים, שכבודו בקונטרסיו לא הביאם, והגם שידוע שאין לסמוך בענינים הנוגעים להלכה על מה שכתב איזה סופר בספר של סיפורים, אכן היות שיו"ר המערכת מפורסם בתור תלמיד מובהק של החזון איש, והספר יוצא מחוגו של החזון איש בוודאי מה שמפרסמים יש לו ערך ויש להתחשב בו, וביחוד שהם כותבים סיפורים בבחינת "מעשה רב", לכן הייתי רוצה לשמוע חוות דעתו על כל הסתירות שישנם בפרק זה, נגד מאמריו, ואלה הם.

א. במאמרו, "השבת ומזרח העולם", קונטרס ב' ב, "קול תורה", ירושלים סיון—אלול תשי"ד, דף מ"ג, כותב כבודו בין השאר: "כולם בדיעה אחת שביאפאן יש להתענות ביום רביעי [אז חל יו"כ בא"י ביום רביעי וביאפאן תמיד נהגו ג"כ כהתאריך של א"י אלא 6 שעות קודם, והחזון איש פסק, "אכלו ברביעי וצומו בחמישי"] ואף אחד מהם לא מצא מקום לקבל שיטתו של בעל חזון איש זצ"ל כו', ברור שכן הוא דעת כל הראשונים והאחרונים שדברו מענין זה, שיטתו של בעל חזון איש זצ"ל, ופירושו המחודש בשיטת הכוזרי והרז"ה הוא מקורי, ואין לו שום חבר, והוא יחיד ממש כו' "ע"כ.

והנה בס' הנ"ל דף שי"ח, כותב: "כפי שמסר המו"צ דק"ק בריסק הג"ר איסר-יהודה מאלין לבניו: כשיגיעו לאי יפאן עליהם לשמור את השבת ביום ראשון, והוא הסתמך בהוראתו על חוות דעת שקיבל באופן אישי מפי רבה הקודם של בריסק הגאון רבי חיים סולובייצ'יק לפני עשרות בשנים". ובדף שמ"א כותב: "הרב מבריסק (הגריז"ס זצ"ל) הוסיף ואמר לשליח, כי ידוע לו שראש הדיינים בקהילת בריסק, הגאון רבי שמחה זליג ריגר, הורה לשואלים אותו מבני הישיבות,

לפני צאתם לדרך, שעליהם לצום ביום חמישי, — כדעת החזון איש — ומן הסתם ינהגו כך" ע"כ. עוד שם דף ש"א: „הגאון רי"ז מבריסק, נקט אמנם אף הוא בשיטתו של החזון איש י"ח שעות". ובהערה 53: וראה לעיל, עמ' שי"ח, כי אביו הגר"ח החזיק גם הוא בדעה זו. ע"כ. הרי לפנינו שחכמי בריסק, הגאון רבי חיים סולובייצ'יק, ובנו הגריז"ס, ושני המוצי"ם מבריסק, הגר"ר שמחה זליג, והגר"ר איסר יהודה מאלין, כולם סוברים כפסק דינו של החזון איש, שיש לצום בחמישי, וזה שלא כמו שכתב כבודו שהחזון איש הוא יחיד ממש בשיטתו.

ב. כב' סומך בקונטרסו על האסיפה הגדולה של הרבנים שהיתה בירושלים, והחליטו להודיע ליאפאן שיתענו רק ביום רביעי, לא כפסק החזון איש, „אכלו ברביעי וצומו בחמישי ואל תחושו לשום דבר". במאמר הג"ל הוא מתאר את האסיפה בזלזול ולעג וז"ל בדף של"ה: „נתכנסה אז בירושלים אסיפת רבנים בראשות הרב הראשי רי"א הרצוג. אך גדולי ארץ-ישראל, רובם ככולם; לא באו אליה. ולא רק משום שטרם ירדו לעומק דברי הראשונים בסוגיא עמוקה ועמומה זו, כי אם מן הטעם הפשוט שלא ראו בכנס רבנים מקרי — אשר לפי התכנית נועדו להצביע בו בהרמת ידיים ובספירת קולות — את המקום המתאים לחוות דעתם. כמובן שגם החזון איש לא ראה לעצמו שום אפשרות להשתתף באסיפה כזאת, מה גם שמימי לא נוכח כמעט בשום אסיפה.

אמנם נמצא רב אחד באותו כנס, שניסה לברר בפני המשתתפים את דעתו של החזון איש, אלא שהתעצמו בה רבנים אחדים והכריעו וכך הורו שלא ישנו השהים ביפאן את התאריך שלהם, כלומר שימשיכו להתחזיק בתאריך הנקבע שם למעשה ע"פ הסכמת חכמי האומות, לפי קביעת קו התאריך המוסכם שלהם. מאוחר יותר הצטרפו להורות כך באורח עצמאי גם הגאונים רבי איסר זלמן מלצר ורבי צבי פסח פרנק.

ברם, החזון-איש עמד כנגד כולם איתן בדעתו ותקיף בשיטתו. בפני באי ביתו הביע אז את צערו הרב על ההוראה שיצאה מהאסיפה בירושלים והתבטא אז: „אז דער טאטע שטארבט צובריקווען זיך די קינדער" — ברמזו בדבריו, שעם פטירתו של רבי חיים עוזר מוילנא נתפרק עול המשמעת המוחלטת לדעת תורה צרופה". ע"כ.

ושם בהערה 40 כותב: האיש וחזונו עמ' עג: אגב, למראה הגיחוך טרחו מארגני כנס רבני זה לדאוג שיהיו נוכחים בו כ"ג משתתפים, כדי לשוות להם מעמד של „סנהדרין קטנה" (לפי ד"ר א. י. בראור, במאמרו ב„הצופה", שלהי ניסן תשכ"ו) עכ"ל.

והנה כל הנכתב לעיל הוא רחוק מן האמת והמה דבות שוא בדויות מן הלב כמו שאבאר.

(א) מ"ש לפי התכנית נועדו להציע כו' במקור המאמר בהאיש וחזונו כותב: רצו להצביע בה בהרמת ידיים כו' זהו סתם עלילה, במאמרו של הגרש"י ז"ו שליט"א בספרו לאור ההלכה [מובא לעיל] כותב שהמועצה החליטה, "פה אחד" לבלי לשנות, והסופר דגן ידע למפרע בדיוק מה היו המחשבות של מארגני האסיפה בשנת תש"ב, — "שרצו להצביע בה בהרמת ידיים ובספירות קולות", והסופר בפאה"ד כבר הוסיף מדילי, "לפי התכנית נועדו" כו' הוא ידע וראה תכנית מהאסיפה של שנת תש"ב שנועדו להצביע כו'.

(ב) ומ"ש: נמצא רב אחד באותו כנס באסיפה זו שניסה לברר כו', אינו נכון, כי הר"ד שפירא בשו"ת בני ציון [מובא לעיל] כותב, "שהחזון איש שלח בא כח להכינוס שמה". והוא הרב ר' חיים זאב פינקל ז"ל בנו של ראש ישיבת מיר, ולא רק, "נמצא".

(ג) מ"ש שלא ישנו השוהים ביאפאן התאריך, כלומר, שימשיכו להתחזק בתאריך הנקבע שם למעשה ע"פ הסכמת חכמי האומות. לא ידע מה שח, קביעת יום השבת ויה"כ ביאפאן כמו בארץ ישראל, רק להקדים שש שעות, זהו לכל השיטות שיש בראשונים בענין זה הסוברים קי"ד מעלות, ק"ל, קל"ה, ק"פ מעלות, שלא כהר"ו"ה שס"ל תשעים מעלות משום שא"י יאפאן והם סמוכים וקרובים ליבשת צין, שהיא שייכת למזרח העולם ויאפאן ג"כ שייכת למזרח, ולשיטתם זה ה" עוד קודם שנולד הקו הבין-לאומי. ובנוגע לקביעת קו התאריך הבין-לאומי כותב הגרש"י ז"ו [מובא לעיל] שהרבנים הביעו דעתם לענין יום הכפורים, מבלי לקבוע עמדה באיזו נקודה מתחיל מנין הימים, האסיפה החליטה רק לא לשנות יוה"כ ביפאן.

(ד) מ"ש שם בשם ד"ר בראוור, במאמרו של ד"ר בראוור בהצופה ב"ד ניסן תשכ"ז ובמכתבו ל' ניסן תשכ"ז, אין אף מלה אחת מהג"ל. ובמאמרו של הגר"ש גורן בהצופה כ' ניסן תשכ"ז [הובאו דבריו לעיל] כשמספר על האסיפה כותב בין השאר וז"ל: קדם לפגישת זו עם ה, חזון איש, כנס של כ"ג רבנים שזומנו ע"י הרבנים הראשיים וכו'. ומפורש בדבריו שבמקרה התכנסו כ"ג רבנים, וכפי שכותב הרב רי"מ טיקוצינסקי בספר היומם [מובאים דבריו לעיל], ואם כי רבים מגדולי א"י השתמשו מלבוא להאסיפה". הרי שהזמינו הרבה יותר מכ"ג.

(ה) מ"ש: רובם ככולם לא באו, לא נכון כי מהג"ל מבואר להיפך שהרוב הגדול באו.

(ו) מ"ש: מאוחר יותר הצטרפו כו' הגאונים, גם כן אינו נכון כי לפ"מ שמעיד הגר"ש גורן בהצופה שם בהאסיפה היו נוכחים שני הגאונים הג"ל, וכן העיד הגר"י מרצבך שהי נוכח בהאסיפה שהוא זוכר את הגרא"ז מלצר שהי נוכח בהאסיפה,

רק בשנת תשי"ד כתבו מכתביהם ששלחו לכג"ת שליט"א ושם מזכירים ג"כ הפסק של הב"ד. מכל הנ"ל מסתבר שאין לסמוך על הסיפור שהסופר מבאר למה נתכוון החזון איש בביטוי הנ"ל.

ג. מ"ש בשם כ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל שפסק לצום ביום רביעי, בפאה"ד דף של"ו, מביא מספר זכרון שאול ח"א, ח"ל: „בהפרדס נויארק, שבט שנת תשי"ד, הזכיר שהאדמו"ר מגור זיע"א הורה בזה שלא לשנות מהמנהג הקודם שהיה ביאפאן, לשמור שבת הנוהג בירושלים כו', דברים אלה בטעות יסודם כו', גם האדמו"ר מגור זיע"א לא הורה בעצמו בשאלה זו, אלא מסרה להרב מ. טוקצינסקי ולהרב ד. שפירא בעמח"ס בגי'ציון. בירור חשוב זה מצוה להודיעו ברבים. לבל יכשל ח"ו אף מורה הוראה ואף שומע לדבריהם ע"י ידיעה לא נכונה שנותנת מקום להכריע באיסור טקילה בלי שום יסוד".

כן הרב טיקוצינסקי בספרו „היומם" (ירושלים תש"ג) בראש הספר כותב: „והאדמו"ר מגור שליט"א, אחרי שאלו גם את דעתי, וגם את דעת הרה"ג ר' דוד שפירא, השיב כדעתנו, שלא ישנו ביאפאן את יומם", ע"כ. ודבר זה מעורר תמיהה וקשה להבין, אחרי שהי' מפורסם שהחזון איש פוסק לשנות היום, לאכול ברביעי ולצום בחמישי, ואף כי שני הרבנים אמרו לו שאין דעתם מסכמת לשיטת החזון איש, הנה לפנינו גאון הדור קדוש עליון בעל החזון איש, ואיך אפשר להכריע כשני הרבנים הנ"ל מול החזון איש. וכן שאלו הרבה ת"ת בבני ברק, יואיל גא בטובו לברר לי הדבר כי זה ברור שהגאון הקדוש מרן אדמו"ר מגור זצ"ל זיע"ע ועכ"י כדן עשה. ומסתבר שיש דברים בגו שאינם ידועים לסתם קוראים.

דרך אגב אכתוב הערות אחדות על המאמר הנ"ל בפאה"ד.

ד. בס' פאר הדור דף של"ב כותב: „באותו מאמר שנדפס ב„השבת ומזרח העולם" געשה נסיון להסביר עמדה חדשה בענין „קו התאריך", כדרך שעשה מחברו בקונטרס „שבת בראשית ושבת סיני", שפרסם במאסף „תלפיות" ניו-יורק (תש"ד). וראה תשובה נמרצה לדבריו וסתירתם, מתוך דברי החזו"א בספר „האיש וחזונו" עמ' עח ואילך".

תמה אני שלא ידע כלום שב„קול תורה" היוצא בירושלים סיון—אלול תשי"ד דף כב—מו, השיב לו כת"ר תשובה נמרצת, וסתר כל דבריו מיסודם, ומראה שלא הבין כראוי את הענינים ואף שיטת החזו"א ידע רק מקופיא, וכל דבריו הם בבחינת מעייל פילא בקופא דמחטא, לפרש דברי הרדב"ז וכל האחרונים שכולם הולכים בשיטת החזו"א, בזמן שדבריהם רחוקים מהחזו"א כמו מזרח ממערב, כמו שמביא שם שני מכתבים משני גדולי ישראל הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל, והגאון ר' צבי פסח פראנק זצ"ל, ששניהם מסכימים עם דברי כג"ת שליט"א בפירוש דברי הרדב"ז ושו"מ לא כמ"ש במאמר הנ"ל, וכן מסכימים לעיקר שיטתו

שאינן מקום קו תאריך קבוע מן התורה, ואין לשנות השבת בשום מקום בעולם. ועכשיו אחר ט"ז שנים שוב מדפיסים דבריו ולא מוכירים כלום מה שכבר נדחו. גם המחבר, „האיש וחזונו“, בהוצאה שני' בתל אביב תשכ"ד, מדפיס תשובתו על הקונטרס „השבת ומזרח העולם“, ולא הזכיר כלום מתשובת כג"ת שליט"א בקול תורה בשנת תשי"ד, ולא מהשיחה שנדפסה על דבר זה מהגאון רי"ז סולובייצ'יק ז"ל בחייו בהמודיע בירושלים ט' אלול תשי"ד. זה דבר מוזר מאד. ולכן הייתי מיעצו שידפיס את שני הקונטרסים „השבת ומזרח העולם“ שבהפרדס, וב„קול תורה“, בהגועם הבא. כדי שהאמת תתפרסם ברבים.

ה. וראיתי שבעל ההערות על המאמר בפאה"ד לא דייק בענינים, בדף ש"ל אות 27 כותב: וראה ב„קובץ אגרות“ שם: הי"ב שעות וי"ב שעות, [כלומר השיטה שיש לאחוז בקו התאריך הבין לאומי] כמדומני שהראשון בזה החז"ס בהצפירה. ע"כ. ויש כאן טעות במה שהוסיף: כלומר וכו', ולא ידע שהשיטה הסוברת שהקו הוא בין י"ב שעות למזרח ולמערב, כלומר ק"פ מעלות מירושלים היא שיטת הרב טוקוצינסקי ז"ל, היא חולקת על השיטה שיש לאחוז בקו התאריך הבין לאומי, שמקומה היא קמ"ה מעלות מירושלים, שיטה זו היא לפי דעת הרב דוד שפירא בשו"ת בני ציון. מובא בקונטרס „השבת ומזרח העולם“ אות מג.

גם בעיקר הדבר יש להעיר שהראשון שהציע שיטה זו הוא לא חז"ס אלא

מאה שנה קודם, הרמ"ח רימוני מובא שם באות כב.

ו. דף שמג בהערה 63 הוא מיחס מ"ש החז"א בקונטרס ח"י שעות: השקפה מעמיקה, כר' תשובה על מ"ש „בשבת בראשית ושבת סיני“, ולא ידע כי הקונטרס ח"י שעות נדפס הרבה קודם המאמר בתלפיות, ודברים אלו מבוארים בס' היום,ם, ואליו התכוין בהחז"א, וענין זה מבואר גם בס' נחמד ונעים מובא בהשבת ומזרח העולם אות י"ב גם באוצר נחמד על הכוזרי. — ומ"ש כאשר מאן דהוא הביע את הסברא, כי בימי חז"ל לא הכירו את איי יפאן כר'. איני יודע למי הוא מתכוון, וכנראה נתבלבלו לו להכותב הענינים, יש הרבה מחברים שכתבו שבימי חז"ל והראשונים לא ידעו עוד מחצי הכדור השני קודם שנתגלתה ארצות הברית, ועל זה השיב החז"א, אבל מעולם לא כתב שום אדם שעות כזאת שלא ידעו מאי יפאן, הרי האיים קרובים ליבשת צין וכו' וכן משני צדדי יש לה איים וברור שלכ"ע ידעו מאלה האיים הקרובים (וכ"כ באוצר נחמד על הכוזרי: צא ובדוק במפה תמצא אורך חגא והאי הסמוך לה שהוא ג"כ ברוחב כו' ואורך כו'. וכוונתו ליפאן שהוא הסמוך לחינא. ראה בהיוםם דף לו). והמדובר הוא רק על חצי הכדור התחתון המתחיל אחרי קנה מעלות.

שו"ר שהסופר בפאה"ד לקח דבריו מס' האיש וחזונו דף צ"א הכותב: אך מלבד זה עיקר הדבר מופרך הוא. כל דבריו מבוססים על כך, שבימי חז"ל

והכחרי, וכמובן גם לפני זה בימי חז"ל, לא הכירו את איי יפאן, וע"כ לא דנו בהם. אך האם באמת הכרחי הוא הדבר להניח שלא הכירו בימי חז"ל את איי יפאן. ואם כי לא הפליגו אולי למרחקים בים השקט, הרי סביבות החוף קרוב לאמר שהכירום.

ורואה אני שיש כאן טעות בפ"י הדברים, כי המחבר ראה מ"ש בקונ', השבת ומזרח העולם" אות מ' דף 21: ורק מזמן שנתגלה חצי הכדור השני אמריקא ובראזיליא, והאיים השונים שעל הים השקט, ובני אדם נוסעים ומקיפים את העולם, אז כשהמזרח והמערב התפשטו והתקרבו זה לזה נולדה שאלת קו התאריך. והוא פ"י האיים השונים שעל ים השקט היינו איי יפן, ועל זה שואל שאלת תם: „האם באמת הכרחי הוא הדבר להניח שלא הכירו בימי חז"ל את איי יפאן" כו'. אפילו בר בי רב דחד יומא לא יגיד דברים בטלים כאלה שלא ידעו מאיי יפאן. ומ"ש „האיים השונים" וכו' הכוונה על המון איים שנמצאים באוקיינוס השקט הקרובים ליבשת ארה"ב, והאריך בזה ב, שבת בראשית ושבת סיני" סי' ט' ושם נתן מפה עם כל אלה האיים, ומה זה שייך לאיי יפאן.

אשמח מאד לקבל תשובתו, בתודה מראש, יעקב כהן

הרב מנחם מ. כשר
ירושלים

לכבוד ידידי יקירי הרב וכו' יעקב כהן שליט"א.

קבלתי מכתבו, מ"ש מהחומר החדש שנתפרסם בס' פאה"ד, חשבתי הרבה אם כדאי להגיב על מה שכתוב בספר של סיפורים, אמנם, נימוקו שכתב שיש כאן ענין של „מעשה רב“, השפיע עלי, שכן כדאי להשיב ולברר הדברים, כי עצם הענין הוא מהדברים העומדים ברומו של עולם, שאלה היחידה במינה בעולם התורני, שאין לנו דוגמתה לא בחז"ל, לא בראשונים, לא בשו"ע, ולא באחרונים — מחלוקת בין חכמי התורה, על קביעת יום של שבת, והנה מנהג היהודים שומרי התורה במקומם ביאפאן, הוא כקדמת דנא, ויהודים שומרי מצות האורחים הבאים מארצות הברית, לעניני מסחר לאיזה חדשים נהגים בלי פקפוק כלל כאנשי המקום לענין שבת ויוה"כ כהפסק של הב"ד בירושלים כחשבון א"י רק להקדים שש שעות, ולא כשיטת החזון איש, והספר הנ"ל עורר שוב את השאלה, והוא מבטל כלאחר יד את השיטה הנוגדת שיטת החזון איש כאלו בטעות יסודה, ואת האסיפה של גדולי התורה בירושלים שדנה ופסקה בענין זה מתאר הסופר בלעג, וצחק בעלילות בדויות מן הלב, והדבר כואב לראות בעלבון התורה, איך שסופר דתי מזלזל בכבודם של גדולי התורה בירושלים עיה"ק, שרובם הגדול כבר בעולם האמת, שנתאספו לדון בדבר הלכה בכבוד הראש, להשיב בשאלה זו דבר לשואליהם. אחרי שעברתי על פרק כ"ד בס' פאה"ד, נוכחתי לדעת שכל מ"ש הסופר בשם חכמי בריסק הוא תיאור וביטוי למה שעלה על דעתו, ובדה מלבו דברים שהם נגד המציאות, והדברים ברורים כפי המקורות שבידינו ממש ההיפך שחכמי בריסק פסקו להלכה שלא כשיטת החזון איש, כמו שיתבאר להלן. מקודם האסיפה פרסמו ברבים שיטתם שח"ו אין לשנות, רק בשנת תשי"ד כתבו אלי מפורש כן.

הסיפור הברוי על שיטת ר' חיים זצ"ל מבריסק

א. חו"ד של הגר"ח מבריסק בנידון זה לא נזכרת בשום ספר שנדפס עד כה. עד שנדפסה בספר זה דף שיח זצ"ל: עם ביאת בני הישיבות, הנמלטים מגיא-ההריגה, עוררו הם את השאלה מחדש, מתוכם התבלטו שני בניו של הדומ"ץ הבריסקאי רבי איסר יהודה מאלין, האחים רבי מאיר ורבי נחמיה, שבטרם יצאו לדרך-הגדודים שמעו מפורש יוצא מפי אביהם (הרב ר' איסר יהודה מאלין) כי במקרה ויגיעו לאיי-יפאן עליהם לשמור את השבת ביום ראשון(!) והוא הסתמך בהוראתו על חוות-דעת שקיבל באופן אישי מפי רבה הקודם של בריסק, הגאון רבי חיים סולובייצ'יק לפני עשרות בשנים, כיון שנודע לרבי איסר-יהודה על

ביאת שני בניו ליפאן, חזר והודיע להם טלגראפית את הוראתו האמורה. הביאו האחים את דבר המברק לידיעת עמיתיהם הפליטים, כשהם מעלים את התביעה לעשות מעשה ולשנות את תאריך השבת ביפאן בניגוד למנהג היהודים יושבי המקום עד עכשיו עכ"ל. ובהערה כתוב: כידוע הורה הגאון רבי שמואל מוהליבר מביאליסטוק שאין לשנות את השבת ביפאן משאר ארצות תבל [דבריו נדפסו במאסף „דברי חכמים” (וורשה תרל"ו) מאת רבי מרדכי-צבי הלוי סובלק, המוקדש כולו לבירור שאלה זו וכמ"כ בספרו שו"ת „חקרי הלכה” (ירושלים תש"ד) ע"ע ט—כח] ולא הוטבו מסקנותיו ההלכותיות בעיני הגר"ח, והיה חולק עליו, על כן כשהובאה לפניו השאלה הזאת בשנות התר"ס נמנע מלהשיב. (מפי הרב נחמיה מאלין, ראש ישיבת „כנסת יהודה” ירושלים). שם בהערות מציין מקור לסיפור ע"ד ר' חיים מבריסק בעתון הצופה מיום כח (סיון) גיסן תש"ד, והנה זה לשון הצופה בנוגע לפרט זה: „כעבור יומיים קבלו האחים מאלין מברק תשובה מאת סבם (לא סבם אלא אביהם) הרב מאלין, בו הוא מציין את סיפוקו על שהצליחו לצאת מרוסיה הסובייטית, אבל יחד עם זאת הריהו שרוי בצער על הימצאם ביפן, כי כל עוד שישוהו שם יצטרכו לשמור את השבת ביום א'. והוא חוזר ומתרה בהם שיניחו תפילין בשבת וישבתו ביום ראשון. במברקו המפורש ועתיר המלים הסתמך הרב מאלין על הספר בעל המאור שלפיו יוצא כי במקום שיש הבדל של 6 שעות במועד זריחת השמש לעומת א"י חלה השבת באיחור של יום, ומכיון שנקבע כי ביפן קיים הבדל זה הרי שיש לשבות ביום א'". ע"כ. הרי מפורש שהסופר בפאר הדור השמיט הקטע: שהסתמך על הבעל המאור וכו', ובמקומו בדה מלבו נוסח משלו להשביח מקחו: „והוא הסתמך בהוראתו על חוות-דעת שקיבל באופן אישי מפי רבה הקודם של בריסק, רבי חיים סולובייצ'יק, לפני עשרות בשנים". ואין רמז שם בעתון ע"ד חר"ד של ר' חיים, וגם כל עיקר הסיפור שכתב הסופר בהצופה, כנראה נכשל לכתוב כן, ע"פ מה שמסר לו מי שהוא ההיפך ממש מהמציאות, כי הרבנים האחים מאלין הם עכשיו בארץ וכפי שמסר לי רב חשוב הם מכחישים הדברים לגמרי, ואומרים שהאמת היא שאביהם צוה עליהם לשמור השבת של המקום כדיו, ולהחמיר גם ביום ראשון. והמה התנגדו לאלה שעשו ההיפך. ושוב ביררתי בעצמי הדברים הנ"ל באור ליום ד', א' דר"ח אייר בשעה תשע, דברתי עם הרב מאיר מאלין, וכן עם אחיו הרב נחמיה מאלין שבשמו הובאו הדברים בספר הנ"ל.

וזה מה שאמר לי הרב נחמיה מאלין: „אבינו צוה עלינו לשמור שבת המקום ביפאן כדיו, ולהחמיר ממלאכה דאורייתא גם ביום ראשון, וסיפר לי שבשעתו כאשר נתפרסם מאמרו הגדול של הגאון ר"ש מוהליבר בשאלה זו, והגאון ר' חיים סולובייצ'יק קרא אותו התבטא שלא הוטבו בעיניו מסקנותיו. ומדבריו הבין

שדעתו שיש להחמיר במלאכה דאורייתא ביום ראשון, והמה ביאפאן התנהגו כן, והתנגדו והתפלגו מאלה שלא שמרו שבת של המקום כדין, ממש ההיפך ממה שהסופר מיחס להם.

ע"ד שיטת הגר"ש זעליג מבריסק זצ"ל

ב. הביא לעיל קטע מפאר הדור בדף שמ"א: הרב מבריסק (הגר"ז"ס זצ"ל) הוסיף ואמר לשליח כי ידוע לו שראש הדיינים בקהלת בריסק, הגאון ר' שמחה זעליג ריגר, הורה לשואלים אותו מבני הישיבות לפני צאתם לדרך, שעליהם לצום ביום החמישי — כדעת החזון איש — ומן הסתם ינהגו כך ע"כ. להלן בקו' קול תורה מובאים שני מכתביו של הגר"ש זעליג, שבהם הוא סותר הדיבורים הג"ל, וכותב מפורש שהעיקר הוא יום השבת לפי המקום, אלא שיש להחמיר באיסורי דאורייתא גם ביום הראשון, ובדרך כלל מוזר הדבר מה שמדבר על תענית יום רביעי, הרי עיקר השאלה היתה על יום שבת שהוא קודם יו"כ, ובשני המכתבים הגר"ש מדבר רק על השבת ולא על יו"כ, וממילא כפי שנוהגים בשבת כן גם ביו"כ וכשפסק להם שהעיקר השבת הוא השבת של המקום, הרי ברור שביו"כ יש להתענות ביום רביעי, וכמו שפסק הגר"ז"ס, רק הוסיף שיש להחמיר ולשאל לרופא ביום חמישי. או כמו אלה שהחמירו לאכול פחות מכשיעור.

ע"ד שיטת הרב מבריסק הגר"ז"ס זצ"ל

ג. הביא לעיל מ"ש בפאה"ד דף ש"מ: „הגאון מבריסק, נקט אמנם אף הוא בשיטתו של החזון איש י"ח שעות", ובהערה: וראה לעיל עמ' שי"ח, כי אביו הגר"ח החזיק גם הוא בדעה זו". שורה זו עם ההערה אינם בס' האיש וחזונו דף עד. רק הסופר של פאר הדור הוסיף מדעת עצמו, כן מ"ש בסוף לשונו: „ומן הסתם ינהגו ככה" ליתא בהאיש וחזונו שם. וכבר נתבאר לעיל שהסופר בדה לו מן הלב מ"ש בשם ר' חיים מבריסק זצ"ל, ובהאיש וחזונו דף עה כותב: „וגם הוסיף ואמר שהראבד"ק בריסק השיב לשואלים אותו לפני שיצאו לדרך שעליהם לצום ביום ה' וכדעת מרן זצ"ל", ובעיקר שיטת הגר"ז"ס, נדפס בירחון „קול תורה" שיחה ארוכה מהגר"ז"ס זצ"ל בזה, עם כמה פרטים חשובים, ונתפרסמו הדברים בחייו בעתון המודיע ירושלים ט' אלול תשי"ד, והדבר הי' מפורסם ברבים שדעתו היא לצום ברביעי ומי שרוצה להחמיר לצום גם ביום חמישי ישאל לרופא, ולעיל הבאתי מה שמסר לי הגר"מ סוויצקי שליט"א מבוסטון שבאלה הימים היתה לו שיחה ארוכה בענין זה עם הגר"ד סולובייטשיק שליט"א בירושלים, ומסר לו שאביו זצ"ל היתה שיטתו שיש לצום ברביעי והרוצה להחמיר להתענות גם בחמישי ישאל לרופא, ואביו שלח אותו פעם להחזון איש להשפיע עליו ולא שיגה את דעתו.

אני נותן. כאן המאמר הנדפס בעתון „המדיע“ בירושלים ט' אלול תשי״ד ח״ל :

לבירור הדברים

בהמעין גליון ג' מביא הרב קלמן כהנא בתוך שאר הדברים, סיפור דברים. ח״ל: מסר לי (החזון איש זצ״ל) לגשת להרב מבריסק ולבקשו מברק חתום על ידי שניהם ליפאן שיאכלו ביום רביעי של חשבונם ויצומו ביום חמישי. כשבאתי להרב מבריסק בשליחות זו סירב לשלוח המברק בגלל שהוא בודאי יגיע ליאפן אחרי ערוב יום ד' וחלק מהאנשים וודאי קבלו עליהם כבר את צום יום הכפורים ולא ירצו להפסיק בתעניתם ולעומת זאת כשיראו המברק יצומו גם ביום ה' ויסתכנו חלילה ומטעם זה אינו יכול לשלוח המברק. וגם הוסיף ואמר שהראבד״ק בריסק השיב לשואלים אותו לפני שיצאו לדרך שעליהם לצום ביום חמישי וכדעת מרן זצ״ל (מכתב ממנו נדפס בתלפיות שנה ב' חוברת א״ב כ״ו כו') עד שהספקתי לחזור עם תשובת הגאון מבריסק שליט״א נשלח על ידי מרן זצ״ל מברק ליאפן בו הורה הלכה למעשה, אכלו ביום הרביעי וצומו תענית יום כפור ביום חמישי ואל תחושו לשום דבר עכ״ל. והיות שאני מתענין בפרשה זו מזמן: בקרתי את הגאון מבריסק שליט״א במעונו בירושלים ביום ד' פ' ואתחנן י״ד אב תשי״ד חלילה בשעה 11 הראתי לו מה שהרב קלמן כהנא הדפיס בשמו בקונטרס „המעין“ הנ״ל ושאלתי אם זה נכון כמו שנדפס. אחרי שקרא הדברים ענה לי: שזה לא נכון בהחלט. כי מעולם לא אמר כן ולא הכריע בדבר זה להלכה ודעתו אז היתה לא כמו שנדפס בשמו, אלא שהענין הוא דומה קצת למי שהולך במדבר ואינו יודע איזה יום הוא שבת. ולענין צום יום הכפורים הציע אז להגרא״ז מלצר זצ״ל, לשלח מברק שיצומו ביום רביעי וביום חמישי מי שרוצה להחמיר כהרז״ה ישאל לרופא, אם אפשר לו להמשיך בתענית ימשיך ויצום יומים, והגרא״ז מלצר זצ״ל לא רצה להסכים על נוסח זה. (כידוע פסק הגרא״ז מלצר זצ״ל שיש להתענות רק ביום רביעי כמו שנדפס בהפרדס) כן מה שנדפס שם בשמו שהעובדא היתה בערב יוה״כ אמר לי שזה לא נכון ולא נמסרו הדברים בדיוק. כי לפי זכרונו ה״ה הדבר עוד לפני שבת וממילא שאין יסוד כלל לשאר הדברים הכתובים בשמו. ובסוף דבריו הדגיש עוד הפעם להשיב להשואלים שהוא לא פסק שום דבר להכריע בזה להלכה. עכ״ל. וכדאי לציין שעוד לפני שנה נכנסתי להגאון מבריסק שליט״א והראיתי לו מ״ש בתלפיות שנה ב' חוברת א ב עמוד 179 בשמו שפסק שביאפאן יש לשמור השבת ביום ראשון לפי חשבון המקום מפני שהעיקר כפסק הרו״ה, על זה השיב לי בתוקף שזה לא נכון בהחלט, הוא לא פסק בנידון זה, וכל הקטע שם מ״ש בשמו אין לו ערך וראוי למחיקה, והוסיף בזה״ל איני יודע להגיד פסק ואם הרב

ר"י אלחנן ז"ל בשעתו אמר שאינו יודע לפסוק גם לי מותר להגיד כן, ועל שאלתי סוף סוף יהודי השואל הלכה למעשה מה יש להשיב, השיב לי: הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם עכ"ל.

גם אחד מגדולי התורה בירושלים הרב הגאון ר' בנימין רבינוביץ תאומים שליט"א שהתעניין בשאלה זו והדפיס תשובה בענין הנ"ל בהפרדס, השתומם לראות מה שכתוב בהמעין בשם הרב מבריסק, ואמר לפרסם בשמו בזה הלשון: הגאון מבריסק שליט"א אמר לי ששלח מברק שביום הרביעי יצומו וביום החמישי ישאלו לרופא, והוסיף לי שמי שרוצה להחמיר כדעת הרו"ה צריך לשאול לרופא וח"ו לא לבטל התענית ביום הרביעי וסיפר לי השתלשלות הדברים בזה"ל: היות שהרא"ז מלצר זצ"ל שלח אלי שליח לבקש שאכניס עצמי בהענין ולהשיב תשובה משום שזה ענין הנוגע לפקוח גפשות הלכתי להרב רא"ז מלצר ז"ל להתיישב בדבר, ואחרי שעיינו ביחד בהשגת הראב"ד על הרו"ה, אמר לי ר"א זלמן הגם שדברי הראב"ד אינם ברורים לו אבל לבו אומר לו שהראב"ד חולק על הרו"ה. וגם לדעתי השגת הראב"ד על הרו"ה היא השגה. ע"כ דבריה.

יוסף רוזנבוים, בתי ורשה

ד. ומה שהעתיק לי מהערה 44 בספר שכתב ח"א, שהאדמו"ר מגור זיע"א לא הורה בעצמו בשאלה זו וכי במחכ"ת לא דק, וכבר פרסמתי בזמני ב, השבת ומזרח העולם" קונטרס ב' קול תורה סיון—אלול תשי"ד שכ"ק אדמו"ר מגור מוה"ר ישראל אלטער שליט"א מירושלים בקש לפרסם, שאביו כ"ק אדמו"ר זצ"ל בעת שנשאל מיאפאן איך להתנהג בשמירת יום שבת, אחרי שדיבר בענין זה עם חכמי התורה בירושלים, השיב להם שישמרו שבת ויהי"פ כמו ששומרים אותו במקום, ולא לשנותו ליום ראשון, אלא באותו היום ששומרים אותו בארץ ישראל, ובדרך כלל בכל מקום ישמרו השבת כמו ששומרים עכשיו ולא להנהיג חדשות. ע"כ. ומהמכתב נראה שהנקודה הפנימית שבפסוק דינם היא: בכל מקום ישמרו השבת כמו ששומרים עכשיו, ולא להנהיג חדשות. וכ"כ הגרא"ז מלצר: ובכל מקום בעולם ישמרו את השבת כמו ששמרו אותה עד עכשיו. וכ"כ הגרצ"פ פראנק: לזאת חוב קדוש הוא על גדולי דורנו לעמוד על המשמר ולהיות מגודרי גדר, שלא יבוא מי שהוא לפרוץ בקדושת השבת בקביעתו בכל מקום בעולם מכפי ששומרים אותו היום.

ובשנת תרל"ב, כאשר הציע הרב ישעי' מאיר כהנא שפירא שישנו את השבת ביאפאן, אוסטרליא ורוסיה, כדעת הרו"ה, מלבד שדחו אותו מצד ההלכה, כותב ר"ש מוהליבר: היתכן שיעמוד על דעתו לבד לפסוק להלכה למעשה לשנות את יום השבת חלילה, בשביל דברי הכחרי והמאור, שלא נאמרו כלל לענין הלכות

שבת, וכר, במקומות אשר כבר נתיישבו בני ישראל, וכבר הוחזק להם יום השבת, כפי מספר אנשי המקום ההוא, בלי ספק מחוייבים לשמרו גם הלאה, ואין ביכולתו וביכולת שום רב בעולם לשנות חלילה.

הרב בנימין זאב וויילער בדברי חכמים ובעתונים יצא בדברים קשים נגד הרב שפירא שאומר (ע"פ דעת הכוזרי) לבני ישראל בארץ אוסטרליען, וליושבי גלילות קאמטשאטקא, לחלל יום השבת, ולשבות יום ראשון כהנוצרים כו', מתעה להדיח את בני ישראל מדרך התורה כו' ואומר לבני ישראל באוסטרליען: אל תשמעו אל דברי חולם החלום ההוא כי שקר דובר, ואתם שבתו את יום השבת כאשר עשיתם עד הנה. וכותב עוד „כי הוא גותן יד למחללי שבת באירופא שעושים מלאכתם ומסחרם בשבת, ושובתים יום ראשון כהנוצרים, כי יאמרו כי מן תשעים מעלות למערב א"י משם יתחיל המזרח כי שם זרח אור הראשון לדעת הכוזרי". עכ"ל. והצעתו של הרב שפירא נתבטלה ושוב בשנת תרע"ד בתחלת מלחמת העולם הראשונה, באו כאלף יהודים מהגרים ליאפאן, הרבה יראים ושלמים, ושמרו שבת ביאפאן כדין, בלי שום פקפוק, וכשנתעוררה השאלה ביאפאן בשנת תש"א, כתב המרא דאתרא א' מגדולי התורה, הרב משה אהרן קיסעלעוו למנהל ישיבת מיר הרב ר' יחזקאל שרגא לעווענשטיין ז"ל: „עכ"פ, על יסוד דברים בלתי ברורים ומסופקים, אי אפשר להוציא בהחלטה ברורה, שביאפאן שבת נדחה ליום א', ועל ידי זה יתבדלו יהודי יאפאן כו', ובלי ספק יגרם חלול שבת, ותשכח תורת שבת לגמרי. ואלו היה לנו ראייה ברורה מדברי הגמ' והפוסקים, אשר מפיחם אנו חיים, בודאי לא היה לנו להתחשב עם סבות כאלו, לשמור שבת ע"פ דיני התורה, אבל עכשיו, שאין לנו רק ספקות, בודאי צריך להתחשב עם מצב כזה כו', לכן כבוד הרב הגאון החזון איש במקומו מונח, לא אוכל להסכים לפסק דינו, והריני מורה שיהודי יאפאן ישמרו שבת ומועדים ככל היהודים [במזרח הרחוק], וה' ינחני בדרך אמת" עכ"ל. ראה להלן בקונטרס „השבת ומזרח העולם" שני המכתבים שלו.

ה. בפאר הדור דף של"ג מתאר איך בני ישיבת מיר, כשהיו בקובה, החליטו — ע"פ פסק החזון איש שביד הרב ר' יחזקאל לעווינשטיין מנהל הישיבה — ביום ששי טו באב ערב שבת פ' ואתחנן, כי בשבת זו יתפללו תפלת חול ויזהרו ממלאכות דאורייתא, ועיקר השבת, שבו קדשו על היין, וקראו בתורה, עשו ביום ראשון של המקום, ויש ששמרו ביום ראשון בלבד ללא שום פקפוקים. והי' לו להביא מ"ש על המרא דאתרא הרב ר' משה אהרן קיסילאוו ז"ל וז"ל:

„ורע עלי המעשה, ששמעתי שמקצת מן הפליטים בקאבע קראו בתורה ביום א', והתפללו תפלת שבת, ביחוד היא דרושה זהירות מרובה בענין זה בתבל כו'. ועתה כאשר נמצאו חרדים לדבר ה' דוחים את השבת ליום ראשון חג הנוצרים, יקל

ענין שבת בעיניהם לגמרי, ויאמרו התיירו פרושים את הדבר, ויצא מזה מכשול גדול אשר קשה יהי לתקן. לכן נלך מדרך זה חדש בזה אסור מן התורה בכל מקום, כו'. ואם יש בין הרבנים הפליטים המתעניינים בשאלה זו, נא להראות להם מכתבי זה כו'. סוף דבר, איני חוזר מדעתי, כי גם ביאפאן כמו בכל מקום בתפוצות בית ישראל שומרים השבת וכל המועדים ויום הכפורים בכלל גידון בכל מקום לפי מקומו ושעתו, וכל המענה ידו על התחתונה".

ועוד שגם הדומ"צ דבריסק זצ"ל כותב מפורש שיש להתפלל תפלת שבת, בזמן שבת, לפי המקום. רק להחמיר ביום ראשון במלאכה דאורייתא, והם התפללו תפלת שבת ביום ראשון, וקראו בתורה, בזמן שרוב היהודים נהגו כימות החול, ומטעם זה, לא רצו גדולים הנ"ל לשמוע על שינוי שמירת יום השבת ליום ראשון, ופסקו כהראשונים והאחרונים החולקים על שיטת הרז"ה.

חרי"ד החזון איש על המתנגדים לשיטתו

ו. בפאה"ד דף שמ"ב כותב: „השיבוש שנשתבשו בו, לדעתו, הרבנים שהכריעו לא לשנות את תאריך השבת במזרח הרחוק, הכאיב את לבו וכו'„ גראה שביטוי זה „השיבוש שנשתבשו“ אינו של החזון איש אלא של הסופר שהבין כן לפי דעתו. וכן הסיפור בדף של"ו, שהביע את צערו הרב על ההוראה שיצא מהאספה בירושלים, והמשל שהביאו, יש מקום לשער שהמה מהרהורי הסופר — לוא הי' לנו פסק דינו של הגר"ע זצ"ל בנדון היה מתאים המשל, ובלא"ה מה שייד לדמות, והרי מסתבר יותר שהגר"ע זצ"ל הי' פוסק כהגר"י אלחנן זצ"ל, שאין לשנות. ועוד שהחזון"א זצ"ל לא הי' אומר כן על האסיפה שהשתתף בה הגרא"ז מלצר זצ"ל [שהחזון איש כתב אליו התואר „מרן“] והגר"פ פראנק זצ"ל ואחרים, ואני כותב את הנ"ל, על יסוד מה ששמעתי מפיו קדשו של אותו גאון וצדיק, ד' ימים לפני הסתלקותו, כשבקרתי אותו ביחד עם בני הרב רמ"ש, אחרי שקרא חלק מהקונטרס שנתתי לו, בו הבאתי שיש כאלה שחולקים על שיטתו, אמר באידיש בזה הלשון „נו, יעדער מעג (קען) זיך האלטען ווי ער פערשטעמט“. כל אחד רשאי (יכול) להחזיק כפי הבנתו. בדברים אלו לא התקיף שום אדם, ולא כפה דעתו על אחרים, אלא כדרכו בקודש, בעניות ובהתנצלות, דעתו בזה היתה בבחינת מה שאמרו בגמ', הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה וכדברי ב"ה עושה, קודם שיצא בת קול שהלכה כב"ה, — כן בדבר זה, כל אלה הסוברים שאין לשנות, ח"ו לא נשתבשו, ולא טעו, אלא עשו כדין וכהלכה. וכתבתי בירור הלכה זו של רבים ויחיד בתר"ש ח"ו במילואים ובמאמרי „רוב מנין רוב בנין“ בנעם כרך ז'.

סוף דבר הפסק של האסיפה מגדולי הרבנים מבוסס על שיטת הרדב"ז

שפסק כן הלכה למעשה מונה ששה ומשמר שביעי ולא הזכיר כלל ע"ד קו תאריך. והכוזרי והרו"ה י"א שלא כתבו דבריהם הלכה למעשה לענין שבת והרבה מהראשונים חולקים עליהם, וישנם כעשרים מחברים חשובים במשך ג' מאות שנה (משנת ש' עד ת"ר) שכתבו מענין זה ואף אחד מהם לא הזכיר שיש מציאות של קו תאריך בעולמנו בחוף של חינא] והרבה מחברים סמכו על הרדב"ז וכן פסק בעל שואל ומשיב כדבריו, וכן פסק הרב ר' יעקב עמדין הלכה למעשה וחמשה מגדולי המחברים אתו, וכן פסק הלכה למעשה הרב ר' יצחק אלחנן ובעל צמנת פענח שאין לשנות. ובימינו אנו שלשה מגדולי ישראל הרב ר' איסר זלמן מלצר, הרב רי"ז פולובייטשיק והרב ר' צבי פסח פראנק זצ"ל שלא לשנות והסכימו עמם כשלושים רבנים גדולי תורה שבדור שאין לשנות השבת ביאפאן. וכן הסכימו גדולי האדמו"רים שבדור מגור ומלובאוויטש, וכן נהגו.

חושבני, אם החזו"א הי' רואה מ"ש כל המחברים הנ"ל שהבאתי שאין אף אחד שמסכים לשיטתו, עם כל הפירושים שחידש בשיטת הרו"ה, לשנות את היום, אפשר שהי' חוזר משיטתו.

ויש לי רשות לשער כן, מפני שפעם אחת לפני שלשים שנה בערך, הי' לי מו"מ עם החזו"א זצ"ל, בדבר שכתב בספרו במקום א', שנשאר בצ"ע על איזה ענין, וכתבתי לו ביאור הדברים לפענ"ד, וענה על זה, ושוב כתבתי לו ביאור ארוך מספרי הראשונים, ובתשובתו השני' כותב בסוף דבריו „ואם מבואר בראשונים הפכו יהי' דברי בטלים ואין הספרים תחת ידי לעיין בהם“, ובספר שו"ת שאני מכין לדפוס אי"ה אפרסם תשובתי אלו.

מנחם מ. כשר

השבת ומזרח העולם

בירור בשאלת "קו התאריך" הישראלי
ביחס אל "קו התאריך" הבין לאומי

מאת

הרב מנחם מ. כשר

נדפס ב"הפרדס", ניוארק, שבט תשי"ד

וכעת נדפס מחדש עם תיקונים והוספות

השבת ומזרח העולם

בעלותי ארצה בקיץ תשי"ג, הראו לי שזה עתה הופיע לאור בירושלים ספר חדש על הירושלמי מרב גדול בתורה, ובו מאמר „סוד נקודה דלתתא" ע"ד קביעת קו התאריך. המחבר מסיק להלכה שצריכים לשנות שביתת יום השבת הנהוג היום, בחלק מסין, יאפאן, אוסטרליה וסיביריה, על יום ראשון. והיות שדברים כאלה עלולים לפרוץ ולהרוס יסודי קדושת השבת בעולם, בקשו ממני לענות על זה.

על פי הזמנתו של הרב הראשי הגרי"א הרצוג שליט"א, [וצ"ל] הרציתי פעמיים לפני קהל של חכמים גדולים בתורה בירושלים עיה"ק. בררתי לפנייהם יסודי השאלה ודעת הראשונים והאחרונים שהעיקר להלכה שאין לשנות את השבת ויהיכ"פ בשום מקום בעולם מכפי שנהוג עד היום, כלומר לא לאחר ליום ראשון ביאפאן ובאוסטרליה וכו' שהוא אחרי קו תשעים מא"י, ולא להקדימו ליום ששי באיים שונים קודם קו מאה ושמונים מא"י. תמצית הדברים מבוארים בסוף הקונטרס „סיכום הדברים".

בשנת תש"ד כשנתעוררה בעולם שאלת קו התאריך ביאפאן, כתבתי לברר הענין, חלק מהחומר הדפסתי או בהמאסף „תלפיות" בניו יורק, והנה כעת כשנדרשתי שוב לעיין בנושא זה, ערכתי ספר מיוחד תחת השם „השבת ומזרח העולם" המקיף ומבאר שאלה זו מכל הצדדים, אני עוסק כעת בהכנתו לדפוס, יש בו ששים פרקים בהם נתבארו הנושאים השונים שיש להם קשר לבירור שאלת קו התאריך. הבאתי בספרי כשמונים מחברים, מהם שדגו באופן ישר על השאלה שלנו, ומהם שדגו בהנשאים הנוגעים בפתרון השאלה, ומדבריהם יש להוכיח שיטתם. בקונטרס הנוכחי נותן אני כעין מפתח ותוכן המקורות לפי השתלשלות הדורות, עם קצת הערות. בסוף המאמר נתתי פסק דינם של גדולי ארץ ישראל על עצם השאלה שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם מכפי ששומרים אותו היום, כן הנוסעים באני" ממזרח למערב וחזרה דרך ים השקט אין להם לשנות השבת בשעת הנסיעה עד שיגיעו ליבשה. (ואז לדעתי יש להחמיר לשמור בפעם הראשונה שתי שבתות). אמנם ישנם עוד הרבה שאלות בנושא שלנו שמחכים לפתרון מגדולי התורה, ואלה המעוניינים להתעמק בפתרון הספיקות והחקירות השונות הכרוכות בשאלה זו חושבני שהחומר הנ"ל יעזור להם.

שיטת הכוזרי והרו"ה

(א) ר' יהודה הלוי בכוזרי מאמר ב' סימן י"ח ואחריו ר' זרחיה הבעל המאור בפ"י לר"ה כתבו לפרש הגמ' ר"ה כ' ע"ב על פי יסוד חדש, שבמרחק שש שעות מזרחת מא"י (חשבון של תשעים מעלות מש"ס מעלות היקף כל הכדור) ביבשת (ציון) סין, יש קו ששם משתנה היום, בזמן שמצד מזרחו של הקו חצות יום שבת מצד השני של הקו חצות יום ששי כפי שמבארם החזו"א בקונ' ח"י שעות. אמנם פירוש זה בדבריהם הוא לאו לכ"ע, ישנם פירושים אחרים בשיטתם: א. י"א ששיטת הכוזרי היא שהקו הוא סמוך לא"י ולא בסין (לקמן אות ג, טו, יז, כה, ל). ב. י"א שלהכוזרי לית ליה כלל דין של קו תאריך (לקמן ד, י), ולקמן אות לב, דייק כן רש"מ מלשון הרדב"ז שהביא שיטת הכוזרי. ג. בס' מחשבה בעצה (ובספרי ש"ב) שלהרו"ה לית ליה דין קו תאריך ופי' חדש בדבריו. ד. יש שהניחו דבריהם בצע"ג מה שתפסו שני דברים שהקו הוא בשש שעות והתחלה בירושלים (וויילער, קאסעל). ה. י"א שלהרו"ה המרכז הוא בירושלים (ס' היום). ו. י"א שלהרו"ה קו התאריך הוא במקום קו התאריך הבין לאומי (ר"א הענקין). ז. י"א שהכוזרי והרו"ה חולקים (רי"מ שפירא ועוד). ח. ישנם גירסאות שונות בפרק זה של הכוזרי מפני שנכתב בערבית והועתק לעברית, והרבה מהם משנים לגמרי את הכונה. ט. הרבה מהראשונים חולקים על שיטתם ודחו אותה לגמרי, כן הרבה מגדולי האחרונים הרבו להקשות עליהם כמבואר לקמן. י. בפ"י הגמ' ר"ה כ' ע"ב שמשם היסוד והמקור היחידי לשיטתם, ישנם הרבה פירושים אחרים, פי' הגאונים בס' העיבור לר' אברהם בר"ח הנשיא, רש"י תוס', פי' המיוחס להרמב"ם, המאירי, ראב"ד, יסוד עולם, תשב"ץ, ועוד כמה פירושים בספרי אחרונים (ראה לקמן אות י"ז) ולפי כל אלה השיטות אין שום מקור ויסוד בחז"ל לשיטת הכוזרי והרו"ה. יא. היסוד עולם ח"ב מאמר ב' פ"ח מביא בשם רב האי גאון שאומר בזה הלשון: „והאי שמעתא דאמר ר"ג וכו' איז אנו יודעין מאי קאמר, ולא יתכן איך יהיה דבר זה כו' וכלל אומר שאינו דבר מדויק. וכן בפ"י ר"ע על קה"ח... ורבינו חננאל בר"ה שם כותב: דבר זה לא נתברר אצלנו יפה לפיכך לא כתבנו בו דבר. ובשו"ת התשב"ץ ח"ג סי' רט"ז בשם הרמב"ם „וכללו של דבר קשיא לן האי מימרא טובא“. והרו"ה בעצמו כותב „יש בכאן שלש שמועות עמוקות בסודותיהן וקשות בפירושיהן והם סתומות ונעלמות מלב רוב החכמים, עד שדנו לפי דעתם שאין כהלכה כו'“. ומסיים: וע"כ אני אומר כי כל השמועות הללו כהלכה הן אמורות. יב. יש אומרים שהכוזרי והרו"ה מעולם לא אמרו דבריהם הלכה למעשה לענין שבת רק בדרך פי' על הגמ' ר"ה. ואע"פ שהרו"ה אומר שלפירושו השמועות בגמ' הם כהלכתא, היינו רק מה שנוגע לקדוש החדש אבל לא הלכה למעשה לענין שבת. בספרי ציינתי לזה גמ' ב"ב ק"ל ע"א אין למדין הלכה לא מפי

למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה שאל, ואמרו לו הלכה למעשה ילך ויעשה. ובגיטין י"ט, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. ומרן הב"י בשו"ע השתמש בכלל זה בהלכה שהעיקר כהפוסקים ולא כהמפרשים. וכי בב"י או"ח ס"י: ולענין הלכה אע"ג דהרא"ש מפרש כפירש"י כיון דרש"י מפרש הוא ולא פסקן כו' הלכה כהרמב"ם. יג. וראיה לזה שהרז"ה לא הזכיר זאת בשום מקום במס' שבת רק דרך אגב בר"ה. והרז"ה בעצמו בביצה סוף פ"ד כותב שהעיקר כהלכה שנתפרשה במקומה. ויש לה"ר ברורה מדברי הרז"ה עצמו מ"ש בפסחים פ' מקום שנהגו ומוכא בשו"ע או"ח ס"י תצ"ו ס"ג לענין יו"ט שני כשבא מא"י לחו"ל ולא הזכיר כלום איך הדין בעובר הקו בשבת מזה מוכח שדבריו בר"ה לא נאמרו להלכה לענין שבת. לפי הנ"ל מבואר שיש ספיקות וס"ס מה היא שיטת הרז"ה. יד. לפי הנ"ל נראה שאין לנו להסתייע מדברי הריטב"א, הר"ן ופנ"י שהסכימו לשיטת הרז"ה סתמי, מכיון שלא פירשו לנו דעתם בשיטת הרז"ה.

וז"ל הריטב"א בר"ה שם: „כן פירש"י ז"ל ויש להר"ז ז"ל בהלכה שיטה אחרת שהיא יותר מחוורת ע"כ, ואינו מבואר בדבריו איך הוא פירש שיטת הכוזרי, כן כ' רק שהיא מחוורת יותר מפירש"י שהתוס' הוקשו עלי', ולא הזכיר שם שום פי' אחר מהראשונים בסוגיא שם. ואולי לא היו לפניו שאר הפירושים. כן בחי' הר"ן לר"ה כתב: הרוצה לעמוד על עקרי שמועות הללו כפי מה שנתבאר בשרשי חכמת התכונה יעיין כפי מה שנכתב בהן בספר המאור ולא רציתי להאריך ולכתבו שכבר נתפרשו שם בארוכה ע"כ, מדבריו ג"כ א"א להכריע איך הבין ופי' דברי הרז"ה. (בשו"ת תשב"ץ ח"א ס"י ק"ה ח"ג סימן רט"ו ורט"ז מפרש הסוגיא בר"ה בג' אופנים וא' מהם גם פי' הרז"ה ויש קישורים גדולים להבין דבריו, והאחרונים השתדלו לעשות תיקונים בלשונו. ראה בס' היומם וקו' י"ח שעות).

ואותם הדברים י"ל ג"כ על מ"ש בספרי (ש"ב וש"ס פ"ו) שהפנ"י במקומו כתב: „וכדאי בעל המאור לסמוך עליו וכל מה שכתב בחכמת התכונה בענין כדור הארץ, מצאתי בזה ע"פ חכמת הקבלה והדברים ברורים" ע"כ. ובערוך לנר שם מעיר על פנ"י שמצא רק מקום אחד בזה ויקרא דף י' ע"א, ומשם משמע להיפך, שהרי בעל המאור קורא לצד שכנגד ירושלים, שהיא טבור הארץ, טבור הים, ועל פי הזהר שיש יבשה גם למטה, לא צריך לזה שגם שם יש טבור הארץ בישוב, אלא שירושלים היא בחלק העליון. (ובספרי יש לי פרק מיוחד לבירור שיטת הזהר). ויש להעיר על דבריהם מלשון הירושלמי סוטה פ"ה ה"ב רבנן דקיסרין אמרין למדרשו קילסו, אבל למעשה אין הלכה כיוצא בו, ע"כ. ולפ"ז אין ראיה מהריטב"א והר"ן להלכה למעשה לענין שבת, אלא ההיפך שכבר ראו דברי הרז"ה ולא הזכירו בשום מקום במס' שבת לענין דינא חידוש מפתיע כזה של קו תאריך

הלכה למעשה לענין שבת, מוכח דס"ל ג"כ כמו י"א שהרז"ה מעולם לא אמר דבריו להלכה למעשה לענין שבת.

הראב"ד

(ב) הראב"ד בספר כתוב שם נדפס, בקובץ הסגולה — כתב על דברי הרז"ה וז"ל: „אמר אברהם אחר הדברים האלה וכו' והריח אשר הריח מהכזרי ומחבורי ר' אברהם בר' חייא הספרדי, כי הם פ' ההלכות על זה הדרך עצמו, והוא מתעטר בעדים שאינם שלו, אין לנו ללמד מדברי מי שאינו מאנשי התלמוד, לפי שהם מסבבים פני ההלכה ודבריהם באשר לא כן, וכבר שמענו כי הגשיא ר' יצחק בר' ברוך ז"ל שהיה בקי בזה החכמה והיה בקי בהלכה שבר את הדברים האלה. וישר כחו ששבר כי אין לנו ללכת אחרי יושבי הצין וכו' ונניח יושבי ארץ ישראל כו' ומי ישמע אל החלומות האלה אשר אין להם שחר כו' עכ"ל. [בס' העבור לראב"ה מאמר שני שער ז' שם מביא לשון הרב ר' יצחק בר' ברוך מה שדחה דברי הדיין חסאן בן מר חסאן ז"ל ור' אברהם בר' חייא סובר כהדיין]. עוד כתב שם בהשגה אחרת, וז"ל: „מצא זה מקום להתעטר בו, בעדים שאינם שלו ולדבר בלשון אחרת ובשפה נכרית" כו', וזהו פשטן של דברי רב נחמן בלשון עברי ולא בלשון אחר ועומק־שפה. כו' ועתה אפרש כו' על דעת הגשיא ר' יצחק בר' ברוך ז"ל ששבר דברי החזוים הלועזים כו' עד אכן הראוני מן השמים והוא ראוי לסמוך עליו. ע"כ. בספרי ביארתי כוונתו בהמלים „בשפה נכרית" שיסודות אחדים בהקדמת הרז"ה מקורם בס' העבור לראב"ה (הרז"ה מזכירו בפ' לר"ה) ולפ"מ דמבואר בספרי ראב"ה עקרי יסודותיו בתכונה לקוחים מספרי חכמי או"ה וביחוד מהתוכן הערבי אלביתאני (מזכירו הכוזרי מאמר ד' פכ"ט וראה בפ' על הרמב"ם הל' קה"ח פ"ב ה"א). ומענין זה בכוזרי שם: „ואל תטען עלי באלה התוכנים המביטים שהם גונבי החכמה כו' ומכלל זה ששמו הצין תחלה לימים (למזרח) כו', וכוונתו לחכמי יון שמתחילים למנות ימיהם מתחלת היום, המה שקבעו והכניסו את צין במנין הימים. והכוזרי מבאר מה שאפשר להסכים בענין זה, וזהו שכתב הראב"ד „שפה נכרית" רצונו עיקר היסוד של חשבון הלכנה מצין תשעים מעלות מא"י הוא דברי „החזוים הלועזים" כי בלשון עברי כלומר בשפת חז"ל לענין קדוש החדש מוזכר רק ארץ ישראל ומזרח ומערב העולם, ואין זכר לקו תאריך בסין.

היסוד עולם

(ג) בספר יסוד עולם לר' יצחק בר' ישראל המומחה הגדול ביותר במקצוע זה שהיה תלמידו של הרא"ש (קדם ה"א ע"ב) דוחה בהחלט שיטת הכוזרי והרז"ה, ומביע התנגדותו לשיטתם במלים חריפות מאד.

במאמר ד' סוף פ"ח וז"ל: „ודע כי בעל ספר המאור גם הוא ז"ל נשתבש גם כן בפירוש ההלכה הזאת כו' וזה שקר גדול ומפורסם ושינוי פדרי בראשית כו' וזה שיבוש גמור". ובמאמר ב' פ"ז כתב: „קצת המדברים באלו הענינים כגון בעל הכוזרי כו' וכעין זה או קרוב מאד מזה היא סברת בעל המאור ז"ל בזה הענין כו' ועתה ראה איך היא סברתם זו נעקרת מאליה הואיל ואין לה שום טעם ועיקר כו' וזהו שקר והיתול גדול, ועוד יש לטעון בזה ולומר איך יתכן שיהיה לוי השוכן במקום טבור הארץ, עומד עתה בחצות יום שבת, ויכפור בו יהודי שכנו הרחוק מעט קט לצד מזרח, ויאמר לא כי, אלא ביומם של אתמול אנו עומדים, הרש בעולם התול ושגטון כמו זה, ובאמת על דרך כלל אומר כי אינו אפשר בשום פנים וכו'" ע"כ. וברור מלשונו בלי ספק כלל, שלדעתו אין במציאות של הלכה קו תאריך לא ביבשה ולא בים (לא כמ"ש בס' היומם) ולא בין ים ליבשה (לא כמ"ש בקו' י"ח שעות), שהרי כתוב מפורש שאינו אפשר בשום פנים. וכן הבין שיטתו בנחמד ונעים סימן קס"א. וראה לקמן אות כג.

האפודי

ד) ר' יצחק פרופוט דוראן הלוי (חי בשנת ה"א קס"ג) בספרו חשב האפוד פ"ב (בכ"י מובא בקול יהודה על הכוזרי פ"ב) כתב: „התחלת היום כפי משפטי התורה הוא בקצה המזרח (כלומר במקום שכלה הישוב) שאם לא כן ימצאו בכפת הארץ תוך ארבע אמות שני ישראלים עושים מלאכה ביום השבת והאחד יהיה ענוש עליה סקילה והאחד יעשה בהיתר ויהיה זה ספק גדול בתורה. הנה עם כל זה התחלת הקריאה האמתית ליום התוריי הוא א"י שהוא מקום התורה וכן אמר החכם רבי יהודה הלוי בכוזרי" עכ"ל. מבואר שדעתו הוא שגם הכוזרי לית ליה כלל המציאות של קו תאריך כמו שפי' גם האוצר נחמד לקמן אות י"ז.

עוד הקשה בעל האפוד בקול יהודה על הכוזרי קושיא חזקה על עיקר שיטת הכוזרי והרז"ה „כתב שיש להפלא מבעל הכוזרי שאמר כי בהיות המולד השנה בכפה על דרך משל קודם חצות יום שבת, הנה הוא בקצה המזרח קודם ליל שבת ולכן ראייתה אפשרית יום שבת בערב וכו' ונתפלא בו באמרו איך לא השגיח למולד האמתי בזה, כי על דרך האמת הוא העיקר ויסוד לראית, ממנו יוגבל הזמן אשר בכמותו תהי' הראיה אפשרית" עכ"ל. גם בס' חוספות אהרן לר"ה ובקו' י"ח שעות הרגישו בקושיא זו ונדחקו לתרץ.

הראשונים ביסוד עולם

ה) היסוד עולם מאמר ב' פ"ז כתב: „שר' חסאן הדיין ז"ל והרב ר' יצחק ב"ר ברוך ז"ל והר' אברהם בר' חייא ז"ל וכמה אחרים עוד זולתם וכמו שהסכימו על זה

חכמי האומות כו' שבקצה המזרח יתחיל כל יום ויום מימי השבוע להקרא בשמו תחלה כו' עד שהוא נקרא בפי קצה בני המערב באחרונה כלומר לאחר י"ב שעות משהתחיל לקרא בפי בני מזרח בתחילה" ע"כ. [ראה בספר העבור לראבר"ח מאמר א' שער י' מביא דברי ר' יצחק ב"ר ברוך] וכותב שם שהמה חולקים על שיטת הכוזרי והרו"ה. ולשיטתם החשבונות מיוסדים על טבור הארץ והיום מתקדם על יום א"י ב' שעות ותרי"ב חלקים ומתאחר בד' שעות ותס"ח חלקים במערב יחד י"ב שעות ולא מתאחר בי"ח שעות. ולשיטתם יש מזרח ומערב העולם וכל מה שאפשר לבני אדם להתקדם למזרח הוא בכלל מזרח וכן למערב שייך למערב, ולא כשיטת הכוזרי והרו"ה שיש קו וגבול אחרי שש שעות מירושלים [וראה ביס"ע מאמר ה' פ"ז ופ"ח]. וכן הוא הפי' בדברי הראב"ד שכתב, "כי הימים דבר ידוע הוא מן המזרח מתחילין". וכן הבינו כמה מחברים פשוטות דבריהם, וכבר ביאר בנחמד ונעים שכל הראשונים הנ"ל הלכו בהשיטה שחצי הכדור הוא כולו מים ואין שם ישוב ורק י"ב שעות הוא המרחק ממזרח למערב, כמו שנתבאר בארוכה בספרי. והרו"ה בעצמו כתב שרוב החכמים הם נגד פירושו, ונראה שכוונתו להראשונים הנ"ל. וראה לקמן אות ו.

(ו) ר' אברהם אבן עזרא היה מפורסם לתוכן גדול חיבר לוחות אסטרונומיים ותרגם לוחות אלחואיריומי של מחבר ערבי וחיבר ספרים בחכמת הכוכבים בספרו ספר העבור (ליק תרל"ד) בדף י: כתב, לא תשמע אל דברי בן חסאן הספרדי כו' ואין בדבריו ממש ופירש כי נולד קודם חצות בידוע הוא שנראה סמוך לשקיעת החמה כו' פירש איננו נכון וכבר השיג עליו ר' יצחק בר' ברוך ועיקר פירושו כי נולד קודם חצות בקצה המזרח בידוע שתראה סמוך לשקיעה בסוף שהוא מערב והלא פקח עיניך וראה כו' כאשר תקנום על אורך ירושלים כו' על כן טעו גם המפרשים נולד קודם חצות הוא חצות הלילה עד שיחיה בין זה המרחק והתחלת הלילה י"ח שעות כו' ועתה אפשר לך סוד נולד קודם חצות כו' אמרו המפרשים כי כ"ד שעי מיכסי סיהרא הם שעות גדולות כשעות ר' אליעזר (פי' שעות כפולות שלנו י"ב שעות למעל"ע) כו' רובי המפרשים פירשוהו עד י"ב שעות שהם בין מזרח ומערב ביישוב כו'. ע"כ טוב לנו להיות כל ישראל במזרח ובמערב ובצפון ובדרום קובעים מועדיהם ותעניותיהם ביום אחד וכו' עכ"ל. למדים אנו מדבריו שידע מפי' שונים וחדשים-עתיקים בפי' הגמ' נולד קודם חצות והפי' זה של הכוזרי ודחה אותם, כן תפס ג"כ ככל הראשונים הנ"ל שהחשבון נקבע רק על חצי כדור העליון שהמרחק בין תחלת המזרח לסוף המערב י"ב שעות (ובספרי הבאתי מ"ש הראב"ע בכמה מקומות בפי' על התנ"ך שחצי הכדור העולם הוא מים) בכל' אופן ברור מדבריו שלא ס"ל כשיטת הכוזרי (ובקו' י"ח שעות כתב שבן חסאן סובר כשיטת הכוזרי שיש קו אחר צ' מא"י). וראה לקמן אות י"א מ"ש

בנחלת יעקב להוכיח כן מדברי האע"ז פ' בא. ואותו הלשון ישנו גם בס' העבור וז"ל: וזה תימה גדול שמצאנו פ' משה נגעי המצורע באר היטב שהוא אדם אחד ואין חיוב כרת, ואיך עזב דברי המועדים שכל ישראל חייב לשמרם ויש כרת על דבר פסח והמצות ויום הכפורים ועוד שהדבר תלוי על כל זמן, וזה לנו האות כי סמך על תורה שבעל פה עכ"ל. ומדלא הזכיר השאלה על דבר השבת מוכח שזה לא נכנס כלל בגדר שאלה משום שהמצוה היא תמיד מונה ששה ומשמר שביעי.

הרמב"ם

(ז) בפ"א מהל' קדוש החדש ה"ז וז"ל: עיר ירושלים כר' נוטה מאמצע הישוב כנגד רוח המערב בכמו כ"ד מעלות... ע"כ. הרמב"ם קובע לנו בזה יסוד חשוב, שיש אמצע הישוב בחצי כדור העליון, וירושלים אינה באמצע הישוב, רק רחוקה ממנה כנגד רוח המערב כמו כ"ד מעלות (כל מעלה היא ארבעה רגעים) וירושלים רחוקה מסוף המערב ס"ו מעלות בס"ה צ' מעלות שש שעות. ולפ"ז קצה המזרח תשעים מעלות מחצי הישוב, עולה המרחק מירושלים קי"ד מעלות, בערך שבע שעות ושלישים וששה רגעים, ושיעור זה נופל ביבשה במדינת סיביר.

וכן היא דעת הראשונים ר' אברהם בר"ח הנשיא (בספר העיבור מאמר ב' פ"ט וראה תו"ש ח"ג דף קכ"ג), ר' חסאן הדיין ור' יצחק ב"ר שהמולדות נוסדו על קצה המזרח והוא במעלה קי"ד מירושלים וכ"כ היסוד עולם מאמר ד' פ"ח ועיי"ש פ"ג אלא שהיסוד עולם (וריבר"ב) חולקים עליהם וסוברים שהמולדות נוסדו על מקום טבור הארץ לא על קצה המזרח. ובספרי שבת בראשית ושבת סיני דף 393 ביארתי בארוכה שיש בענין זה מלבד ג' שיטות הנ"ל: א. מזרח העולם. ב. ירושלים. ג. טבור הארץ, יש עוד דיעות: ד. על אורך בבל. ה. בין ירושלים ובבל. ו. אופק ארץ ישראל וירושלים לאו דוקא. (ומה שאמרו בתנחומא קדשים שירושלים בטבור הארץ י"מ שהכונה לאמצע הישוב ברוחב, וי"מ שהכונה בבחינה רוחנית שממש תצא תורה ואורה).

במאמרי הנ"ל בחלפיות הבאתי הרבה מאמרי חז"ל שדברו על כדוריות הארץ ובקו' שלי דוגמה ממס' פסחים הבאתי מה שמצאתי בהרבה כתבי יד בגמ' פסחים צ"ד ע"ב גירסאות אחרות בהמאמר „בלילה למעלה מן הרקיע" שלפיהם הם חולכים ג"כ בהשיטה של כדוריות הארץ, וכן פ"י המפרשים שם ע"א: שיתא אלפי פרסי הוה עלמא, שזה מתאים עם המציאות של היום. מכל מקום כל החשבונות של חז"ל בעניני המולד נקבעו רק על חצי כדור העליון, ולא כשיטת הכוזרי והרז"ה שהכניסו בחשבונם לפי פירושם בר"ה כ: גם חצי כדור התחתון, כלומר שהמערב מתפשט י"ח שעות ומזרח רק שש שעות, ושם הוא קו התאריך. וכבר כתבתי להלן אות יג

שגם הגר"א הסכים לדברי היסוד עולם שכל החשבונות מיוסדים רק על חצי כדור העליון.

וראה מ"ש לעיל אות ה. שלהשיטות הסוברות שהיום מתקדם על יום א"י בז' שעות ותרי"ב חלקים, ולפ"ד עולה שקי"ד מעלות מירושלים הוא קצה המזרח, אין הכוונה ששם יש קו תאריך, שהרי זה נופל ביבשת סיביר, והרי היסוד"ע כבר החליט שדבר כזה אי אפשר, אלא לשיטתם אם יהי אפשרות להתקדם יותר המזרח יתקדם יותר.

ובס' ישועה בישראל בפ"י על הרמב"ם קה"ח דף נ: כתב וז"ל: ידוע תדע שכל החשבונות התקופות והמולדות האמצעית אשר אנחנו מחשבים ונוהגים כהיום כר נתיסד על מקום טבור הארץ והוא מקום האמצע על קו השווה בין מזרח למערב וכך הסכימו כל חכמי העיבור והתכונה ובראשם הרב רבינו יצחק הישראל בספרו הנכבד [מאמר ד' פ"ו] זולת מצות קדוש החדש הנוהגת רק בא"י היא לבד נתיסדה על ירושלים ואגפיה כמ"ש הרמב"ם ז"ל עכ"ל. ומבואר שלדעתו גם הרמב"ם סובר כן וכן מוכח מתחלת לשונו בהלכה הנ"ל. וראה יסוד"ע מאמר ד' פ"ג מ"ש מדברי הרמב"ם ואכמ"ל.

וביסוד עולם מביא ראיה לשיטתו שהחשבון הוא על אמצע הישוב מזה שחז"ל תמיד חשבו היום והלילה ל"ב שעות לענין חשבון תקופות ומולדות. וזה לא יתכן רק בטבור הארץ באמצע הישוב ששם היום והלילה תמיד שווים משא"כ בא"י. ובנצח ישראל פסחים צד. הביאו ומביא ראיות לזה.

ולפ"מ שנתבאר יש ללמוד מדברי הרמב"ם בנוגע להשאלה שלנך, שהוא חולק על שיטת הכוזרי והרז"ה, ולדידיה סוף המערב הוא תשעים מעלות שש שעות מאמצע הישוב, בחצי כדור העליון. ומה שנוגע לחצי כדור השני שם לא נקבע לא מזרח ולא מערב מה שנוגע לשבת, אלא הדבר תלוי בהמתישבים כלומר ההולכים הלאה למזרח ולמערב ועל פי הכלל הידוע שהזכיר הרמב"ם בפ"א מקדוש החדש,, מונה ששה ומשמר שביעי".

ובקונטרס י"ח שעות השיג על ח"א שהציע לעשות קו התאריך בקי"ד מעלות מירושלים עפ"ד הרמב"ם הנ"ל [וכ"כ הכפתור ופרח פ"ו שא"י רחוקה מתחלת המזרח קי"ג מעלות ז' שעות ול"ב ראשוני שעה] וכתב וז"ל: אין לנו ללמוד מדברי הרמב"ם כלום כו' וקביעת אמצע הישוב היא מחכמי או"ה שמהם למד הרמב"ם וכמש"כ הר"מ פכ"ז הכ"ד וכו', ובכל אופן אין אנו אחראים כאן מחוג הלכה לדון בזה, כי ההסכמה היא מחכמי או"ה לסימנא בעלמא, ואין ראוי כלל להכניסו לבית המדרש, בזמן שאנו דנין בהלכה עכ"ל. דבריו תמוהים מאד, וכבר נתבאר לעיל שהרבה יש ללמוד מדברי הרמב"ם הנ"ל, והקדמונים הנ"ל בנו שיטתם ג"כ על יסוד זה, ולדעת ר' אברהם בר' חייא נתלו המאורות באמצע הרקיע מול

אמצע הישוב, א"כ לדעתו יש לו מקור בתורה. שתשעים מאמצע הישוב הוא קצה המזרח. א"כ בוודאי ראויים הם להכנס לבית המדרש ולסמוך עליהם. ומה שכתב שלמד זאת מחכמי או"ה יש לי בזה אריכות דברים בספרי הנ"ל.

והנה בעצם הדבר נכון הוא שמקור הדברים מוצאים אנו בספרו של בטולמיס בגיאוגרפיה שלו מאמר ה' פ"ו כי ירושלים בק"פ המעלות אשר מקצה המערב עד המזרח ברקיע הכדור הצפוני היא במעלה ס"ו, מובא במאור עינים פ"א דף 162—171. ומה שנוגע למציאות כבר כתב הסופר הערבי אבן סעיד שהיא לאורך 31—56. והיום הוא 21—53 כמו שהביא צונץ. ומ"ש ר' עובדיה בפ"י על הרמב"ם שם: ירושלים רחוקה מסוף הים המערבי לצד מזרח (ט"ו ט"ס וצ"ל) ס"ו מעלות ע"כ, זה לא נכון כי מסוף הים אינה רחוקה רק כנ"ל. ואולי אז עלה להם לחשבון זה מסוף הים. ואולי הכניסו עשר מעלות מהים לחשבון המערב. ואותו הדבר היה עם צד מזרח העולם ששם האיים שבים ובצד הצפוני היבשה היתה ידועה רק עד מעלה קי"ד מירושלים. וכפי שנתבאר לעיל דעת ראבר"ח שיש ליסוד זה מקור בתורה. ובספרי ביארתי יותר ואכ"מ.

ויש להדגיש שהרבה חשבונו וענינים שונים בחכמת התכונה שאינם מבוארים בחז"ל לקוחים מספרי חכמי או"ה כמו שכתב הרמב"ם שם וכ"כ ר' אברהם בר"ח הנשיא, התוכן הקדמון שממנו למדו כל בעלי התכונה בישראל. ולכן יש להתפלל שעל שיטת הכוזרי שהביאה בספרו דרך אגב בדבריו על מעלת א"י ולא כ' כלל להלכה. (והרז"ה אחריו הסכים לדבריו) קובע בקונטרס הנ"ל שדבריו המה קבלה ומסורה שאין לפקפק בהם כלל, ומה שכתב הרמב"ם בפרט זה במשנה תורה בהל' קדוש החודש, אין להכניסו לבית המדרש כשאנו דנים בהלכה, זה תימה. ומענין הדבר שהרי הראב"ד בהשגותיו על הרז"ה לעיל אות ב' כותב אותו הטעם על הרז"ה שלקח דבריו מהכוזרי וראבר"ח ואין לנו ללמוד מדבריו מי שאינו מאנשי התלמוד, ומדבר בלשון אחרת ובשפה נכרית. הרי שהוא השיג על שיטתם מאותו הטעם. וידוע מ"ש הראב"ד בעל השגות בפ"ז מהל' קדוש החדש ה"ז וז"ל: מפני שהמחבר הזה (הרמב"ם) מתגדר מאד ומתפאר בחכמה הזאת והוא בעיניו שהגיע לתכליתה ואני איני מאנשיה כי גם רבותי לא הגיעו אליה, על כן לא נכנסתי בדבריו לבדוק אחריו כו' ע"כ. הרי לפנינו הראב"ד המשיג על הרמב"ם כפף ראשו נגדו במה שנוגע לקדוש החדש מה שלא עשה נגד הרז"ה אפילו בענינים אלה, לכן בוודאי שיטה זו שהרמב"ם הכניסה בהלכות קדוש החדש יש לסמוך עליה כמו שנתבאר.

עוד תמוה מ"ש בקונטרס י"ח שעות שכל הראשונים מסכימים לשיטת הכוזרי והרז"ה, הרי מפורש בדבריהם שלשיטתם קצה המזרח הוא קי"ד מעלות מירושלים, כמו שנתבאר לעיל, ולשיטת הכוזרי והרז"ה קצה המזרח הוא תשעים מעלות,

וההבדל הוא שלהכוזרי החשבון הוא מירושלים, ולהראשונים וכן לדעת או"ה כמ"ש היסוד עולם לעיל אות ה', החשבון הוא מאמצע הישוב. ולדבריהם אין קו תאריך בסוף קי"ד מעלות. וכתבתי פה רק ראשי דברים ובספרי הארכתי בביאור כמה נקודות חשובות בענין זה כי אכמ"ל. [כעת ראיתי במאסף „תלפיות" חוברת א"ב יצא לאור בשנת תש"ו בשאנגהאי מאמר בענין זה מאת הרב דוד קוויאט, והוא העיר ג"כ על החזו"א שכ' גם היסוד"ע סובר דקצה המזרח הוא צ' מעלות, הרי הוא כותב דקצה המזרח הוא קי"ד מעלות ונשאר בצ"ע, וראה מ"ש לעיל אות ה' מדברי היסוד"ע מאמר ב' פ"ז].

הרדב"ז

(ז*) בשו"ת הרדב"ז (רל"ט—שמ"ט) ח"א סי' ע"ו וז"ל: „ודע כי נפל מחלוקת בין הראשונים מאיזה מקום מתחיל היום וגם מאיזה מקום מתחיל יום השבת עיין מה שנאמר בספר הכוזרי ובעל יסוד עולם. ולדעת כולם השוכנים בקצה המזרח השבת להם קודם השוכנים במערב, ונמצאו אלו מותרים במלאכה בזמן שאלו אסורים, אלא צריכים אנו לומר כי השבת ניתן לכל אחד מישראל כפי מקומו שימנה ו' ימים שלמים וישובת בשביעי ובוה יש זכר למעשה בראשית" עכ"ל. מפשטות לשון הרדב"ז שהביא דברי הכוזרי והיסוד עולם ולא אמר שיש בסוף צין קו תאריך שיש הבדל ביום שלם כ"ד שעות משני צדדי הקו כדעת הכוזרי, אלא לעולם מונה ששה ומשמר שביעי, מוכח להדיא שס"ל להלכה כדעת היסוד עולם שדוחה שיטת הכוזרי וס"ל שאין מקום קו תאריך מן התורה אלא מזרח ומערב כמו שנחבאר. ועיקר יסוד של שמירת שבת בכל מקום שאדם הולך למזרח או למערב העולם במקום שאין ישוב תמיד החיוב דאורייתא מונה ששה ומשמר שביעי כפשטות פסוקי התורה ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות.

הרדב"ז בדבריו הקצרים האיר לנו עינים בהשאלה העמוקה הזאת. הוא נתן לנו היסוד האמתי בהבנת שיטת חז"ל וכל הפוסקים הראשונים שלא הזכירו ולא התחשבו כלל וכלל בחשבונות של המעלות והמרחקים בעולם במה שנוגע לשמירת שבת. משום שהחשבון היחידי לשמירת שבת קבעה לנו התורה ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, כלומר מונה ששה ומשמר שביעי. והגם שבגמ' שבת פ"ט השתמשו בביטוי זה רק לענין הולך בדרך ולמסקנת הגמ' הוא רק ענין של דרבנן, אמר רב הונא היה מהלך (בדרך או) במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד. מצאנו להרמב"ם שהשתמש במאמר זה גם לענין שבת דאורייתא. בהל' קדוש החודש פ"א ה"ה „אין ראיית הירח מסורה לכל אדם כמו שבת בראשית שכל אחד מונה שישה ושובת בשביעי, אלא לבית דין הדבר מסור עד שיקדשוהו בית דין". וכן מבואר בתו"כ פ' אמור פ"ב ג. וגמ' מנחות ס"ו.

תספור לך ספירה תלויה בבית דין יצתה שבת בראשית שפירתה בכל אדם. ובתו"כ שם מדגיש: „יצאה שבת בראשית שאינה תלויה בבית דין” שפירתה בכל אדם. ובגמ' סנהדרין ל"ה ויבמות י': שבת חובת הגוף ועי' רש"י קדושין ל"ז. ומבואר לנו מהנ"ל שהשבת היא חובת הגוף התלוי ביסודה ועיקרה בזמן. אמנם יש גם חובת הגוף לשמירת שבת התלוי במקום כגון מי שבא ממזרח העולם למערב העולם דרך ים השקט אחרי שנתגלה חצי כדור השני, ויש הבדל ביום, אזי היחיד מתבטל לאנשי המקום וצריך לשמור השבת כפי חשבונם, כלומר שחייב המקום דוחה חוב הזמן. ולדעתי בשבת הראשונה עליו להחמיר לשבות גם לפי חשבונם, כלומר שתי שבתות, כלומר שבת התלוי בזמן ושבת התלוי במקום. וי"א שמצאנו מקור בתורה שיש חוב שבת התלוי במקום, בקרא, שבת הוא לה' בכל מושבותיכם, כמו שפי' כמה מפרשים (ולדברי הלקח טוב בא י"ב ב' זהו בכלל לא תתגודדו שלא לעשות אגודות אגודות).

ובספרי „השבת ומזרח העולם” נתבארו בארוכה הפרטים בתשובת הרדב"ז. ומה היתה עיקר השאלה, לא כמו שהבינו אותה מחברים אחדים, שמ"ש בתחלת דבריו נבוכו בה רבים שהכוונה לשאלת קו התאריך, וזה טעות שבזה לא נבוכו כלל, אלא ברור היה בעיניו שהעיקר כהיסוד עולם וכמ"ש בסוף דבריו, אלא היתה כאן שאלה אחרת איך הוא הקשר בין שבת שמים לשבת ארץ וכן ביאר הרדב"ז בעצמו בספרו מצודת דוד הביאו ר"מ חגיז לקמן אות ט"ז. וראה לקמן אות כ, כט, ל, לג, לה.

ה) הרב משה קורדובירי (קדם ה"א ש"ל) בספר שיעור קומה אות ג"ב כתב וז"ל: „אמנם בלי ספק נתלו המאורות על נקודה א' מנקודות העולם וכיון שכך הוא, ויש לנו קבלה אמיתית, שנתלו ביום ד', למה לא נאמר שנתלו על נקודתה של ארץ ישראל, שממנה הושחת העולם כפי קבלת של חז"ל, ונמצא שזריחתה הראשונה על א"י, והיא השקיעה הראשונה ואחריה יבואו כל שאר השקיעות והזריחות ולפ"ן קדושת שבת ראשונה בא"י לכל העולם וממנה תתפשט לכל העולם, ולזה תתאחר השבת לכל העולם ולא תתקדם כלל כי הזריחה הקובעת לא"י היא זריחת יום ו' והשקיעה המאוחרת היא שקיעת יום ו' ויום שבת ראשונה בא"י ושניה לה לכל העולם וכו'” עכ"ל. ובספר טוב הארץ (לר' נתן שפירא הירושלמי, ויניציא תט"ו) ובס' חסד לאברהם (לר' אברהם אזולאי, זולצבאך תמ"ה) מביאים דברי ר"מ קורדובירא בענין זה ובפנים הספר נתבארו הדברים בארוכה. מדברי הרמ"ק מבואר שבדבר אחד הוא הולך בשיטת הכוזרי שהתחלת השבת הוא בא"י [וההבדל הוא שלדברי הרמ"ק נתלו המאורות על נקודתה של ארץ ישראל, והכוונה על נקודה עם קו ישר, כמפורש בתחלת דבריו אותו הלשון „בלי ספק נתלו המאורות על נקודה אחת מנקודת העולם”, והפי' הוא על נקודה ישרה שבאותו מקום הוא חצות היום. ובארתי דבריו בספרי „השבת ומזרח העולם”. ולשיטת הכוזרי נתלה השמש

בסוף הישוב בנקודת המערב]. מכללות דבריו יש ללמוד, שלא ידעו כלל ממציאות של קו תאריך שיש לשנות היום ביבשת צין, ועאכו"כ שלא הי' קו תאריך סמוך לא"י. וראה לקמן אות כט, ל.

(ט) הרב עובדיה כפורנו (חי רל"ו שי"א) בפ"י עה"ת (גדפס ויניציאה שכ"ח) ויקרא כג, ג. שבת היא לה' בכל מושבותיכם, ח"ל: „הוא היוצר אור ובורא חושך קובע אותה בכל מושבותיכם, אעפ"י שתשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפות, ועם זה היתה השבת הראשונה משוערת כפי איזה אורך מיוחד בהכרח, מכל מקום תהיה תחלת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא", עכ"ל. בדבריו הקצרים כלל הרבה. הוא הרגיש שבשעת יצירה מוכרח היה להיות מקום התחלת השבת אבל התורה לא הודיעה לנו המקום, ובקרא זה בכל מושבותיכם צותה לנו שחיוב שבת שלנו בכל מקום ומקום הזמן של שקיעת החמה — של יום ששי מביאה לנו קדושת שבת. ואנשי המזרח מקדימים ואנשי המערב מאחרים, ואין מקום כלל למציאות של קו תאריך ביבשת צין שיצטרך לשנות את היום, ושאלת פגישת המזרח והמערב לא היתה במציאות בימיו קודם שהיו הקשרים בין המזרח והמערב. וכן האריך בפ"י פסוק זה בספר צפנת פענח לר"י דטראני בן המבי"ט רבו של בעל כנה"ג בפ"י אמור ובפ"י בראשית ובספרי הארכתי. ובפ"י קול יהודה מאמר שני, לר"י מוסקאטי מביא דברי הספורנו ומקשה עליהם לפ"ד מה יהי' הדין אצל הקוטב הצפוני ששם ששה חדשים יום וששה חדשים לילה, ולפי מ"ש ר' אברהם בר"ח הנשיא בספר צורת הארץ סוף שער ראשון כי תהיה השנה כולה במקום ההוא כיום אחד חציו יום וחציו לילה. והאריך בזה. וראה מ"ש בזה בספרי.

(י) הרב יהודה מוסקאטו (חי ר"צ ש"מ) בפ"י קול יהודה על הכוזרי (ויניציא שנ"ד). מאמר שני, הערה ר' כתב: „מ"מ לפי האמת בהשקפה הפרטים הם מ"ח שעות (כל יום), כי כן ימלאו מעת כניסת שבת דרך משל לא"י עד עת צאתה לשוכנים אצל א"י מצד מזרח" ע"כ. עו"ש „שהרי שש שעות נשארו עדיין לקריאת תחלת השבת אצל השוכנים בין קצה המזרח לא"י. וכן מבואר מדבריו דף ל"א ע"ב וז"ל: „ששבת דמשק היא קודם שבת ירושלים ולולא היתה מכלל א"י לא היה יכול השבת להכנס בה תחלה בשכבר השרשנו כי תחלת הקריאה מא"י. עכ"ל. ומבואר להדיא שמפרש שיטת הכוזרי שהקו הוא סמוך לא"י לא בתשעים מא"י. ועל קושית היסוד עולם שעיקר החידוש של הקו הוא דבר התול ושחוק כותב: „כי התורה לא תביט אל הזר שאין לו תורה, ולסמוכים ומצרנים כל כך עד שיביאו לידי הכחשה בקריאת הימים לא חיישינו, והוא ליה מילתא דלא שכיחא דלא גזרו בה רבנן" ע"כ. ולפי' הרי לכ"ע כל עיקר החידוש זה הוא שלא כהלכה, שהרי כבר נתברר לכו"ע שמעולם לא היה הבדל ביום בין א"י ובבל.

חמשה חכמי איטליא

יא) בשנת שמ"ו התוכחו חמשה רבנים מחכמי איטליא בענין הנוגע לשאלת קו התאריך, איך הוא הקשר בין שבת שבשמים לשבת הארץ, וכן ע"ד חצות הלילה אחרי שבכל רגע משתנה הזמן ודבריהם הובאו בשו"ת נחלת יעקב (פדובה שפ"ג), וא' מהם הרב אברהם מנחם פורט הכהן מקרומינה (היה לו ספר שו"ת בכתב מובא בפחד יצחק ע' דגים והגיה את הרמב"ם שגדפס בויניציא שנת של"ד) הוא מציין לדברי הכוזרי והרז"ה ומביא ג' ראיות שעיקר השבת תלוי בשקיעת החמה בכל מקום ומקום וז"ל: א) ואמרו במדרש ב"ר והיו לאותות אלו השבתות דכתיב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כו' רצון המדרש אלו שבתות כלומר תמנה ששה ובשקיעת החמה תשבות כו', ב) וזו היא הסבה דלא תלה הכתוב קדוש ב"ד לשבת כמו שתלה במועדות והרי איתא בקדושין ל"ז סד"א בעי קידוש ב"ד כמועדות קמ"ל, הרי שהתחלת שבת תלוי איש איש כפי אקלים שלו ושקיעת חמה כפי אקלים שלו ולא בקביעת ב"ד, ג) האע"פ בא תמה תמיהה גדולה איך הניח משה רבינו ע"ה לפרש דבר המועדים (כלומר חשבון הלבנה וכו') שתלוי בהם כרת בפסח ואכילת יוה"כ כו', ודבר השבת לא עלה על לבו, רק מהסברא שאמרתי דדבר המועדות תלוי בב"ד, והשבת איש איש יצא ממקומו ויתנהג כפי זריחתו ושקיעתו במקום אשר ישכון הישראלי שמה"עכ"ל. מפורש מדבריו שהולך בשיטת היסוד עולם והרדב"ן, שעיקר השבת הוא דבר התלוי בזמן ותמיד המצוה דאורייתא, מונה ששה ומשמר שביעי. ולא הזכיר שום קו תאריך שצריכים לשנות היום כשעוברים אותו. וראה מ"ש בביאור גמ' נדרים עה. בתו"ש תשא חכ"א דף ר, ובספרי הנ"ל. וע"ד אם בא ממזרח למערב ושם יש הבדל ביום יש אצלו גם כן ביטוי מענין וז"ל: „ובכן ע"ד השבת יש לאל ידי להשיב כו' כי גזירת הכתוב הוא דאולי בקרתא אזלי בנימוסיה (ב"ר פמ"ח), ואין להרהר אחריו חוקה היא", עכ"ל.

יב) הרב דוד גאנז (בשנת שע"ג) בעמח"ס נחמד ונעים (ועסניץ תק"ג) תלמידו של הרמ"א והמהרש"ל שהי' תוכן גדול ובספרו סי' קס"א נבון בשאלת קביעת קו תאריך אחרי שנתגלתה מדינת אמריקה וכתב שהציע שאלותיו לפני גדולים מופלגי תורה גם לפני חכמי או"ה ולא מצאו מענה. הרי שלא הי' ידוע כלל לחכמי ישראל בעולם שיש קו תאריך מן התורה בתשעים מעלות מירושלים או בק"פ. גם חכמי או"ה לא הי' להם אז שום קו תאריך. וכן מבואר ממ"ש שם סי' קס"ב.

יג) הרב שלמה יוסף דילמידוגו המכונה יש"ר מקנדיא בספרו מעין חתום, (אמסטרדם שפ"ט) כתב שמשכחת לה בג' אנשים שעומדים יחדיו במקום א', א'

יאמר שלפי חשבוננו היום ע"ש, וא' יאמר היום שבת, וא' יאמר היום יום ראשון, והוא כשא' יצא מירושלים למזרחו של עולם וכשיקיף העולם יאבד יום אחד ואצלו יום ראשון, וא' יקיף העולם מצד מערב ירוח יום א' ואצלו ע"ש. והעומד על המקום הוא שבת. וצריכים לשמור את השבת כחשבון ירושלים. ולא הזכיר כלל שעל פי הלכה לא משכחת לה שהרי יש קו תאריך במזרח העולם בחוף צין שצריך לשנות היום. ואין לומר שכוונתו רק בדרך משל לעצם המציאות של הדבר, שא' נתוסף לו יום והשני אבד יום שאם היה ידוע לו שיש קו תאריך ה' מסיים כן שלמעשה לענין שבת לא משכחת לה. ומבואר שהולך ג"כ בשיטת היסוד עולם שאין קו תאריך (ומובא בספרים שיש"ר מקנדיא עשה פ"י על היסוד עולם). וחידה זו מובאת גם במור וקציעה לקמן אות י"ט ואות כ"ז. ובעיקר הדבר יש להעיר שאמת הדבר שא' מרווח יום והשני מפסיד יום, אבל שניהם כשעברו ים השקט ובאו בחזרה לחצי כדור העליון תיכף כשבאו לשוב במזרח או במערב העולם הרי צריכים לחשוב השבת כחשבון אנשי המקום ולא רק כשיבואו בחזרה לירושלים. ויש לומר שמשכחת לה כשמקיפים העולם באניה ממערב וממזרח העולם.

יד) הרב משה חפץ בספרו מלאכת מחשבת (ויניציא ת"ע) בפרשת אמור כתב וז"ל: „ואם יקרה שבכל סבוב שטח הארץ ישכנו בני ישראל סביב סביב בהכרח יבואו שני ימים תמידים אשר בהם יקדשו דרך משל יום השבת בין כל יושבי תבל וכו'“, עכ"ל. ציור זה שהשבת שווה בעולם מ"ח שעות מצא אותו רק אם יקרה שישכנו בני ישראל סביב כל הארץ, ולשיטת הכוזרי והרז"ה הרי ביבשת סין היום מתחלף והשבת שווה בעולם מ"ח שעות, ומבואר מזה שהולך בשיטת היסוד עולם, שאין לנו קו תאריך רק מזרח ומערב, וכשיטת הרדב"ז ואחרים כשיתפשט הישוב והמזרח והמערב יפגשו אזי משכחת לה מ"ח שעות שבת בעולם. וראה מ"ש בספרי תו"ש ח"ג ע"ד הר"מ חפץ הג"ל. והעיר לי על מקור זה הרב מרדכי הירשפרונג ז"ל במאמרו בהפרדס תמוז תשי"ג, שביאר יפה שיטתי.

טו) הרב דוד נימו בספרו מטה דן (כוזרי שני ע"ד הכוזרי הראשון, לונדון תע"ד) [שהיה רב בלונדון גם פילוסוף ותוכן, ובשו"ת חכם צבי סי' י"ח משבחו מאד. והשאגת ארי' נתן הסכמתו על הספר כמ"ש בשו"ג מערכת מ' מטה דן] בויכוח ה' כתב וז"ל: „הנה ביום השבת יש הפרש גדול בין יושבי המזרח ובין המערב כי כשכלה יום השבת בקצה המזרח אזי מתחיל שחרית של שבת בקצה המערב וא"כ איך אני מקיים תורה אחת יהי' לכם וכו'. יש מחלוקת גדולה בין הח"ר יהודה הלוי בעל הכוזרי והר' אברהם בר' חייא והח"ר יצחק ישראל בעל יסוד עולם אם הבוקר והערב מתחילין מירושלים כר' או מקצה המזרח כר' ואומר כי מקצה המזרח לקצה המערב יש ק"פ מעלות אשר השמש הולך עליהם כר' הרי לך שכל ישראל שובתין יחד י"ב שעות וכו' ונמצא מקיימין תורה אחת

יהי לכם. ומבואר מדבריו שסובר כדעת היסוד עולם שיש רק מזרח ומערב ולא קו תאריך בציון בצ' מעלות מירושלים ולא ידע כלל משיטת הרו"ה.

טז) הרב משה הגיז בספרו משנת חכמים (וואזבעק תצ"ג) בסי' תקמ"ב כותב וז"ל: „נשאלה שאלה לגדולי ישראל על ענין שמירת שבת במקצה הארץ ועד קצה הארץ, יש הפרש במהלכו של שמש בין צאתו לבואו קרוב ליי"ב שעות, וא"כ אין שמירת שבת שזה לכל בני ישראל, והעלו בתשובתם בראיות מוכיחות, כי כפי האקלים אשר בו דרים ישראל נתן להם את השבת וזהו מיעוט וריבוי שבמקרא מלא, בכתוב אך את שבתותי תשמרו כו" עכ"ל. מזה שכתב שיש הפרש רק ביי"ב שעות כלשון הרדב"ז בשו"ת ואם היה ידוע שיש ביבשת סין קו תאריך כשיטת הכוזרי והרו"ה הרי יש הבדל בכ"ד שעות ולא רק ביי"ב מקצה מזרח למערב בחצי כדור העליון. ומוכח שהיה הדבר מקובל כשיטת הרדב"ז והיסוד"ע החולקים על הכוזרי ורו"ה.

שישה גדולי התורה וחכמי התכונה המפורסמים

יז) ידוע הוא שהרבה מגדולי ישראל לא התענינו והתעמקו במקצוע של חכמת התכונה, ותמיד היו רק יחידי סגולה שהיו גאוני התורה וגם גדולים בחכמת התכונה, והיות שבנוגע לשאלה שלנו חשוב מאד לשמוע ביחוד חוות דעת של המומחים במקצוע זה דעתם על שיטת בעל המאור, אביא פה מספר מגדולי חכמי התכונה בישראל ותמצית דבריהם בנקודה זו:

- א. ר' יעקב קאפיל בר' שמואל מחבר ספר עומק הלכה (אמסטרדאם ת"ע).
- ב. נכדו ר' יהונתן מק"ק ראזנוי מחבר ספר ישועה בישראל על הרמב"ם הל' קה"ח. (פפד"א ת"פ). ג. ר' ישראל הלוי מזאמושט מחבר ספר נצח ישראל (פפד"א תק"א). ד. ר' רפאל הלוי הנובר בספרו „תכונת השמים" (אמסטרדם תקט"ו) יסודו לבאר דברי הרמב"ם בהל' קה"ח. ה. הר' יהודה ליב מרגליות מחבר ספר קרבן ראשית (פפד"א תקל"ח). ו. ר' שלמה מחעלם בעל מרכבת המשנה על הרמב"ם (שאלוניקי תק"ס).

הראשון בספרו עומק הלכה דף י"ז מפרש פי' חדש בגמ' ר"ה וכתב שם וז"ל: „תדע שד' נקודות הן, והן התחלת היום והתחלת הלילה וחצי היום וחצי הלילה, האחת היא בטבור הארץ שמשם התחלת הימים שהוא סמוך לא"י שהוא באמצע הארץ שמשם ראוי להיות התחלת הימים כי הרבה מצוות תלויות בארץ וכן המועדות וכו' וכן היא דעת המפרשים" עכ"ל. וגראה שכוון לדברי הרו"ה ומפרש שיטתו כאותם המפרשים כן שיטת הכוזרי שהקו הוא בטבור הארץ, שזה בלי ספק שלא כהלכה כלל.

השני בספרו ישועה בישראל בפי' על הרמב"ם הל' קה"ח פ"ז ה"ב מביא פי'

של היסוד עולם וכתב: „וגם הרב המאור הגדול בפירושו מביא ג"כ פ"י לברייתא זו וכבר תפס עליו הרב בעל יסוד עולם בטוב טעמו שאינו נכון ע"כ לא הבאתי דבריו". ומוזכר שם פ"י כל הראשונים שהובאו ביסוד עולם ופ"י של היסוד עולם בקיצור ומה שהקשו עליו ומסיים „וכן הסכימו שלא לחשוב עיתי הימים מהמולדות כי אם לפי טיבור הארץ והיא א"י ולא לפי שאר המדינות והטעם משום פזור גליותינו ממזרח למערב ע"כ שמו ויסדו החשבון לפי טבור הארץ שהוא ממוצע בין שניהם ויחשב כל הגולה חשבון הימים לפי התחלתו בטבור הארץ. את כל אלה העלתי מספרי התוכנים אומתינו ז"ל ורובם מספר יסוד עולם" ע"כ. מבואר שהולך בשיטת זקנו בפ"י דברי הרו"ה, ולהלכה סובר כהיסוד עולם שדחה שיטת הרו"ה.

עוד כתב שם „צריך לידע כי נפלה מחלוקת בענין שמות הימים מימי השבוע כי לא נודע מקום בכל היקף כדור הארץ שנאמר בו משם מתחילין להקראות שמות הימים תחילה ואח"כ בשאר מקומות היקף כולו, באשר לא נודע באיזה מקום היה מעמד המאורות בריותן ותליותן כדי לחשוב משם התחלת שמות הימים בראשונה ואח"כ בכל העולם ע"כ. והוא בעצמו מפרש פ"י חדש בגמ'.

[יש להעיר שמצאנו לבעלי התכונה בתקופה ההיא שפ"י כ"א פ"י חדש בגמ' ר"ה הנ"ל ולא כשיטת הרו"ה. בספר זרע ישראל לר' יעקב בר' יוסף חתן ר"מ קרעמער אב"ד ווילנא (אמסטרדם תצ"ו) כתב לפרש לשון הגמ' צריך שיהיה לילה ויום מן החדש שאין מדבר כלל על לבנה רק על תקופת גיסן עיי"ש. בפ"י נאווה קדש (ברלין תקל"ו) לרבי שמעון וואלטש בפ"י על הרמב"ם הל' קה"ח מפרש ג"כ הסוגיא ע"פ חשבון של מולד אמצעי בחדש תשרי. בס' בית לוי להרב לוי בר' שלמה מבראד (זאלקאווא תצ"ב) מביא פ"י של יונתן בעל ישועה בישראל שהפ"י נולד קודם חצות היינו חצות לילה וקלס"י שאמת יהגו חכו].

חשלישי בפ"י אוצר נחמד על הכוזרי (ווין תקנ"ז) שהיה גאון בתורה ומומחה גדול בעניני תכונה, נדחק מאד לפרש שיטת הכוזרי ולדעתו גם הכוזרי בעצמו סובר שאין קו בעולם שיש חילוק בכ"ד שעות משני צדדיו ובג' מקומות בפירושו הוא מדגיש דבר זה: „א. „ומעתה עיקר תשובת החבר בזה לומר שאם האמת הברור התחלת הזמן היה בטבור הארץ ובתחילת ערב ואח"כ בוקר עד שסוף הבריאה היא בצין מאוחרת ב"ת שעות לבד, אמנם משם ואילך אי אפשר שנחשוב בחשבון האיחור שא"כ יהיה זה העומד בטבור הארץ ד"מ מונה מוצאי שבת וזה שאצלו מעט תחלת השבת, וכן אם נאמר שחשבון הרובע הזה בדיון הקדימה לא"י יהיה זה העומד בתחלת צין עם שכנו לצד מערב מחולק במעת לעת שלם, ועוד הרי הניח כבר שהתחלת מא"י. ב. „זה שבקצה צין חושב לחצות ליל יום ששי בשבת ואולם זה שאצלו רחוק ממנו מעט כר חצות ליל שבת, ואין

יתכן שיצא בדין התורה מה שכל השומע יצחק לו כו'. ולפי זה אנחנו נאמר שכל הרובע הזה שמהתחלת צין עד א"י כו' הוא המקום המשותף הזה שאינו לא בבחינת מזרח גמור כו' וגם אינו מבחינת מערב גמור ע"כ. ג. „ואיך יתכן שליושבי נקודת י' יהיה בוקר יום השבת כו' ולבני נקודת ג' שאינם רחוקים מהם רק מעלה אחת כבר הגיע יום א', זה שחוק והתול" ע"כ.

הרי שמשמש באותו סגנון הלשון של היסוד עולם שזה „שחוק והתול", „כל השומע יצחק לו" לומר דבר כזה שיש קו בעולם שיהיה הבדל במעת לעת משני צדדי הקו. והגם שעצם פירושו בלשון הכוזרי שרבע הכדור אותם תשעים מעלות נחשבים למזרח ולמערב דחוק. והוא כותב: „שכל הרובע אינו בבחינת מזרח גמור כו' וגם אינו בבחינת מערב גמור כו' הגם שנראית לפי מושכל ראשון כמחייב שני הפכין בנושא אחד כו' ע"כ, אולם המסקנא שלו היא אחרי שבומנו היה כבר ידוע שיש גם בחצי הכדור השני ארצות ואיים וישוב של בני אדם אבל היות שיש עדיין מקומות מספר מעלות פגויות שאין שם ישוב א"כ משני הצדדים מתחיל המזרח והמערב וזהו ממש כפי השיטה שנתבאר לעיל. ובספרי נתבררו הדברים בארוכה. בכל אופן יוצא מדבריו שלשיטתו גם הכוזרי לית כלל דין של קו מדאורייתא.

הרביעי, בספרו תכונת השמים סימן לו. כתב וז"ל: ובעבור שסדר המזלות הוא ממערב למזרח לפיכך הסכימו בעלי חכמה להתחיל חשבון אורך המדינות מסוף הישוב אשר הוא בחלק העליון מכדור הארץ למערב והולך ומונה מספר מעלות האורך ממערב למזרח עד שהחזירו תחת כיפת הכדור למקום שהתחילו וסיימו עד ש"ס מעלות. עכ"ל. לא הזכיר כלום בספרו שהחשבון הנ"ל של קביעת קו המרכז הנ"ל של בעלי חכמה או"ה אינו מתאים על דיני ישראל, כי לפי דעת הכוזרי והרז"ה מתחיל החשבון לא מסוף המערב של הישוב אלא מירושלים והחשבון הוא תשעים למזרח ור"ע למערב. או לפי הצעת „מחר חודש" וחז"ס המרכז הוא ירושלים וק"פ מירושלים הוא קו התאריך. ומבואר מזה שאפילו היחיד סגולה המומחים ובקיאים במקצוע זה לא ידעו כלל משיטה כזאת להלכה, וכל הענין של מעלות אין לו יסוד בהלכה למעשה. ובדיני ישראל יש רק מזרח ומערב העולם וכמו שנתבאר לעיל.

החמישי, בספרו קרבן ראשית על ר"ת, מבאר כל הסוגיות ובסוף הספר אות ט' מקשה על שיטת בעל המאור ומביא שכבר השיבו היסוד עולם. השישי, במרכבת המשנה בהל' קה"ת, מביא שיטת בעל המאור והקשה עליה וכתב שהשתדל להליץ בעד הרז"ה וסיים אין בידינו ליישב דרך הרז"ה אלא א"כ נאמר וכו'. פי' דחוק מאד. ולהלן אות י"ח הבאתי גם דברי בעל תוספת אהרן שהיה מפורסם בדורו לא' מגאוני התורה ומומחה גדול בעניני תכונה והר"מ

פאדווא מפליג מאד בשבחו, בספרו על ר"ה מעתיק דברי היסוד עולם מ"ש שפירוש של הרו"ה אשכנזי גמור הוא וכו'.

מבואר מכל הנ"ל שכל גדולי התכונה בישראל בתקופה האחרונה משנת ת"ע עד תק"ס, לא הזכירו כלום שפירוש הרו"ה לסוגיא בר"ה בנוי על יסוד של מסורה הלכה למעשה לענין שבת. שנים תפסו שיטת היסוד עולם שדוחה שיטת הרו"ה, ושנים סוברים שלהרו"ה הקו הוא בטבור הארץ וזה בוודאי שלא להלכה כלל. וא' מפרש שהכוונה והרו"ה לית להו כלל קו תאריך וא' מוכיר קו התאריך של או"ה.

יח) הגר"א מוילנא ותוספות אהרן. בעל נחמד ונעים סי' קס"א תמה על היסוד עולם שדחה שיטת הכוזרי והרו"ה ולדעתו אין מציאות לקו בדיני שבת וכתב: „מפני שחשב (היסוד עולם) שחצי כדור הארץ שקוע במים כדעת רוב וכמעט כל החכמים הקדמונים כו' ולא חיישין לדג' הים מה להם כו' אך אנחנו כבר גלינו כו' שכבר נתבטל המונח הזה כו' וכבר התודע לנו במראה ולא בחידות שנמצא כו' תחת כפות רגלינו כו' ארץ רחבת ידים כו' אשר לפי זה תשובתו של הרב הישראלי היא נעקרת מאליה ואין לה יסוד לגמרי באופן שכל המבוכות אשר הוא ז"ל ברוב חידודו וחריפותו העיד על פני החכמים הנ"ל כולם כאחד כו' במקומם ישארו" עכ"ל.

ובס' תוספות אהרן על ר"ה מהרב אהרן אבד"ק קראטינגען, ופינסק, (קעניגס-בערג תרי"ח) כ' ח"ל: „ואחר כל הטורח שהאריך (הרו"ה) לפרש בזה השיב עליו רבינו יצחק הישראלי תלמידו של הרא"ש, שפירושו שיבוש גמור כו' ואע"פ שבספר נחמד ונעים סי' קס"א ראה לתמה מכל זה גם לדעת היסוד עולם והרבה קדמונים שהובא שם, שתחילת קריאת שם של כל יום ויום הוא מקצה המזרח, וכל תמיהתו שנמצא ישוב גם נוכח כפות רגלינו. אבל לפי מה שקבלנו משם הגאון רשכבה"ג החסיד מהר"א מוילנא נ"ע שבסוף ימיו הסכים שהעיקר כדעת הקדמונים בזה ושעל חצי כדור העליון בלבד עשו האחרונים כל הקפתם [כוונתו להקדמונים הנ"ל שהם אחרונים לחז"ל]. לפי זה ודאי נוחה הכל לדעת היסוד עולם והקדמונים עכ"ל. מבואר בדבריו שהעיקר כשיטת היסוד עולם החולק על הרו"ה, ולדעתו אין קו כלל רק מזרח העולם, ושלוה הסכים גם הגר"א, כי מה שנוגע לחשבון החדשים לא התחשבו רק עם חצי כדור העליון, והפי' שזה הוי בכלל החדש הזה לכם, וכן וקדשתם אתם, אתם אפילו מזידים בחשבון. ראה ריטב"א ר"ה ריש פ"ג ואפילו מזידין בדיעת החשבון. ותו"ש ח"ג דף קכ"א ולשיטת הקדמונים אין הדבר נוגע כלל לשבת כי שם נשאר תמיד הדין מונה ששה ומשמר שביעי. וכן מבואר דבר זה באריכות בספר אמרות טהורות לרמ"ע מפאנו במאמר העתים סי' י' ובפי' יד

יהודה שם שחז"ל דברו בכל מקום רק על האופק מחלק העולם אשר א"י קבועה באמצעותו, היינו מחצי כדור העליון ובזה מתורצות הרבה קושיות.

(ט) הרב יעקב עמדין (יעב"ץ), בספרו מור וקציעה סי' שד"מ (אלטונא תקכ"א) כתב ח"ל: „ההולך ונוסע ממזרח למערב ומקיף הכדור הארצי, ימצא בשובו למקום שיצא משם, מפסיד יום אחד בחשבון, והנוסע ומקיף הארץ ממערב, מוצא בחזירתו למקומו תראשון הרויח יום במספר ימי שנה. כו' אעפ"כ בשובו למקומו על כרחך הוא נמשך אחר אנשי המקום שפגע שם, אין לו לשבות אלא אותו שבת של בני אותו מקום, מפל מקום במדבר שאין שם ישוב קהל מירשאל השבת נמשך ונקבע על פי עובר אורח כפי הדרך שבא לשם, אם ממזרח או ממערב, ולפי מזה שמוצא בחשבון עושה שם 'שבת', והוא שבת שלו ממש לכל דבריו". עכ"ל. לפנינו פסק הלכה למעשה מא' מגדולי האחרונים שאין לנו שום קו תאריך, אלא כשהולך בדרך כל אחד מונה ששה ומשמר שביעי וזהו שבת דאורייתא שלו כדעת הרדב"ז וכשבא לישוב של ישראל הוא מתבטל לאנשי המקום. בספרי עמדתי על כמה פרטים בדבריו וכן על מ"ש בספרו המטפחת ח"ב פ"ח אות י"ג (אלטונא תקכ"ח) שיושבי איי פיליפינו בזמנו מנו הימים כמו אנשי המערב והסמוכים להם בהודו יש להם החשבון כמו במזרח. ומבאר מפני שהספרדים שבאו לאיי פיליפינו באו מן המערב ובשנת תר"ו הנהיגו למנות הימים כמו אנשי מזרח הקרובים להם. וראה לעיל אות י"ג.

(כ) התוכן המפורסם ר' אליהו ברי היים הכהן העמים בספרו „שבילי דרקיע“, נדפס בפראג תקמ"ה, הנדע ביהודה בהסכמתו על הספר כותב שהוא תלמידו. הספר מוקדש לביאור הל' קה"ח להרמב"ם וחכמת התכונה והמדידה וכו' מספרי חז"ל ומספרי חכמי או"ה. ומובא בספרים שהגר"א השתמש בו וכן היה מקובל מאד בחוגי תלמידי הגר"א. בסי' קצ"ד מספרו כתב חז"ל: „ועל דרך זה נמצא עוד חקירות אשר רבים שואלים על איזה מקום נתייחד שבת והמועדים כי אם יהיה תחלת שבת בקצה ארץ (שפאניע) יהיה בקצה (אסט אינדיען) תחילת יום וי"ז או תחלת יום ז' וכו'. אך חקירה זו לעניות דעתי אינה צריכה לפנים, כי השבת ניתן לנו לזכרון מעשה בראשית, לכן נצטוונו לעבוד ששת ולשבות ביום השביעי, וזה ככל מקום כפי מזה שהוא כו' עכ"ל. ומביא שם דברי היסוד עולם לענין מקום חשבון המולדות. ובטח ראה מה שדוחה דברי הכוזרי והרז"ה בשאלה זו. הרי לפנינו שלא הזכיר לא קו צ' מעלות ולא ק"פ, אלא כוון ממש לדברי הרדב"ז, שבכל מקום מונה ששה ומשמר שביעי ובזה מקיים זכרון למעשה בראשית. הנוב"י, הגר"א ותלמידיו שהשתמשו בספר זה, כטח ראו דבריו בזה שהמה הלכה למעשה. ואם היו מתנגדים בוודאי היו מעירים על זה, ויש מזה הוכחה רבה שלדעת חכמי התורה היה זה דבר פשוט ואין מן הצורך לדבר מזה. ולענין מי שהולך

מסוף המערב לתחלת המזרח או להיפך, זה היה דבר שלא שכיח בימיהם לכן לא דברו על זה. וראה מ"ש לעיל אות י"ח מדברי הגר"א.

כא) הרב חיים יוסף דוד אוזלאי בספרו פני דוד (ליוורנו תקנ"ב) פ' תשא אות ז' וז"ל: „במכילתא ושמרתם את השבת ר"ש בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואין אתם מסורים לשבת. ויתכן לפרש בחקירת כת הקודמין בעצם יום השבת אשר יש חילוק רב בין שוכני מזרח לשוכני מערב דבשעה שהוא שבת לזה הוא חול לזה כו' ולכל הדברות הנה אמת נכון דאיש ישראל אינו מחויב לשמור השבת בזמנה האמיתי בשמים [כלומר בזמן ירושלים] רק אין לו אלא מקומו ושעתו, וז"ש לכם שבת מסורה דלכל אחד נמסרה שבת כפי ישיבתו, ולא עוד אלא כי אדם אחד עצמו ישנה זמן השבת בהיותו במזרח שובת כזמן שהוא שם ואם ילך למערב משנה זמן שבת. וכ"כ בפירוש רבינו הרדב"ז ז"ל בתשובת החדשות סי' ע"ו בענין זה כי השבת נמסרה לכל אחד מישראל כפי המקום אשר ימצא ע"ש וזה שאמר לכם שבת מסורה דכל א' עושה במקומו ואין אתם מסורים לשבת שתעשו כפי זמן השבת [בשמים כנ"ל]. וז"ש ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם כפי ישיבתכם לכם דווקא וק"ל עכ"ל. דברי החיד"א מענינים, כי הוא הגבר שנולד בארץ ישראל, ועבר רוב מדינות אירופה, הוא בקר ערי טורקיא ויון איטליא וצרפת אשכנז הולנד ואנגליא וביקר הרבה ספריות, כל רז לא אניס ליה, ולא מזכיר שיש דבר כזה בעולם, שמי שהוא בחינא כשעובר גבול תשעים מירושלים או מי שנוסע מחוץ המזרחי ליאפאן ואוסטרליה ישנה את השבת, וידוע הוא שבזמנו היו יהודים שנסעו מבבל להחדו וחינא, ועמדו תמיד בקשרים עם רבני בבל. הוא סמך ג"כ על יסוד דברי הרדב"ז והזכיר לדבר פשוט שאם הולך ממזרח העולם למערב העולם משנה זמן שבת. לא אמר מקדים או מאחר אלא משנה וכוונתו למי שבא מאמריקה לאוסטרליה או לחינא, וכן להיפך עליו לשנות את היום, ולא בקו תשעים או ק"פ העיקר תלוי במזרח ומערב העולם כמו שנתבאר.

כב) הרב משה חיים רימוני, בספרו „מחר חדש" (פלורנצי תקנ"ד). חי בתקופה האחרונה אחרי שנתגלתה מדינת אמריקה ואפשר היה להקיף העולם, ביאר יפה שאלה זו הלכה למעשה, הוא היה אחד מחכמי איטליא בשעתו שהיה גאון בתורה ובחכמת התכונה וחיבר ספר מיוחד לבאר סוגיות עמוקות שבתלמוד ר"ה ובהלכות קדוש החדש להרמב"ם. הרבה מחכמי איטליא בזמנו מביאים חידושי תורה ממנו ומפליאים בשבחו ורוחו דעתו. הוא היה הראשון שהעלה את הרעיון שיש לחלק את המזרח והמערב באופן כזה ש"ב שעות למזרח א"י יקדימו וי"ב שעות למערב א"י יאחרו ולא מדבר על קו רק על מזרח ומערב (אותו הדבר שהציע ח"ז סלונים מסקי, והעיר בזה ב„יוםם") וכן הבין מלשון היסוד"ע, אמנם לבסוף מסקי שעיקר תלוי כפי שהחזיקו המתישבים יושבי הערים ההם בקריאת ימי השבוע.

ואפילו אם המערב מתפשט יותר מי"ב שעות מא"י. וכוון לדברי הרדב"ז אע"פ שלא הביאו. וז"ל: „הרב בעל יסוד עולם דחה בשתי ידיים פירושה של בעל המאור ובעל הכוזרי כו' (לא כקו' ח"י שעות שהיסוד עולם אינו חולק) וכלל דברי בעל יסוד עולם הוא, שמאחר שלא מצינו שנוזכר היסוד הזה בתלמוד אלא המציאותו החכמים האלה מסברתם בלי שום ראיה כמו זר יחשב כו' (לא כקו' ח"י שעות, שהדבר הי' מקובל לכל הראשונים). ולא יתכן שבעצמו של יום בעוד השמש על הארץ יחלקו שני בני אדם שיהיו קרובים זה לזה ויחשוב האחד דרך משל שהוא יום ששי והאחד יחשוב שהוא יום שבת כו'. ועל כן אני אומר שמה שנראה לי יותר נכון בזה הוא שכל אחד ואחד ישבות ביום השביעי ובמועדי ה' כפי מקומו וכפי מצב הארץ אשר הוא דר בה. דרך משל אם אחד מבני ישראל יצא מארצו והלך למסעיו דרך קדים והגיע לארץ הסינים, אשר חשבו הקדמונים היות קצה הישוב מפאת מזרח, והיא רחוקה מארץ ישראל מהלך שש שעות מהגלגל היומי, הגה הוא יתחיל לשבות ברגע שקיעת החמה בארצו, אע"פ שלבני א"י באותו הרגע הוא חצי היום של יום ששי, ונמצא מקדים לבני ארץ ישראל שש שעות, ואם אחר כך מארץ הסינים יצא והלך לו דרך ים אוקיאנוס, והגיע למקום רחוק ממנה ומזרחי לה שיעור שעה אחת ממהלך הגלגל היומי, יקדים ג"כ לקנות שביתה שעה אחת, ונמצא מקדים לבני ארץ ישראל שבע שעות, וכן על זה הדרך אם נתיבותיו היה דרך ימה והגיע לקצה ממערב יתחיל לשבות שש שעות אחר בני ארץ ישראל, אע"פ שבאותו הרגע עצמו הוא חצי ליל שבת לבני ארץ ישראל, אלא שיש להסתפק באותם הדברים בנקודת התהום של ארץ ישראל ורחוקים ממנה י"ב שעות בענין שהחמה זורחת להם בזמן וברגע ששוקעה בארץ ישראל, אם יקדימו או יאחרו לבני ארץ ישראל, ולצאת ידי ספק זה אני אומר, שאין לזוז ממה שהסכימו עליו יושבי הערים ההם בקריאת ימי השבוע ואם הסכימו להקדים יקדימו ואם הסכימו לאחר יאחרו. מפני שאם בני אדם כשפרו ורבו ונפרצו על פני כל הארץ נסעו מארץ ישראל למקום מולדתם והלכו לדור בערים ההם דרך קדים בחדאי שהקדימו לבני ארץ ישראל, ואם נתיבותם היו דרך ימים אין ספק שאחרו לבני ארץ ישראל ולכן אין לזוז ממה שהסכימו עליו בתחילת הישוב בערים ההם. וכי' שיעקר מצות השביתה ביום השביעי הוא להעיד על מעשה בראשית וחדוש העולם כמו שאמר הכתוב כי ששת ימים עשה ה' וכו'. ועל שביתה כזו צוה הקב"ה כל אחד מישראל כמו שכתוב ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם. לכם דייקא לכל אחד במקומו, עכ"ל. ורש"מ להלן אות לב. כוון ממש לדבריו.

(ג) בס' הברית להרב אליהו פנחס (ברין תקנ"ז) ח"א מאמר ב' פ"ג כתב: „ששתי אניות הנותנים בים דרך. ונפגשו יחד כו' אם יקר מקרה שהיו יהודים על שניהם אז לא ישבתו שבתם בשוה כלל אבל יהיה הפרש ביניהם יום או יומים“.

מבואר ג"כ שיטתו כהרדב"ז שאין לנו שום קו תאריך לא בצ' מעלות ולא בק"פ וכו'. שאם יש קו תאריך הרי לא משכחת לה דבר זה, אלא לפמ"ש שיש מזרח ומערב וכל זמן שנוסעים באניה אין לשנות היום עד שבאים ליבשה. ולכן לכ"א השביתה מדאורייתא היא כחשבון המקום שיצא משם מונה ששה ומשמר שביעי. ואין להקשות על זה מדברי היסוד עולם לעיל אות ג'. שהי"ס"ע מיירי רק בקו שהוא קבוע וקיים לעולם זהו דבר שאי אפשר משא"כ דבר שבמקרה כמ"ש הס' הברית וכן מי שבא באג"י בשבת ממזרח העולם לאי שבמערב העולם או להיפך, שאנשי האניה אם אינם עולים להיבשה עליהם לשמור שבתם כפי חשבונם ולא כחשבון אנשי היבשה, בזה שפיר אפשר, כמו שמצינו בכמה הלכות שיש מקרים תמוהין יוצאים מן הכלל. ובספר ביאורתי הדברים.

(כד) בתפארת ישראל להרב ישראל ליפשיץ (הנובר תק"צ) סוף פ"א דברכות העיר בנו של המחבר מדברי הכוזרי והר"ז ולא כ' ע"ד קו תאריך. ומסוף דברי התפ"י שם לענין שני אנשים שבאו לגורדפול א' מאירופה וא' מאמריקא שכ"א ישמור שבתו לפי המקום שיצא משם, מוכח ג"כ שסובר להלכה למעשה לענין שבת אין קו תאריך בסוף אסיה או בק"פ מעלות שמי שעובר אותו יצטרך לשנות היום עיי"ש.

(כה) הרב מאיר ליבוש מלכ"ם בארצות החיים או"ח ס"א אות כ"א (ברעסלוי תרכ"ו) מדבר על שאלת קו התאריך ומציין להראשונים הנ"ל שר"ת הרדב"ן, ספורנו, נחלת יעקב וז"ל: „בשאלת השבת שהעיר עליה הכוזרי וכתב שתלוי בנקודת טבור הארץ (וכ"ד הרמב"ן? והר' זרחי' בעה"מ) והישראלי השיב עליהם והסכים שיתחיל מקצה המזרח כמו כן דעת הרב חסדאי הדיין ור' אברהם בר"ח ור"י ברי' ברוך וכו' ואני בעניי הכינותי בזה עיון גדול בקונטרס מיוחד, כי אחר כל דבריהם איך נמלט אנחנו, ממבוכה שיש בזה. מחשבון הימים בסביבות הכדור" עכ"ל. מבואר מדבריו שסובר כפי הקו"י בכוזרי ור"ז שהשבת תלוי בנקודת טבור הארץ. והיסוד עולם וכל הראשונים חולקים וס"ל שהתחלה היא מקצה המזרח, ולפ"ז סיים, שכעת איך נמלט ממבוכה שיש בזה, ולא העיר כלום שיש שיטה כזאת שהקו הוא תשעים מא"י ואין שום מבוכה. וחבל שאין לנו הקונטרס שלו, ובכל אופן נראה שנוטה לדברי הרדב"ז והספורנו. וכפי שנתבאר דבריהם לעיל.

(כו) הרב יעקב ספיר שד"ר מירושלים, בספרו אבן ספיר ח"ב (מגנצא תרל"ד) דף קמ"ה כתב שבט"ו טבת תרכ"ג נסע מאוסטרליא לציילון, וז"ל: אחרי הלכנו חמשה ועשרים יום ועברנו קו המשווה (כוונתו לקו התאריך הבין לאומי) הגיד לי רב החובל: תדע כי נתוסף יום אחד ואנחנו העברנו יום השבת שלנו למחרתו, וגם אתה תעשה כן בשבת שלך, ואמרתי לו: כדברך כן הוא, אבל אני מונה ששה ימים ויום השביעי שבת. וכשאבוא בעיר אשר שם יהודים אשבות עמהם. (הדברים

ארוכים ואכ"מ) עכ"ל. לפנינו עובדה מענינת מרב ת"ח מובהק (הרב ר"מ איערבאך ושאר גדולי ירושלים מתארים אותו לרב מובהק) כשהגיע מעשה לידו כוון לעשות כדת ודין ולא התחשב עם הקו התאריך הבין לאומי ולא עם שאר קוים, אלא החזיק שבתו ע"פ היסוד הנ"ל מונה ששה ומשמר שביעי. וברור שכל שומרי מצוה כשנסעו באניה על הים תמיד עשו כן ומנו ששה ימים ממקום שיצאו ושמרו יום שביעי כפשטות דברי התורה, ומי יחוש בנוגע לשמירת שבת לקוים שחדשו להם אומות העולם, לשנות את היום כשעוברים הקו, אמנם כשבאים לשוב של יהודים בוודאי צריכים להתנהג כמוהם. ביחוד מענין הוא הדבר שהשד"ר הנ"ל היה מיחדי סגולה בעולם מסוג זה שמשך הרבה שנים סבב את העולם ובא בקשרים עם היהודים שבהודו וחינא, ולא שמע אפילו רמז דבר שיש למעשה דבר כזה שקוראים קו ביבשה או בין יבשה לים שהעובר את הקו ישנה את יומו, זה מוסיף לנו ברור הלכה למעשה שכל הרעיון של הקו תשעים מירושלים מעולם לא נהג ושום אדם לא ידע מזה, וכל שומרי שבת שבאו לשם שמרו שבתם כדין וכדת על יסוד של מונה ששה ומשמר שביעי.

כו) הרב יהוסף שווארין מירושלים שהיה גדול בתורה ומפורסם לחוקר מובהק במדע ארץ ישראל כן בעניני תכונה באורך היום והלילה ובין השמשות וכו' בספרו שו"ת דברי יוסף (ירושלים תרכ"ב) מביא ג"כ אותה החידה לענין ג' אנשים עומדים במקום אחד ולכל א' יום אחר, שהביא יש"ר מקנדיא והיעב"ץ לעיל אות י"ג, י"ט. ולא הזכיר כלום מקו תאריך לסוף תשעים מעלות מא"י.

רואים אנו שבמשך שבע מאות שנה אחרי הכוזרי והרז"ה לא העיר אף אחד מאלו הארבעים מחברים שהזכרתי לעיל, שדברו מענינים אלה, שבחוף חינא שש שעות מירושלים יש קו תאריך לענין שבת. וברור מכל זה שהלכו בשיטת הראב"ד יסוד עולם והרדב"ן וכמו שנתבאר לעיל.

כח) בשנת תרל"ב עורר שאלה זו החכם התוכן חיים זעליג פלתימסקי בעתון המגיד בשנת תרל"ב. יסודו של חז"ס הוא היות שאו"ה עשו להם קו תאריך והסכימו לקבוע את גרינוויטש למרכז, וחצי העולם מרחק של י"ב שעות (ק"פ מעלות) שייכים למזרח וחצי השני למערב, כן אנו צריכים לקבוע ירושלים למרכז וכל המרחק של מזרח וי"ב שעות שייך למזרח העולם וי"ב שעות למערב שייך למערב, ושם הוא קו התאריך שיש הבדל בינם. הוא לא הביא שום ראיה ומקור רק מצד ההגיון. במכתבו השני הביא רא"י מקרא מפורש בתורה שבת היא לה' בכל מושבותיכם, שהכוונה היא שצריכים להתאים שבת בכל העולם לשבת של ארץ ישראל, וכשיעשו הקו ק"פ מירושלים ישמרו בכל העולם י"ב שעות של זמן ירושלים. בספרי כתבתי לדחות ראיה זו מכ"מ. וראה לקמן אות מג. ולעיל אות טו. הבאתי מכוזרי שני הוא הביא סמך לרעיון זה מקרא תורה אחת יהי לכם וראה אות כב.

כח*) הרב אריה לייב אב"ד דשניפלישאק בשו"ת בית אברהם להרב אברהם עבר הירשאוויץ מסכים להצעת חז"ס והוסיף לה חיזוק מדעתו באמרו שיש לומר שהמאורות נתלו תשעים מעלות שש שעות מירושלים מזרחת, וקו התאריך הוא ב"ב שעות ק"פ מעלות מירושלים. ולפ"ז מששת ימי בראשית שם הוא הקו. הוא לא מביא שום מקור לזה. (מדברי הכוזרי מבואר, שכן היא דעת התוכנים מאו"ה המתחילים היום מתצות היום, ובספרי שער א' הבאתי שיש שיטה כזאת בס' שבילי אמונה לר' שמואל אלדבי. וראי' לזה מלשון מדרש תדשא). ואעפ"כ כותב שם שבעודם על האניה יש להם לחשוב כפי חשבון שיצאו משם ולא לשנות עד שיבואו ליבשה (רק בתור זהירות להחמיר גם על השבת הזה). וזה לכאורה סתירה מינ' וביה שאם הקו דאורייתא הוא ק"פ מעלות מירושלים הרי מדאורייתא חייב לשנות. וכנראה הרגיש בעצמו שיסוד זה שחדש לו מדעת עצמו שנתלה השמש בקצה המזרח שש שעות מירושלים, אין זה אלא השערה בעלמא. (בספרי שם הבאתי עוד ה' שיטות באיזה מקום נתלה השמש. א. מול ירושלים. ב. מול טבור הארץ בהצי כדור העליון. ג. בקצה המערב. ד. באמצע התהום. ה. מ"ה מעלות מירושלים. ויש עוד שיטות). ואין זה יסוד שאפשר לסמוך עליו לשנות את השבת כשעובר את הקו, רק כשיגיע ליבשה שיש עליה שם מזרח או מערב הוא מתבטל להישוב. גם סלונמסקי בעצמו סובר כן שבשעת נסיעה באניה אין לשנות.

כט) הרב אליהו קלצקין (בשנת תרפ"ו) בספרו חבת הקדש סימן ל"ז מביא בדברי הרב משניפלישאק הנ"ל ומסכים עמהם כהצעת חז"ס. ולעיל אות כ"ב הבאתי, שבעיקר הרעיון קדמו במחור חודש לפי שיטת היסוד עולם והעיר בזה בס' היוםמם. ובספרי כתבתי עוד מקור לרעיון זה ומה שנתקשה בחבת הקדש בדברי הרדב"ז בארתי שם.

כט*) על שאלתו של סלונמסקי השיב הרב אלכסנדר משה לפידות אב"ד ראסיין תשובה קצרה בתור הצעה. המקור היחידי שהוא מביא היא שיטת הכוזרי שבכל רוחב העולם צ' מעלות מירושלים הוא הקו התאריך שבו משתנה היום, עיקר חידושו מה שהוא מוסיף בבירור ענין זה, שלדעת חז"ל נתלתה החמה מול ירושלים באופן ששקעה החמה תחלה צ' מעלות מזרחת שמכונה ארץ צין. ולדעתו גם האור שנברא מתחלה ביום ראשון נתלה ג"כ באור שנגד ירושלים, וממילא שמצד השני של הקו יש הבדל ביום. ובעיקר הוא משתדל עפ"ז לפרש אגדה תמוהה בבכורות ד"ח. מזה שלא הביא אפילו את הרו"ה ואף לא מקור אחד מכל מה שנתבאר ובה להכריע ע"י השערה שהחמה נתלתה נוכח ירושלים (בספרי הבאתי שכן מבואר במדרש כונן ודעת ראבר"ח שנתלתה באמצע הישוב) נראה שכ' דבריו רק בתור הצעה לדון בענין זה ולא נכנס בעומק הענינים להלכה למעשה. וראה

לעיל אות ה. ולפ"ד יש לעשות קו תאריך גם באוסטרליה ורוסיה לא כשיטת החזון איש להלן אות מד.

(ל) השני שהשיב על שאלת סלונמסקי היה הרב ישעיה מאיר כהנא שפירא מטשארטקוב, הוא האריך בבירור שאלה זו. בספרי דנתי על כל הפרטים של התשובה ופה אביא רק תמצית שיטתו, שהעיקר כשיטת הכוזרי (לדעתו הרו"ה חולק וסבירא ליה שקו התאריך הוא בא"י) שקו התאריך הוא בחינא צ' מעלות מא"י ומחדש שני דברים: א. שהמדידה היא מגבול א"י ואין עבר הירדן בכלל. ושהשמש נתלה בצין צ' מעלות מא"י (ראה לעיל כ"ח). וכבר תפס עליו בשו"ת בני ציון שלפי שיטתו הרי לו לומר שנתלה מול ירושלים. ומסיק שברור לו הלכה למעשה (אם יסכימו לזה חכמי ישראל) שהקו הוא תשעים מא"י ויושבי אסיה ואוסטרליה צריכים לאחר שבתם ביום ראשון לחשבון הנוצרים. ולפ"ד עולה שהקו הוא על כל אורך היבשת. הוא לא מזכיר אפילו את היסוד עולם ולא אחד מכל המחברים הנ"ל.

(לא) הרב יוסף שאול נאטנזון בשו"ת שואל ומשיב מהדורא רביעא סימן קנ"ד נשאל מהרב מטשארטקוב והשיב וז"ל: „על אודות החקירה העוברים אוקיינוס המזרחי איד ישמרו את השבת כר בשו"ת הרדב"ז כתב כי השבת נמסר לכל ישראל שימנה ששת ימים ובשביעי ישבות" כו', ע"ש שהביא ראיות לזה. אמנם אכתי לא נתיישב מזה מה יעשה האורח שבא ממקום אחר לשם, האם ימנה ביום שהוא שביעי אצלו או שימנה עמהם כר נראה לי דבכ"מ הרי יום זה בקדושת שבת עליו כאותו מקום לאזרחים היושבים שם, וא"כ גם האורח הבא ממרחק קדושת שבת עליו וישבות ביום השבת שהוא אצלם ואחר כך כשיסע משם הלא האיש יחזור למקומו בכ"מ שיהיה שבת שם זה שבת גם להאורח וכשישוב לביתו יעשה שבת כפי מקומו עכ"ל. מבואר מדבריו שהעיקר כהרדב"ז וכשיטת הראב"ד ויסוד עולם שחולקים על הכוזרי ורו"ה ועיקר היסוד הוא מונה ששה ושובת בשביעי. ואם באיזה מקום נקבע השבת על יסוד זה, שוב כל מי שבא לשם צריך לשמור את השבת כאנשי המקום.

אע"פ שבתשובה זו קיצר כ' בענין זה עוד בג' מקומות בספריו. בספרי „השבת ומזרח העולם" בחלק התשובות בקונטרס „קול תורה" הבאתי דבריו וביארתי שיטתו.

(לב) הרב שמואל מוהליבר, נדפסה תשובתו בספר דברי חכמים וכעת בשו"ת חקרי הלכה, בה יצא לבטל פסק הלכה של הרי"מ שפירא והשיב לו וז"ל: „במקומות אשר כבר נתיישבו מאחב"י וכבר הוחזק להם יום השבת כפי מספר אנשי המקום ההוא, בלי ספק מחוייבים לשמרו גם הלאה, ואין ביכולתו וביכולת שום רב בעולם לשנותו חלילה. ולפלא בעיני על הרב מטשארטקוב איך מלא לכו כל כך, לגזור

אומר שהיושבים בקאמטשאטקע וכדומה ישנו את יום שבתם על יום אחר כו' וכי גריעא חזקת שבת משאר חזקות לסתור אותה בדברים של מה בכך. ולדעתי חובה על הרב לפרסם ברבים שדבריו אינם הלכה למעשה בלא הסכמת גאוני הדור למען לא יהיה המכשול יוצא מתחת ידו, היתכן שיעמוד על דעתו לבר לפסוק להלכה למעשה לשנות את יום השבת הלילה, בשביל דברי הכוזרי והמאור שלא נאמרו כלל לענין הלכות שבת, וחכמים גדולים בתורה וחכמה מהקדמונים חלקו על דעתם ובטלוהו כו'. ולא יצאתי בקונטרסי זה רק להרים מכשול, שברכות הימים יתכן שימצאו איזה אנשים במקומות הנ"ל, מהלאה 90 מעלות לעבר הירדן למזרחה שיאבו לשנות שבתם על יום הראשון, ויתלו את עצמם בדברי הרב מטשארטקוב, על כן כתבתי הדברים הנ"ל אשר חלילה להם לשנות את יום השבת על יום ראשון רק ישבתו שבתם כמקדם, עכ"ל.

תמצית שיטתו של ר"ש מוהליבר היא, וז"ל: „העולה בידינו לענין החקירה הראשונה, היינו אם כל מדינות וארצות חצי הכדור השני היו מתגלות לפנינו כאחד, והיינו מוכרחים לקבוע מערידיאן קבוע במקום אחד, היינו קובעים אותו 180 מעלות מירושלים מכל הטעמים שנתבארו כו', אבל לענין החקירה השניה, והוא שבאמת לא נמצאו כל ארצות חצי כדור השני כאחד, אבל התירים שעברו את הים המערבי נגלתה לפנייהם המדינה הסמוכה לים המערבי, אח"כ נסעו הלאה ומצאו עוד מדינה כו', כן כשהתחילו לעבור את הים המזרחי נגלתה ג"כ המדינה הסמוכה לו, ונסעו הלאה וחזרו ומצאו עד אשר נפגשו אלה באלה וראו שמחולקים ביום תמים בחשבון הימים וקבעו שם המערידיאן, פשוט שהוא הוא המערידיאן גם עפ"י התורה ואין לנו להסתכל אם הוא 180 מעלות מירושלים או לא כי זה הוא המערידיאן הטבעי. כי כל זמן אשר לא ידענו להקיף את כל הכדור הארצי לא נתאחדו המערב עם המזרח, אבל מי שנסע מראשית המזרח לקצה המערב ורצה לשוב למקומו היה מוכרח לשוב אחורנית וכל הדרך שנסע בבואו יסע גם בחזרתו, א"כ לא היו צריכים למערידיאן, אבל ראשית המזרח הוא ההתחלה לחשבון הימים ואחרית המערב הוא סוף החשבון. אבל מאחר שכבר נתגלה לפנינו כל הכדור ונפרצו אשיות המזרח והמערב היה בהכרח לעשות מערידיאן.

וא"כ מקום הפגישה מכאי מזרח עם באי מערב הלא הוא המערידיאן האמיתי עפ"י התורה, ואין ביכולתינו לשנות מספר הימים לא במזרח ולא במערב ולבחור לנו מערידיאן על פי סברות ואמדנות. וע"ז נאמר לא תסיג גבול רעך אשר גבולו ראשונים, ואמרו עלה „גבול שגבולו ראשונים לא תסיג" כי גבולם היה הגבול הטבעי אשר הוגבל לנו ברצונו יתעלה כפי הסדר אשר עלה ברצונו לפתוח לפנינו הארצות אשר לא נודעו לנו אלפי שנים כסה אותם התהום ע"כ. וכיון לדי' הרב רימוני הנ"ל אות כ"ב. ומביא ג"כ דברי הרדב"ז הנ"ל ודייק מלשונו שכו' ולדעת

כולם השוכנים בקצה המזרח השבת להם קודם השוכנים במערב, שהוא סובר כן גם בשיטת הכוזרי וראה לעיל אות א'. אמנם מ"ש ע"ד אלאסקא דבריו תמוהים מאד כמ"ש בספרי.

לג) הרב בנימין זאב וויילער בדברי חכמים ובעתונים מקשה הרבה על שי' הכוזרי ולדעתו אין קו תאריך מן התורה, וכתב שהסכימו אתו הרבה חכמי התורה. ויצא בדברים קשים נגד הרב שפירא שאומר (ע"פ דעת הכוזרי לבני ישראל בארץ אוסטרליען ולירשבי גלילות קאמטשאטקא לחלל יום השבת ולשבות יום ראשון בהנצרים כו') מתעק להדיח את בני ישראל מדרך התורה כו' ואומר לבני ישראל באוסטרליען אל תשמעו אל דברי חולם החלום ההוא כי שקר דובר, ואתם שבתו את יום השבת כאשר עשיתם עד הנה. וכתב עוד (עמוד 324) „כי הוא גותן יד למחללי שבת באירופא שעושים מלאכתם ומסחרם בשבת ושובתים יום ראשון כהנצרים כי יאמרו כי מן תשעים מעלות למערב א"י משם יתחיל המזרח כי שם זרח אור הראשון לדעת הכוזרי". עכ"ל.

לד) אחרי שהשואל ומשיב ור"ש מוהליבר ורב"ז וויילער ואחרים דחו וביטלו לגמרי שיטת הרי"מ שפירא מטשארטקוב, נשתתק הדבר, והשאלה ירדה מעל הפרק, ולא מצינו לא בעתונים ולא בשום ספר שיצא בתקופה ההיא, אף אחד שעמד לימינו של הרב שפירא ולפידות אפילו במקצתו, כלומר שיש לשנות השבת כשנוסע מחינא ליאפאן. אף שהשאלה והחקירה הזאת היתה מפורסמת מאד בעולם התורני על ידי המשא ומתן בעתונים (הצפירה, הלבנון, המגיד) שנמשך משך איזה שנים. מזה ראה ברורה שכל גדולי הדור שהיתה להם ידיעה גם באלה ענינים הסכימו להלכה עם הגדולים הנ"ל. וכל היהודים שנסעו אז ממזרח למערב העולם מאפריקה וכו' להודו ולחינא והלאה לאוסטרליה ויאפאן עשו כדיון וכדת לשמור שבתם כחשבון המקום שיצאו משם, מונה ששה ומשמר שביעי, ולא עלה אף על לב אחד מהם לשמוע להוראת הרב שפירא להחליף את יום השבת המקובל ליום ראשון וככה נתיסד המנהג של שמירת שבת כחשבון א"י וכחשבון המקום שיצאו משם, וכמו שנקרא היום על המקום, בכל אלה המדינות על ידי המהגרים שייסדו קהלות באלה המדינות זה מאה וחמשים שנה. (אמנם מהגרים יחידים וכן יהודי חינא והודו יש מסורות שונות שנמצאים שם יותר מאלפים שנה).

לה) הרב יצחק אלחנן הרב אברהם עבר הירשאוויץ בשו"ת בית אברהם, כתב, בשנת תרנ"ו נסע מאמריקא ליאפאן ונאבד לו יום ובחזרה מיאפאן לאמריקא נוסף לו יום, וכשצלו היה פורים אצלם היה תענית אסתר, וכתב: „וכאשר רבו הנוסעים מפה לאמריקא לאוסטרליא ויאפאן בימים האלה, משם לפה בספינה והולכת פעם אחת בחודש, ובתוכם גם יהודים יראי אלקים ואחד מהגבירים שאל אותי ביאקאהאמא איך יעשה ביום כפור על הספינה, איך יצום שני ימים, [כשיעלה

ליבשת אמריקא במוצאי יוה"כ שלו ושם התחלת יוה"כ, וצריך להתנהג כאנשי המקום] וכאשר לא היו לי ספרים תמכתי יסודותי על ספר חיי אדם כלל ק"ג, ג' וז"ל: „בני ארץ ישראל שבאו לחו"ל אסורים לעשות מלאכה ביו"ט שני אם הגיעו למקום שיש שם ישוב ישראל ואם הוא תוך התחום הוי כאילו בתוך העיר ואפילו דעתו לחזור כו' הנראה לי מזה כי כל זמן שלא באו בתחום מושב יהודים עלינו לחשוב ולעשות כמקום שיצאנו משם לכן לפענ"ד נוכל מזה לבאר ההלכה איך נשמר את השבת ויום הכפורים לאלה הנוסעים דרך העקוועטער כי מו"ר רי"א מקאוונא ז"ל השיב לי על שאלתי הנ"ל ע"י רי"ל ליפשיץ בזה הלשון: מרן ר' יצחק אלחנן שליט"א אמר לי להשיב לפ"ת כי אין לו שום יד בחכמת האסטרונומיה, בענין זה נמצא מעט בתפארת ישראל ברכות משנה ב', פ"א אבל אינו מספיק לכן כהיום אין לו דרך אחרת כי אם מה שהבאתי, עכ"ל.

ומבואר בדבריו שביאפאן בשנת תרנ"ו נהגו בשבת ויוה"כ פ' כמו שנוהגים עכשיו כחשבון א"י, ומי שבא לשם מאמעריקא צריך היה לשנות יומן, לא כ"א לקמן אות מד. שרק בחוף סין צריך לשנות כן מבואר שהסכים לזה ר' יצחק אלחנן ז"ל. שאם בא מאמעריקא ליאפאן שצריך לשנות יומן להתנהג כאנשי המקום. לפנינו פסק הלכה בנוגע ליאפאן, מא' מגדולי הדור שאין לשנות יום השבת ביאפאן מכפי שנוהגים מקדמת דנא.

לו) הרב החכם יוסף חיים ראש הרבנים בבבל משנת תר"ט עד תרס"ט, אחד מגדולי הדור הספרדים (חיבר 32 ספרים בכל מקצועות התורה, גם מקובל גדול), הוא ה' מוסמך בתור רב ראשי לקהלת הספרדים באינדיא וחיא וכו' ופנו אליו בכל שאלותיהם כמבואר בספריו. ובא' מספריו הוא מדבר על הנושא שלנו בשו"ת רב פעלים ח"א (ירושלים תרס"א) בסוד ישרים סי' ה' כתב וז"ל: נודע כי לישיבה תבל יש הבדל רב ביניהם בזמן היום והלילה כו' לאלו חול גמור ולאלו עדיין הוא שבת ויו"ט ויש הבדל בין אלו לאלו כמה שעות. ויש מקומות שהם מעבר השני שבכדור הארץ שכנגדנו, דכאן הוא י"ב שעות יום ואצלם י"ב שעות לילה, הרי הפרש גדול בין הכא להתם וכו' ובשלומא על שמירת שבת ויו"ט מצד הלאוין והעשין הכתובים בתורה, עליהם אין להקשות קושיא כזאת, כי י"ל מעיקרא כך ניתנה מצות שבת ויו"ט מאת השי"ת בשמירתם, שכך גזר השי"ת שכל אחד מישראל יקיים מצות שמירת שבת ויו"ט בלאוין ועשין שבהם, כפי השעות והזמן של מקומו וארצו שטומד וחונה שם וכמו שכתב הרדב"ן ז"ל הביאו הגאון חיד"א ז"ל, יען כי כל מצוה התלויה בזמן ושעות היום והלילה א"א שישתוו בה כל יושבי תבל, ולכן מוכרח לומר שמעיקרא כך ניתנה מצות שבת ויו"ט לישראל מאת השי"ת וכו' עכ"ל. ידוע שבזמנים ההם נסעו הרבה ספרדים ממדינת בבל למזרח הרחוק ויסדו שם קהלות ופנו אליו בשאלותיהם, והנה לפנינו רב פוסק שלא ראה ולא

שמע ולא ידע כלום ע"ד מציאות כזאת שיש במדינת חינוך קו התאריך במקום שהוא שש שעות מירושלים, ויש הבדל בכ"ד שעות משני צדדי הקו. אמנם כן ידע מדברי הרדב"ן הנ"ל שהחיד"א פסק כמותו וכן בעל שו"מ ומחשבה בעצה וכו'. כי אין לנו בהלכה שום יסוד ששמירת שבת תלויה במרחק של קוים, אלא מונה ששה ומשמר שביעי.

לז) הרב יעקב נתן נויסמן רב בטוראון בס' מחשבות בעצה (תרס"ב) מאריך בענין זה ע"ד הנוסעים מאוסטרליא ורוסיה לאמריקא לענין שבת ומביא ג"כ פסק דינו של הנאון ר' יוסף שאול ע"פ דברי הרדב"ן שימנה שעה ימים וביום השביעי ישבות, הוא לא מזכיר כלום ע"ד קו תאריך בצ' מעלות מא". הוא מבאר שיטת הרז"ה כמ"ש בספרי, אמנם עיקר שיטתו שם תמוהה כמו שביארתי שם ואכמ"ל.

לח) בשנות תרע"ד—ע"ו בתחלת מלחמת העולם הראשונה באו כאלף יהודים מהגרים ליאפאן, וביניהם הרבה יראים ושלמים ושמרו שבת ויו"ט כדת וכדין כמו שהחזיק במקום, אז היה רב בחרבין א' מגדולי התורה בליטא הרב משה אהרן קיסיעלאוו, מי שהיה רב בבאריסאוו ונקרא העילוי מוועטקא בעל מחבר שו"ת משבירי ים היה לו מו"מ בהלכה עם גאוני הדור בעל אור שמח ור' חיים עוזר וכו'. הוא בא לשם בשנת תר"ע והיה מפורסם בתור רב הכולל לכל קהלות אשכנזים במזרח הרחוק ואליו פנו בכל שאלותיהם. אז לא פקפק שום אדם בקביעת יום השבת, משום שהיה ידוע ומפורסם שכבר לפני ארבעים שנה יצא חכם אחד לדון ולפסוק לשנות היום ביאפאן עפ"מ הכוזרי והרז"ה, וגדולי התורה דחו וביטלו דבריו, והחליטו שהעיקר כפסק דינו של הרדב"ן והיסוד עולם. שדחו להלכה שיטת הכוזרי והרז"ה, וכן נהגו בכל המזרח הרחוק וביאפאן בכמה ערים מזמן שבאו יחידים עוברים ושבים לשם ואח"כ כשנוסדו קהלות ממהגרים.

לט) בשנת תש"א, בתחילת מלחמת העולם השנייה, כשבאו בני הישיבות ליאפאן, היו הרבה שלא ידעו כלל מכל מה שנכתב לעיל, רק שמעו על דבר הכוזרי והרז"ה, נתעוררה אצלם שאלת קו התאריך. והנה בראש וראשונה פנו להרב רמ"א קיסילאוו בחרבין הנ"ל בתור רב דמתא, והוא השיב להם בתוקף ובהחלט שח"ו אין לדחות השבת ליום ראשון ואין לפקפק כלל בזה. אני נותן כאן שתי תשובות שהשיב לשואליו ביאפאן. השמטתי מקצת קטעים ובספרי אתן אותם בשלימותם.

א

ב"ה ר' עש"ק כ"ז אלול תש"א.

ייתב ה' הכתיבה והחתימה לכ' הרה"ג יא"ב משכיל הר"ר יחזקאל מ' לעוועג-שטיין מנהל ישיבת מיר ולכל המסתופפים בצלו שלו' וברכה.

אחדשתי"ט, הגיע לידי שני מכתבים כאחד, אחד מבני הישיבה ר' אל"מ בדבר השבת שנתעוררה שאלה זאת בין הפליטים שגלו ליאפאן, ואף כי לא הייתי זקוק לתשובה כי כבר גליתי דעתי בשני מכתבי להרה"ג רח"ז גינסבערק שליט"א הרב מדלהינוב, אך באשר הר' אל"מ הנ"ל מתחנן לפני במכתבו האחרון להשיבו איך להתנהג ביום הכפורים הבע"ל, באיזה יום להתענות, אף כי לדידי לא קיימא לשאלה כלל כמו לענין שבת. כל הפוסקים המדברים בגדון זה מסכימים כי בכל מקום גידון לפי מקומו ושעתו, ה"ה הרדב"ז, הגאון בעל ארצות החיים והגאון בתפארת ישראל ריש ברכות, ודיעה אחרת לא מצינו בין הספרים המצויים אצלנו, כן לענין יום הכפורים וחמץ בפסח וכל דבר גידון לפי מקומו ושעתו. כבר כתבתי כי הרו"ה בר"ה לא כתב דבריו לענין דינא שהרי לא הזכיר כלל שבת בדבריו [כלומר לענין הלכות שבת] רק כתב פי' על הגמ' גולד קודם הצות כו'. וגם בכוזרי לא כתב דבריו לענין דינא, שהרי הרדב"ז הביא דברי הכוזרי והיסו"ע ובתפ"י ובארצות החיים ג"כ הביאו דברי הרו"ה והכוזרי ומכל מקום פסקו שכל מקום גידון לפי מקומו וזמנו, וכו' (הוא מעתיק סוף לשון הרדב"ז הנ"ל אות ז') ודברי הרב חזון אי"ש כו' מה שכותב שהרו"ה והכוזרי אינם מחולקים עם בעל יסוד עולם ודעימיה בודאי ליתא כו' אני שפיר כתבתי לדדיעה זו היהודים הדרים ביאפאן שהוא בקצה המזרח שומרים שבת בעתו ובזמנו כו' גם מה שמחלק בין קצוי המזרח לאיי יאפאן אין מובן לי וגם איי יאפאן הם בקצה המזרח וכן נקראת הארץ הזאת ארץ זריחת השמש כנודע (כאן מעתיק לשון ארצות החיים לעיל אות כה וסיים): רב גובריה ואפשר לסמוך עליו. עכ"פ מדברי כל הגדולים האלו מבואר שבכל ארצות שבנ"י נמצאים שם שומרים שבת בזמן שנחשב שם שביעי ליושבי הארץ והיא כו'. ודברי בעל חזון איש אינם מבוררים לי ויחיד הוא בדבר זה כו'. אף שבמכתבי זה לא הארכתי בדבר הלכה ולא חידשתי בו דבר מ"מ מצאתי לחובה להודיע דעתי שלפ"ז היא דעת תורה ודעת רבותינו שמפיהם אנו חיים ואין חילוק בין יאפאן ובין ארצות אחרות, ורע עלי המעשה ששמעתי שמקצת מן הפליטים בקאבע קראו בתורה ביום א' והתפללו תפלת שבת, ביחוד היא דרושה זהירות מרובה בענין זה בתבל כו'. ועתה כאשר נמצאו חרדים לדבר ד' דוחים את השבת ליום א' חג הנוצרים, יקל ענין שבת בעיניהם לגמרי, ויאמרו התיירו פרשים את הדבר, ויצא מזה מכשול גדול אשר קשה יהי לתקן. לכן נלך מדרך זה חדש כזה אסור מן התורה בכל מקום, כו'. ואם יש בין הרבנים הפליטים המתענינים בשאלה זו נא להראות להם מכתבי זה כו'. סוף דבר איני חוזר מדעתי כי גם ביאפאן כמו בכל מקום תפוצות בית ישראל שומרים השבת וכל המועדים ויום הכפורים בכלל גידון בכל מקום לפי מקומו ושעתו וכל המשנה ידו על התחתונה. ירים ה' קרן עמו וקרן תורתנו הק' ולא יהי בעיר אחת שבת בשני זמנים,

דאיכא בודאי משום לא תתגודדו ושלח על ישראל. הנני מברך בכתיבה וחתומה
טובה את כל אחב"י יושבי המזרח הרחוק שהשנה האחרונה הזאת תהי' קץ לגלותנו
ונדודנו בגוים.
אהרן משה קיסעליאז
חופ"ק חארבין והגליל

ב

א' וילך ערב ראש השנה תש"א
י"טב ה' הכתיבה והחתומה להאי גברא יקירא מפר' בתורה ויראת ה' שטורה
האלוף מו"ה אל"מ ולכל חבריו שלום.

בערב ש"ק העבר הרציתי מכתב להרב ר' יחזקאל לעוונישטיין שליט"א בתשובה
על מכתב הרב חזון איש, בו הודעתי טעמי וגימוקי שלא אפכים לפסק דינו על דבר
דחיית יום השבת ביאפאן ליום א'. ואחר שלחי המכתב קבלתי טעלעגראמע מהקהלה
העברית עיר קאבע (יאפאן) להודיעם חות דעתי בנדון זה, והשבתי ע"י טעלעגראמע
שדעתי שבל ישנו מאומה מכפי שנהגו עד עתה בשבתות ומועדים ויום הכפורים,
ומפני שבשבת הגידו לי, כי הרב חזון איש אדם גדול הוא ומהרבנים המצויגים
בארה"ק, עברתי שנית על דבריו בשום לב, אך ראיתי ונוכחתי כי דבריו בנויים
על יסוד רעוע ובלתי ברור ומוסכם. הוא מחליט כי הכל מודים שהיום מתחיל מקצה
המזרח אף כי ספר יסוד עולם אין תחת ידי, אך כל המחברים שהביאו דבריו ודברי
יתר הראשונים המדברים מענין זה כולם מחליטים שהרצ"ה והכוזרי מחולקים
עם ר' אברהם בן יחיא ור' חסדאי ור"י בר ברור, וזה מבואר במפרשי הכוזרי וגם
הרדב"ז וארצות החיים שהעתיקתי במכתבי הקודם. ומה שנדחק להתאים דברי הרצ"ה
והכוזרי לדעת הראשונים הג"ל דכוונתם על נקודה המפסקת בודאי כל זה דחוק
מאד דהא לא הזכירו בדבריהם נקודה המפסקת בין קצה המזרח לים אוקינוס ושאר
דחוקים שמיישב להעמיד דבריו דלא פליגי בו.

עכ"פ על יסוד דברים בלתי ברורים ומסופקים אי אפשר להוציא בהחלטה
ברורה שביאפאן שבת נדחה ליום א', ועל ידי זה יתבדלו יהודי יאפאן כו', ובלי ספק
יגרסו חלול שבת ותשכח תורת שבת לגמרי. ואלו היה לנו ראיה ברורה מדברי
הגמ' והפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, בודאי לא היה לנו להתחשב עם סבות כאלו,
לשמור שבת ע"פ דיני התורה, אבל עכשיו שאין לנו רק ספקות בודאי צריך
להתחשב עם מצב כזה כו' לכן כבוד הרב הגאון חזון איש במקומו מונח לא אוכל
להסכים לפסק דינו. והריני מורה שיהודי יאפאן ישמרו שבת ומועדים ככל היהודים
[במזרח הרחוק]. וה' ינחני בדרך אמת.

אבקש אם אפשר להמציא דברי אלה להרב חזון איש. הכותב והחותם

אהרן משה קיסעליאז

החופ"ק חארבין והגליל.

אמנם היו כאלה שלא הסתפקו בגילוי דעתו של הרמ"א קיסילאו ופנו אל גדולי ארץ ישראל מתי עליהם לצום ביום הכפורים ביום ד' כחשבון א"י או ביום ה' אם נתפוס כשיטת הכוזרי והרז"ה. ביום השבת ה' חלק מהאנשים החרדים שומרים שבת כדת וכדין כחשבון אנשי המקום, אמנם היו מחמירין ביום הראשון שלא לעשות מלאכה דאורייתא, אבל הרוב שומרי הדת לא קבלו עליהם חומרא ז', והיו כאלה שעשו דווקא מלאכה ביום הראשון. ואחרי שנתקבלה תשובתו של בעל חזון איש, היתה חבורה קטנה מבני הישיבות שהפכו הסדר, שמרו שבת ביום ראשון ובשבת גזרו מלאכה דאורייתא אבל הגיחו תפילין. וכפי שאמרו לי היו גם כאלה כדי להורות הלכה שהעיקר שבת ביום ראשון עשו גם מלאכה דאורייתא בשבת, ואינו ברור לי אם זה נכון.

באספה גדולה של רבני א"י בראשותו של הרב הראשי הגרי"א הרצוג זצ"ל דנו על זה והשיבו להם שיתענו ביום רביעי וישמרו שבתם כחשבון א"י וכחשבון אנשי המקום. היסוד שלהם היה שהעיקר כשי' הרדב"ז הנ"ל לעצם ההלכה, וכבר ביארתי לעיל שכן החיד"א הביא דברי הרדב"ז ואחריו השואל ומשיב ור"ש מוהליבר ומחשבה בעצה, והרב יוסף חיים, וגם הרב קיסילאו הנ"ל. וכן השיב כ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל לשואליו. וכן השיבו עוד שנים מגדולי ארץ ישראל הגרא"ז מלצר זצ"ל והגרצ"פ פראנק זצ"ל כמבואר להלן במכתביהם. אמנם לא דנו ולא החליטו אז ועד הרבנים הנ"ל מהו דעתם על קו התאריך באיזה מקום ובכלל אם יש קו תאריך.

(מב) הרב דוד שפירא מירושלים בספרו שו"ת בני ציון (ירושלים תרצ"ח) בירר יפה שאלה זו ומביא דברי הראשונים והרבה מהאחרונים הנ"ל, ודעתו הלכה למעשה שהקו של תורה הוא במקום שקבעו או"ה הקו הבין לאומי קל"ה מעלות מירושלים. וכתב, „לב מלכים ושרים ביד ה' ובהשגחה העליונה הסכימו לכוון בזה להקבלה והמסורה שלנו" ע"כ. הוא השתתף באספה הנ"ל והביע דעתו לפי הנ"ל שאין לשנות את השבת ויוה"כ ביאפאן. [וראיתי להעיר כי מ"ש בשו"ת שם לבאר שקו התאריך בארץ הוא תחת קו המשווה ערך ג"ע בארץ וכו' כתבתי בתו"ש תשא פל"א אות ג"ג שמצאתי להחיד"א בספרו פני דוד, שם כותב ח"ל: „הן אמת דלפי קיצורי נראה דגבול העב"ז בשמים הוא כפי ערך גן עדן הארץ שהוא תחת קו השווה שתמיד בקיץ ובחורף י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה על דרך שכתב רבינו הרמ"ק זצ"ל בפירוש הזהר לענין תיקון חצות וכן הוא לענין תיקון שבת" ע"כ]. הרי שכוון לדבריו.

(מג) הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי שהשתתף באספה הביע דעתו בספר „היומם" שהעיקר כשיטת סלונסקי שבמקום ק"פ מעלות מירושלים יש לעשות קו תאריך כלומר י"ב שעות ממזרח לירושלים להקדים וי"ב שעות ממערב לירושלים לאחר.

ולדעתו כן היא דעת כל הראשונים. הוא מבאר ומלבן יפה עיקרי השאלה, משיג בדברים של טעם על עצם שיטת בעל חזון איש (זצ"ל) כן על שיטות האחרות. אמנם היות שקו זה נופל באמצע יבשת אלסקא והיות שא"א לחלק את היבשת, הוא נוטה לעקם את הקו. וכעת שנודע לו שיש איים אחרי קו זה מזרחה ושומרים שם שבת כמו אנשי מערב משום שבאו משם, הסכים ג"כ שאין להם לשנות את השבת עד שב"ד ידונו על זה. וכשמעקמים את הקו הוא נופל באותו המקום שהוא הקו הבין לאומי. [שיטה זו הציע אותה ראשון הרב רימוני לעיל אות כב ורש"מ אות לב. ור"א קלצקין לעיל אות כט ורא"ל משניפושאק, ובספרי „השבת ומזרח העולם" הבאתי תשובתי להרב טיקוצינסקי מה שיש לסתור שיטה זו.

שוב מצאתי בשני כתבי יד מהקדמונים שעדיין לא נדפסו שהזכירו דרך אגב מענין זה שירושלים היא בחצי העולם ר"נ שנה לכאן ור"נ שנה לכאן. והוא בכת"י ליקוט מראשונים על התורה (בבריטיש מוזיאום) וכ"ה בכת"י ילקוט קורדיסטאן עה"ת (בספרי סמינר ג"י) והבאתי דבריהם בתורה שלמה חלק כא פ' כי תשא דף כ"ט בביאור אות קלו. וז"ל בכת"י ב"מ לא' מהראשונים: שמות (ל, כג) מר דרור חמש מאות כנגד שנות ג' אבות אברהם קע"ה יצחק ק"פ, יעקב קמ"ו, יותר שנים כנגד שתי הכרעות, ולמה לא שקל בפעם אחת חמש מאות, אלא מחצית ר"נ וחוזר ושוקל ר"נ, כנגד ירושלים שהיה באמצע העולם ר"נ שנה לכאן ור"נ שנה לכאן ע"כ. וכ"ה בקיצור בכת"י ילקוט קורדיסטאן בשמות שם. חלוקה זו של העולם משני צדדי ירושלים, מבוארת בירושלמי ר"ה פ"ב, וראשונים. והיא ק"פ מעלות למזרח וק"פ מעלות למערב ביחד ש"ס מעלות או שס"ה שס"ו כמו שביארתי בספרי „השבת ומזרח העולם" שער ד' אות לה. וחלוקה זו ר"נ שנה לכאן ור"נ שנה לכאן, היא עפ"מ דמבואר בירושלמי ברכות פ"א ועוביו (של ריקע) חמש מאות שנה. ובמדרש כונן מובא בתו"ש בראשית פ"א—תקל"א: ישובו של עולם מהלך ת"ק שנה, ובביאור שם הבאתי מהא דפסחים צד. שיתא אלפי פרסי הוי עלמא. שזה מתאים עם החשבון היום שהיא כ"ד אלף מיל או ארבעים אלף ק"מ. והוא ממש אותו החשבון של ש"ס מעלות. ובסדר אליהו רבה פ"ב: אמרו חכמים גלגל חמה מהלך חמש מאות שנה ובהערות רמא"ש לא ידעתי היכן. ולא העיר מהג"ל. וכן מבואר במדרש שהש"ר זוטא פ"א—ד: ר' מאיר אומר מה גלגל חמה ת"ק שנה, ובמדרש הגדול בראשית ב, ט בשם אחרים אומרים כו', ולפ"ז מתאים לומר שירושלים הוא המרכז ומהלך השמש ר"נ שנה מכאן ור"נ שנה מכאן. ומדבריו ראי' להשיטה לענין קו התאריך שירושלים היא מרכז העולם וקו התאריך הוא י"ב שעות מירושלים, ואע"פ שאין למדים הלכה מדברי אגדה גילוי מילתא היא, שרעיון זה הי' מפורסם בין הקדמונים, אמנם אין הכרח לומר שמכאן ראי' לענין קו תאריך דאורייתא כמו שסוברים כל אלה ההולכים בשיטה זו, כלומר

שיש לשנות היום כשעוברים הקו, וכן לשנות היום בל"ה מעלות שהחזיקו לשמור שבת כחשבון המערב כחשבון הקו הבין לאומי, לשיטתי אין לשנות השבת בשום מקום מכפי שהחזיקו היום כדעת רימוני ורש"מ ועוד, וכמו שביארתי בארוכה לעיל, ולפי מה שנתבאר לעיל שא"א לעשות קו בדיוק ב"ב שעות מפני שזה גופל ביבשה ומוכרחים להסכים על הקו המחלק בין שתי היבשות בין מזרח למערב במקום שהוא הקו הבין לאומי, וכן ב-33 מעלות ממזרחו של הקו שהחזיקו אנשי המערב מוכרחים ג"כ לעקם ולהוציאם, ולפ"ז אפשר שרמז הנ"ל הוא מכוון קרוב למקום הטבעי שמתחלקים המזרח והמערב).

מג*) הרב שלמה גורן, באספת גדולי התורה בא"י שהתקיימה בשנת תש"ב הציע שקו התאריך צריך לעשות קי"ד מעלות מירושלים עפ"ד היסוד עולם, וכ"כ הכפתור ופרת, וראה לעיל אות ז בשיטת הרמב"ם שנתבארה שיטה זו. ובכל אופן ביאפאן אין לשנות יום הכפורים שהיא שייכת למזרח העולם.

מד) הרב בעל חזון אי"ש [וצל"ה] השיב לשואליו ביאפאן, „אכלו ברביעי וצומו בחמישי“. וכן כתב להם שעליהם לדחות השבת ליום ראשון. ושוב הדפיס „קונטרס י"ח שעות“ (ירושלים תש"ג) בו דחה מה שכתב רימ"ט בספר היומם לפרש שכל הראשונים סוברים שקו התאריך הוא בק"פ מעלות מירושלים, ומוכיח להיפך שכל הראשונים סוברים בעיקר ההלכה כשיטת הכוזרי והרז"ה שיש קו תאריך תשעים מא"י, אמנם יצר מדעתו פ"י חדש בשיטתם והוסיף עליהם ב' יסודות חדשים: א. שהקו הוא אינו ביבשה כפשטות דבריהם וכמו שהבינו אותם כל המפרשים הראשונים והאחרונים הנ"ל, אלא שהקו הוא בין יבשה לים. ב. שיש כאן דין גרירה, כלומר אם מקצת מיבשה היא בתוך תשעים היא גוררת אחריה כל היבשה עד הים. ולפ"ז יש לשנות השבת רק ביאפאן ולא באוסטרליה ורופיה. ונמצא שלמעשה הוא פוסק כהרב ישעי' מאיר כהנא שפירא מטשארטקוב הנ"ל שהעיקר כשיטת הכוזרי והרז"ה, אלא בהבדל שלשיטתו הקו הוא ביבשה, ולא רק ביאפאן אלא גם באוסטרליה, ולדידיה רק ביאפאן והקו הוא המבדיל בין יבשה לים. כלומר אדם שעומד בחוף חינה ביום ששי לעת ערב ועולה על האניה העומדת בחוף הים מותר לו לעשות מלאכה בלילה כי על הים הוא יום ששי ויצטרך לדחות השבת למחרתו.

המקורות לשיטתו המה פירושיו בדברי הראשונים הנ"ל בס"א א' ב' ג' ה'. לא כמו שהבינו אותם מחברים אחרים, ובעיקר ביסס את דבריו, שלדעתו זה היה יסוד פשוט ומקובל ומוסכם בפי כל הראשונים, ואין שום אחד מן הראשונים שיחלוק בזה וכו'. [בנקודה זו כבר העיר הרב קיסיעלאוו לעיל אות מב שמדברי הרדב"ז 'ומפרשי הכוזרי קול יהודה ואוצר נחמד וארצות החיים מבואר דעתם שהראשונים חולקים על שיטת הכוזרי והרז"ה. ויש להוסיף על זה שכן היא גם

דעת הרבה מחברים, ישועה בישראל, לעיל יו. קרבן ראשית שם, תוספת אהרן לעיל יח. מחר חודש לעיל כב. שו"ת בני ציון, יומם, סד נקודה דלתתא וגדולי א"י לקמן. ובקו' י"ח שעות לא הביא אף א' ממחברים הנ"ל (מלבד יומם). ובספרי „השבת ומזרח העולם" תמהתי על דבר זה, שלא מצאנו אף פעם אחת בכל ד' חלקי ש"ע שאחד מן הראשונים היתה לו קבלה שבעל פה כדיני דאורייתא, דבר שלא נזכר בחז"ל וגאונים, ואיך זה אפשר שיסוד פשוט ומקובל נעלם מכל הפוסקים הראשונים והרמב"ם והשו"ע. ועוד הרי נתברר לעיל שהר"ה בעצמו כתב שרוב החכמים חולקים עליו וכן מבואר מכל מה שנתבאר לעיל. אמנם בסוף דבריו נראה שעוב היסוד הנ"ל ומסביר שיטתו באופן אחר שהראשונים עשו פשרה נכונה בין שתי שיטות וכו'. אם לעשות הקו בירושלים ביבשה או ק"פ מירושלים, ועשו פשרה לעשות הקו בתשעים מירושלים היבשה היא הקו. ודברי הראשונים אף בשיקול הדעת הם תורה שלמה וכו'. כלומר אין כאן קבלה ומסורה, אלא פשרה ושיקול הדעת. בספרי ביארתי בפרטות כל הראיות שבקונטרס הנ"ל ויש עליהם כ"ד הערות. והוכחתי שאין יסוד לפי זה שהראשונים עשו פשרה כזאת. כן עיקר פירושו בשיטת הכוזרי והר"ה שהוא מעין פשרה שקו תשעים הוא רק ביאפאן ולא באוסטרליה, כן לא ביבשה רק בין יבשה לים כדי להוציא הזרות שיש בשיטה זו כקושיות היסוד עולם אין לו מקום. והעיקר כשיטת הראשונים החולקים על הכוזרי והר"ה. והאחרונים שדחו לגמרי דברי הרי"מ שפירא שרצה לפסוק כהכוזרי והר"ה. וביחוד תמוה שבקו' „י"ח שעות" מביא רק הראשונים שהבאתי לעיל אות א' ב' ג' ה' ולא הזכיר כלום דברי הרדב"ז ולא הביא את המחברים שהזכרתי לעיל, שלא הזכירו כלום שיש קו תאריך בחוף כינא. רק מזרח ומערב העולם כמו שנתבאר לעיל, ומהם מבואר שאין כאן שאלה חדשה שנולדה בימינו אלא כבר דנו ופסקו גדולי הדור בענין זה ועל פיהם החזק המנהג בכל המזרח וכן ביאפאן ואין שום יסוד לסתור את פסק דינם. ולמעשה בשעתו ביאפאן לא נתקבל פסק דין החדש (רק ע"י מיעוט קטן) וביאפאן ובכל המזרח הרחוק שומרים עכשיו כמו שנתגו מאז ומעולם וכן נוהגים האורחים הבאים לשם, וכמ"ש חז"ל ישראל אם אינם גביאים בני גביאים הם.

(מד*) הרב אלתר בנימין ראבינוביץ-תאומים, מעורכי אנציקלופדיה תלמודית (בהפרדס אייר תשי"ד פרסם מאמר „קונטרס גבול יום" 13-3), ותמצית דבריו הוא כלשונו שם: אמנם נראה שגם מה שכתבו הראשונים שתחילת הציון היא תחילת היבשה אין זה אלא לפי ידיעתם בימים ההם מיבשה זו, שלא ידעו יתור, אבל עכשיו שנתגלתה גם סיביר בצפון, ששם המרחק מירושלים עד עשר שעות וחצי בערך, הלא יוצא לפי שיטת הראשונים שמקום קביעת היום הוא בקצה היבשה של המזרח שיתחיל מקצה סיביר, מפני ששם היא הנקודה הקיצונה של המזרח,

שהרי לפי שיטתם לא א"י קובעת ולא המרחק ממנה, אלא המקום הקיצוני בקצה המזרח הוא שקבע את גבול היום, ואם אנו יודעים כיום שהמקום הקיצוני הוא מרוחק יותר, הלא יש לנו לקבוע ששם הוא גבול היום. נמצא שמקום זה של קצה סיביר בצפון הוא המקום ששם גבול היום, ומשם צריכים למתוח קו ישר לקוטב הצפוני ודרומי ויכלול בתוכו גם את יפן וגם את אוסטרליה, וכל מה שנמצא עד גבול עשר שעות וחצי בערך, עד מיצר ברינג מצד צפון, ויעבור דרך איי האליוטים (ולא כמו התאריך הבין לאומי, שהוא סוטה בהרבה סטיות לפי ההסכם שלהם, אבל הוא קרוב בהרבה אל מקום גבול היום שלנו) וילך עד לדרום ויעבור דרך איי הבאיה ועוד הרבה איים, לפי שהעיקר הוא לפי שיטה זו שתחלת גבול היום הוא במקום הקיצוני של המזרח ביבשה. עכ"ל.

ומבוארת שיטתו שיש קו תאריך והגבול הקיצוני הוא סמוך ממש לגבול קו התאריך הבין לאומי כשיטת הרב דוד שפירא בקונטרס השבת ומזרח העולם בהפרדס שבט תשי"ד אות מג.

מה) הרב אליהו הענקין מניוירק ב"הפרדס", מתחילה הסכים ג"כ לשיטת חז"ס שקו התאריך הוא ק"פ מא"י, ולבסוף כתב פ"י חדש ברו"ה שלפ"ד נמצא שקו התאריך נופל ממש במקום שהיום הוא הקו הבין לאומי. וזהו למעשה כשיטת הרב דוד שפירא בשו"ת בני ציון, אמנם מטעמים אחרים לגמרי, א"כ למעשה בנוגע לקביעת המקום של מזרח ומערב העולם גם המה מסכימים לשיטה הנ"ל, גם רי"מ טיקוצינסקי לא רחוק מזה. ההבדל בינם לביני הוא בזה, לדעתם מקום הקו הבין לאומי הוא הקו הקבוע מששת י"ב והעובר הקו עליו לשנות היום, ולדעתי העובר את הקו באניה אין לו לשנות את יומו עד שיגיע ליבשה. כי הקו הבין לאומי בעצמו אין לו שום קביעות ואינו אלא לסימן וציון בין מזרח למערב. שמצד א' מתחילים היבשות והאיים השייכים למזרח העולם ומצד ב' למערב העולם, ואינני יכול לתאר לי מי שיעבור באניה קו כזה בשבת (ובכלל זה דבר רחוק מאד שאפשר יהי' לדעת בדיוק מרחק של הקוים) יתיר לעצמו לחלל שבת ע"פ סברא או השערה, ולדחות פשטות הקרא וביום השביעי תשבות. ורק כשהאדם בא לישוב אזי יש לנו קרא, שבת היא לה' בכל מושבותיכם שמתבטל לאנשי המקום ומוכרח לשמור השבת של המקום. ולזה הסכימו גדולי א"י בפסק הלכה שלהם הנדפס להלן.

מו) הרב יונה מרצבך, מעורכי האנציקלופדיה התלמודית בירושלים כתב במכתב אלי וביאר יפה שאלה זו על פי גישה מקורית משלו בראי מגמ' ורמב"ם. תשובתו תודפס להלן. למעשה מסיק ג"כ כמו שנתבאר לעיל שאין לשנות השבת ביאפאן ואוסטרליה ולא באיי האוואי והקו הבין לאומי העובר דרך מיצר ברינג

הוא המבדיל בין מזרח ומערב העולם כלומר היבשות והאיים שמשני הצדדים וכשנוסע באניה אין לו לשנות.

אמנם ביסודות של הענין יש הבדל בין שיטתו לשיטתי, לפי שיטתו יוצא שמה שהראשונים כתבו שהימים מתחילים מן המזרח או מסוף הישוב שבמזרח, הכוונה לגבול זה ומששת ימי בראשית מקום זה הוא תחלת המזרח וסוף המערב. ולדעתי שם מזרח ומערב נקבע על ידי המתישבים הבאים ממזרח וממערב שכל אחד מונה ששה ממקום שיצא ומשמר שביעי וזה הוא שבת דאורייתא כמו שפוסק להדיא ה"עב"ץ לעיל אות י"ט וז"ל: „מ"מ במדבר שאין שם ישוב קהל מ"מ ישראל השבת נמשך ונקבע על פי עובר אורח כפי הדרך שבא לשם, אם ממזרח או ממערב וכו' וכו' " עכ"ל. וכ"כ רמ"ח רימוני לעיל אות כ"ב: "אני אומר שאין לזוז ממה שהסכימו עליו יושבי הערים ההם בקריאת ימי השבוע ואם הסכימו להקדים יקדימו ואם הסכימו לאחר יאחרו". עכ"ל. וכן ר"ש מוהליבר לעיל אות ל': „מקום הפגישה מבאי מזרח עם באי מערב הוא המערידיאן האמתי עפ"י התורה". ויסוד שיטה זו הוא הרדב"ז לעיל אות ר': „השבת ניתן לכל אחד מ"מ ישראל כפי מקומו שימנה ששה ימים שלמים וישובת בשביעי ע"כ. וכ"כ הרב קיסיעלעוו לעיל אות לט: „שבנ"י שומרים שבת בזמן שנחשב שם שביעי ליושבי הארץ ההיא". (מז) ויש להדגיש שכפי המצב בעולם כעת מיאפאן הלאה מזרחה עד סאן פראנציסקו וכן מאוסטרליה וניו-זילאנד עד לאמריקה הדרומית בארגנטינה יש בערך תשעים מעלות דרך ים השקט שיש בהם הרבה איים ולא שמענו שיהי שם שום ישוב יהודי דתי, א"כ ברבע העולם הזה למעשה לא נתחזק בו מזרח ומערב העולם במה שנוגע לדין התורה. א"כ לשיטתי אורח שבא ממערב לגור באי כזה, לכאורה אפשר היה לומר שעליו לשמור שבתו כפי חשבונו מונה ששה ומשמר שביעי, וכאלו נוסע באניה. אך לפי מה שנתבאר לעיל שמצפון ודרום העולם כבר נקבע באופן טבעי מזרח העולם, וכן כל האיים האלה זה הרבה שנים שנקבע עליהם על ידי יושבי הערים שם מזרח העולם מסתבר שנכון הדבר כמו שפי' רמ"ח רימוני במחר חדש ור"ש מוהליבר ואחרים וכ"כ באוצר נחמד לעיל אות יז. שגם לענין שבת עלינו להתנהג כן. ובספרי הבאתי ראיה מדברי הרדב"ז מובאים בש"ע אר"ח סימן תצ"ו לענין הבא מא"י לחו"ל בעיר שאינם יהודים אם אין דעתו לחזור נעשה כמותו. אמנם יש מקילין, ולפ"ז לענין שבת אולי הוי בכלל ספק ועליו לשמור שתי שבתות, ואולי בכה"ג יש לצרף השיטות הנ"ל שעד מקום הקו הבין לאומי נקבע שם מזרח מששת י"ב, וג"מ לענין יה"כ. ודבר זה צ"ע והכרע ואכמ"ל.

אולם כל המחברים הנ"ל המה כדעיה אחת ששיטת הכוזרי והרז"ה אינה הלכה למעשה. ואסור לשנות את השבת לא ברוסיה, יאפאן ואוסטרליה.

(מח) הרב יוסף הלוי דונקלום בקונטרס „סוד נקודה דלתתא“ בספרו על הירושלמי חלה, ירושלים תשי״ג, התעמק הרבה בביאור שאלת קו התאריך והאריך בחריפות ובקפאיות לברר שיטת הראשונים בזה. שם בדף מ' ע"ב הוא דוחה מ"ש בקונטרס י"ח שעות, לפרש שיטת הכוזרי והרז"ה שהקו הוא בין יבשה לים ולא ביבשה, ושיש לשנות השבת רק ביאפאן ולא באוסטרליא ורוסיה. לדעתו שיטת הכוזרי והרז"ה היא שהקו עובר על היבשה ולדבריהם צריך לשנות את השבת גם באוסטרליא ורוסיה, ממש כמו שפסק הרי"מ שפירא בשעתו כנ"ל. וכן הוא פוסק הלכה למעשה. ואם כי בפירוש דברי הכוזרי והרז"ה במקצת הצדק אתו, כלומר את"ל שלשיטתם יש לשנות השבת ביאפאן יש לשנות גם באוסטרליא ורוסיה והקו הוא על היבשה, כי אין שום רמז בדבריהם לחילוקים הנ"ל. אמנם יש להתפלא על מחבר זה שלא הביא דברי הרדב"ז ולא אף אחד מכל המחברים הנ"ל מלבד דברי הראשונים, ולא הזכיר שכבר קדמו מהרי"מ שפירא ומה שדחו אותו בהחלט הבעל שו"מ ור"ש מוהליבר ואחרים, ואין מן הצורך להאריך בביטול שיטה זו שכבר דוחה גדולי הדור לפני שמונים שנה. וכפי מה שכתבו היראים שומרי המצות מאוסטרליא, דברים כאלה עלולים ח"ו לרופף את יסודי השבת שם. בזמן שצריכים חיווק, ועל זה אמרו: חכמים הזהירו בדבריכם כח. ולהלן נותן אני פסק דינם של גדולי הדור בארץ ישראל מה שהחליטו שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם כפי מה שמוחזק היום כדין וכדת.

(מט) הרב אברהם חיים צימרמן, בספרו הגדול „אגן הסהר“ (ניו יורק תשט"ו) סובר בעיקר להלכה שקו התאריך 90 מעלות למזרח ירושלים כשיטת הרז"ה, וקו התאריך הוא קו ישר מצפון העולם לדרום המחלק את היבשות (כמו שכי' הרב שפירא מטשרטקוב והרב דינקלוס) ולא כשיטת החזו"א שחידש הענין של גרידה וטפל ועיקר והקו הוא בהתחלת היבשה הוא סובר, על יסוד דברי הרדב"ז שהשבת הוא גם חובת גברא וכשעובר את הקו לא תסור השבת ממנו. לא כשיטת החזון אי"ש הסובר שהעובר את הקו בשבת נפסק ממנו השבת (בספרי „השבת ומזרח העולם“ נתבאר בארוכה שיטת הרדב"ז, כן היסוד ששבת היא גם חובת הגוף מלבד חובת מקום).

פסק הלכה מגדולי הדור גאוני א"י בענין קו התאריך לשבת

א

יצחק אייזיק הלוי הרצוג
הרב הראשי לישראל
החופעה"ק ירושלים ת"ו

ב"ה, י"ד חשוון תשי"ד.

לכבוד ידידי הרב. . . ר' מנחם כשר שליט"א, בעל ה"תורה שלמה".

שלום וברכה,

ידוע ומפורסם על האספה הגדולה של רבני ארץ ישראל שהתקיימה בירושלים
עה"ק ת"ו בשנת תש"א, ע"ד השאלה שהגיעה אז מיאפאן מהרשיבות הנולות אם
עליהם לשנות את יום השבת, והוא הדין ליום הכפורים וכל מועדי ישראל, מפני
שיטת הרז"ה ז"ל הידועה שהיום משתנה מעלות מירושלים.

החלטתנו אז היתה שלילית בהחלט גמור, היינו שחלילה לשנות. אני מדגיש
חוזר ומדגיש שאני עומד באותה הדיעה של ההחלטה הנ"ל שחלילה לשנות יום
השבת ושהכל חייבים לקדש אותו יום השביעי בתור שבת קדש, שהחזיקו בו עד
היום הנה ועד בכלל, והוא הדין לשאר מועדי ישראל.

בברכת התורה והארץ וביקרא דאורייתא,

(—) יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ראש הרבנים לישראל.

ב

גם אני מסכים לפסק דינו של הב"ד בא"י שהוא מבוסס על תשובת הרדב"ן,
וכן פסק בעל שואל ומשיב הגר"ש מוהליבר ועוד הרבה מגדולי ישראל, שאין
לשנות ח"ו את השבת בשום מקום בעולם לא ליום ראשון ולא ליום שני, כי אין
לנו בש"ס ושלחן ערוך שום רמז שיש להתחשב בשמירת שבת עם קרם, אלא
העיקר מונה ששה ומשמר שביעי, ובכל מקום בעולם ישמרו את השבת כמו ששמרו
אותו עד עכשיו.

נאום איפר זלמן מלצר.

עש"ק פ' וירא תשי"ד י"ד מרחשון.

בעל פה הוסיף שלדעתו ברור בהחלט שהרז"ה לא אמר דבריו הלכה למעשה לענין שבת רק בתור פי' על הגמ' ר"ה. ושינה ושילש טעם זה, ואמר שכן השיב מכבר להלכה כנ"ל.

ג

צבי פסח במוהרי"ל פראנק

רב ואב"ד לירושלים עיה"ק תובב"א

ב"ה ירושלים ת"ו יום ה' י"ג מרחשון תשי"ד

זה למעלה מעשר שנים שעל ידי הפליטים שנתיישובו ביאפאן עלתה על הפרק שאלת קו התאריך של שבת ויוהכ"פ, ובזמנו נשאלתי כיצד יתנהגו שם אלה הבאים מאירופא דרך צין ליאפאן, ואז השבתי שעליהם לשמור את יום השבת כפי מה שנהוג ביאפאן כפי חשבונם וכחשבון א"י, ולא לשנות ח"ו ליום אחר. אמנם אלה שבאים לשם מאמריקא עליהם לשנות חשבון המקום שיצאו משם ולשמור כיום שנהוג ביאפאן.

והנה במשך הימים עלתה חקירה זו בפני ועד של רבנים בעיה"ק ופסקו ג"כ בשיטה זו, אמנם גדול א' גאון מפורסם פסק שהאנשים הבאים מצין ליאפאן עליהם לאחר את יום השבת וגם את יום הכפורים לא כחשבון אנשי המקום ע"פ טעמו ונימוקו אשר אתו.

והנה טוב עשה כבוד ידידי הגאון ר' מנחם מענדל כשר שליט"א שנכנס בעומק הענין לברר את הדבר על פי התשובות אשר מצא ידו לאסוף כעמיר גורנה את דברי גדולי הדורות שדברו בזה, וביחוד בריר שיטת הראב"ד והיסוד עולם שחולקים על הכוזרי והרז"ה. כן פסק הרדב"ז בתשובה הלכה למעשה כהיסוד עולם שהשבת בכל מקום בעולם מונה ששה ומשמר שביעי, ובזמן האחרון פסק כן בעל שואל ומשיב ג"כ על יסוד דברי הרדב"ז. וזה מקרוב נדפס בירושלים ספר תשובות מהגאון ר' שמואל מוהליבר הגאב"ד מביאליסטאק (ומקודם נדפס בקונטרס דברי חכמים), שהוא מרעיש עולמות על מי שרצה לפגום בקביעת יום השבת לנשות מהפסק הגזכר, ובהיות שענין זה עלול לסכן את קדושת יום השבת אם יוטל ח"ו איזה ספק בקביעותו לזאת חוב קדוש הוא על גדולי דורנו לעמוד על המשמר ולהיות מגודרי נדר שלא יבא מי שהוא לפרוץ בקדושת השבת ובקביעתו בכל מקום בעולם מכפי ששומרים אותו היום.

ובנוגע לקביעת קו תאריך, בש"ס ופוסקים ובשו"ע אין רמז לזה (מלבד הכוזרי והרז"ה), וזה הוכחה ברורה שעל פי התורה אין [מקום] קו תאריך לענין קביעת שבת, דכיצד יחסר בתורת ה' תמימה עיקר גדול כזה שגופי תורה תלויים בו, כמו שביאר

יפה הגר"מ כשר, שאצלנו יש רק מזרח ומערב. וזה מוכיח כשיטת הראשונים הנ"ל שכך הוא מצות השבת על פי התורה שבכל מקום שהוא יעבוד ששה ימים במקום שהוא נמצא ויום השביעי הוא שבת קודש, ואם הוא בא לישוב שהיום משתנה צריך להתנהג כאנשי המקום, ומזה אין לזוז. והשומע יתברך בכל טוב ולנחלה בלי מצרים.

כעתירת הבעה"ח למען קדושת שבת. נאום צבי פסח פראנק.*

ד

כ"ק אדמו"ר זצלה"ה מגור

כ"ק אדמו"ר מגור מוה"ר ישראל אלטער שליט"א מירושלים בקש לפרסם, שאביו כ"ק אדמו"ר זצ"ל בעת שנשאל מיאפאן איך להתנהג בשמירת יום שבת, אחרי שדיבר בענין זה עם חכמי התורה בירושלים, השיב להם שישמרו שבת ויזהכ"פ כמו ששומרים אותו על המקום, ולא לשנותו ליום ראשון אלא באותו היום ששומרים אותו בארץ ישראל, ובדרך כלל בכל מקום ישמרו השבת כמו ששומרים עכשיו ולא להנהיג חדשות.

[מענין הדבר שבספרו של זקנו בעל השפת אמת זצלה"ה נשאר ג"כ בקושיא על דברי הרו"ה, וכוון לדברי הראב"ד ויסוד עולם. וז"ל בשפת אמת על ר"ה (וארשא תרצ"א): הבעל המאור פ"י סוגיא זאת ע"ש ומכל מקום לדבריו קשה ג"כ למה יתלה הקידוש במה שנראה במקום א' בסוף העולם ששם יהיה כל המעל"ע מן החדש ע"כ.]

ה

כ"ק אדמו"ר זצלה"ה מליובאוויטש

פוסק שאין לשנות השבת ביאפאן ובשום מקום בעולם.

בנרות שבת שנה ה' כותב עד ראי' מיאפאן בזמן שנתעוררה השאלה ביאפאן, פנו חסידי ליובאוויטש אל כ"ק אדמו"ר זצ"ל אם יש להם לשנות השבת ויוה"כ, או לא והשיב להם, שחם ושלוש לשנות השבת בשום מקום.

וכן כ"ק אדמו"ר מוה"ר שלמה מזוהייל זצ"ל פסק שלא לשנות.

קטע זה בא לידי אחרי שנדפס הקונטרס: בתלפיות כרך ג' חוברת ג' דף 639 כותב הרב ריי"מ טיקוצינסקי ז"ל וז"ל: „דבר מפורסם בירושלים כי ימים אחדים לפני פטירת הרה"ג המקובל (בעל מופת) האדמו"ר ר' שלמה ל"ע מזוהייל (שה"י נקרא „זווילער רבי" ושהיה בקי ומחדש גם בדברי הרמב"ם של קדוש החודש) כשכבר היה חולה מסוכן ר"ל — הביע לפני קהל מסובכין את רצונו לראות אותי ולדבר אתי. בא אלי הרי שמעון ברגמן נ"י ויספר לי משאלתו של האדמו"ר.

* כעת נדפסה תשובתו בשו"ת הר צבי עיי"ש.

מיהרתי לבוא לביתו לבקר, ויתחזק וישב על המטה כשבני סמכו אותו, ויאמר לי: „שמח אני לראותו ולאמר לו שאל יחוש למנינם של דעות אחרות, כך מקובלנו כי החשבון מתחיל מירושלים חצי למזרח וחצי למערב, ויש לי ע"ז ראיות גם מהרמב"ם ואם יהיה רצון ה' ית"ש ויחזקני אברר את הראיות, אבל הדבר ברור גם מצד עצמו". ע"כ. ומסר לי א' מתלמידיו שלמד אצלו הל' קדוש החדש, שבשעתו שלח את א' מתלמידיו להחזיר"א למסור לו שלדעתו הרמב"ם בהל' קה"ח חולק על הרו"ה".

ביקור אצל החזון אי"ש זצ"ל

בשנת תש"ד הדפסתי ברבעון תלפיות חו"ד ע"ד פסק דינו של הב"ד בירושלים, בנוגע לקביעת יום השבת ויה"כ ביאפאן. מאז לא רציתי שוב לעורר את השאלה ולבוא במשא ומתן עם החזון"א בנידון זה, יען חששתי אולי יגרום לו הדבר צער כל שהוא, שהרי למעשה נתקבל בעולם פסק דינו של הב"ד בירושלים. כעת כאשר נתעוררה השאלה ע"ד אוסטרליה ורוסיה ונדרשתי לטפל בהענין החלטתי וכן יעצוני כמה מחכמי ירושלים להיפגש עם החזון"א ולדבר אתו על ענין זה ולהראות לו ספרי בכת"י המוקדש לביורר שאלה זו, קודם שאני מוסר לדפוס. שלחתי אליו להודיעו שרצוני לבקר בשעה מיחדת הזמינני לבוא ביום ב' פ' וירא. ביום ב' י' מרחשון תשי"ד זכיתי לבקר אותו גאון ישראל וקדוש, בביתו בבני ברק ד' ימים לפני הסתלקותו.

בבואי אליו קיבלני בשמחה רבה. אחרי שהיתה לנו שיחה ידידותית, כי זה שבע שנים שלא ראיתיו, ספרתי לו היות שאני מוכן למסור לדפוס ספר מיוחד לביורר שאלת קו התאריך רצוני לשמוע חוות דעתו, ונתתי לו קונטרס תמצית משיטתי (לא הקונטרס הנוכחי). חשבתי שיקרא אותו אחרי ביקורי, אולם הוא התחיל תיכף בנוכחותי לקרוא בעיני רב. כשקרא בדף הראשון שגם הרב הגרצ"פ פראנק שליט"א [זצ"ל] עומד בשיטה זו, אמר לי שהוא לא שמע כלל מזה. ואמרתי לו שרצ"פ בעצמו אמר לי שהוא פסק כן (או לא היה עדיין בידי פסק דינו בכתב להראות לו). ע"ז ענה החזון"א שאז, בשעה שדנו על השאלה לא היה ידוע הדבר. (בשנת תש"א, בעת שנדונה השאלה, הרב רצ"פ פראנק הביע דעתו רק בע"פ ולא בכתב). מעין זה אמר על מה שסיפרתי לו שגם הגר"ז מלצר [זצ"ל] נוקט בשיטה זו. והחזון"א המשיך לקרוא את קונטרסי. כשהיה כבר סמוך לסופו הפסיק את קריאתו ואמר: אני כבר עיף, והוסיף בזה הלשון: נו, יעדער מעג (קען) זיך האלטען ווי ער פערשטעהט. [כל אחד רשאי (יכול) להחזיק כפי הבנתו]. ושאל אם אוכל להשאיר אצלו הקונטרס כי בטח יש לי העתקה, כמובן שהסכמתי. סיפרתי לו ע"ד ספרו של ח"א הגר' בשכנותו שפסק להלכה שיש לשנות את השבת גם באוסטרליה ורוסיה.

נודעו ואמר שלא ראה את הספר ולא שמע כלום מזה, ושום איש לא ישמע לו בדבר זה. שוב שאלני אם ראיתי מ"ש בספרו בהל' קדוש החדש בסופו. והשבתי לו שעדיין לא הגיע לידי, וא"ל שישלח לי ספרו ואני אמרתי לו שאשלח לו ספרי. שוב דברנו על ענינים אחרים. ובני ר' משה שלוח אותי הראה לו ספרי בכת"י המחזיק יותר מארבע מאות עמוד בבירור שאלה זו והחזו"א אמר שאחרי שהספר יודפס יעבור עליו. החזו"א קם ממטתו (למרות שבקשתי שלא להטריח א"ע) ונתן לי ברכתו הלבבית לנסיעה צלחה.

מתוך רושם ביקורי זה ערכתי אליו ביום ה' הג"ל מכתב בו ביררתי הנקודות העיקריות ודברים שלא היו בקונטרס הג"ל שהשארתי אצלו, ובקשתי שאם אין הדבר קשה לפניו, שיואיל גא לדון ולעיין בזה ולכתוב לי חוות דעתו, קדם שאני מפרסם הדברים בדפוס. שלחתי את המכתב ע"י שליח מיוחד, ומפני איזו סיבה א"א ה' להשליח להכנס אליו ולמסור המכתב לידו, ובא חזרה עם המכתב. ולמחרתו פתאום קרה האסון הנורא לכל בית ישראל, כבה עמוד האש, נשבה ארון הקודש. השוכן בציון ינחמנו.

סיכום הדברים

א. עצם שיטת הכוזרי והרז"ה לא ברורה, הרבה פירושים נאמרו בהם, והרבה קושיות יש עליהם, וי"א שלא נאמרו כלל להלכה רק לביאור בגמ'. הראב"ד, היסוד עולם והאפודי דחו אותה. והיסוד עולם כותב מפורש שגם ר' אברהם בר"ח ור' חסדן ור' יצחק בר"ב חולקים על הכוזרי והרז"ה. וכן מבואר שהראב"ע חולק ע"ז. גם הרז"ה בעצמו כותב שרוב החכמים חלקו עליו. הרדב"ז פוסק הלכה כהיסוד עולם. גם הגר"א מובא בתו"א והאוצר נחמד פוסקים כהיסוד עולם. האזולאי והשוואל ומשיב ומחשבה בעצה והרב יוסף חיים כתבו שהעיקר כפסק הרדב"ז הנ"ל וכ"ד השבילי דרקיע. היעב"ץ, הרב משה חיים רימוני ור"ש מוהליבר ורב"ז ווילר מבארים שהעיקר אצלנו מורח ומערב העולם ואין לנו מן התורה שום מקום קבוע לקו תאריך*. אף המחברים הנ"ל שלא כתבו מפורש ע"ד שאלה זו, יש להוכיח מדבריהם שלא ידעו כלל ממצאות של קו תאריך הלכה למעשה לענין שבת אלא הלכו בשיטת היסוד"ע והרדב"ז שאין מקום קו תאריך קבוע מן התורה, כלומר מקום קבוע שהעובר אותו הקו ביבשה או בים או העובר מן יבשת חינה על הים שיצטרך לדחות את יום השבת שלו ליום ראשון. אלא יש מורח ומערב העולם וכל הבא מיבשות שבתחלת המזרח ליבשות שבסוף המערב הוא מתבטל לאנשי המקום וצריך לשנות את יומו. (ולעיל הבאתי שישנם אחדים הסוברים שיש קו תאריך ק"פ מירושלים כהצעת הרב רמוני לעיל אות כב, חז"ס לעיל אות כח).

ב. בשני התלמודים תשובת הגאונים הרי"ף הרמב"ם הרמב"ן הרשב"א הרא"ש הטור ושו"ע וכל נושאי כליו בכל הפוסקים הקדמונים ובכל ספרי גדולי האחרונים אין אף רמז רמזיאל, שיש מציאות בהלכה לענין שבת ויוה"כ וחמץ בפסח כו' קו ביבשה או בים או בין יבשה לים שמצד האחד הוא חצות יום שבת ומצד השני חצות יום ששי. [ובספרי הבאתי שיש כמה ראיות מתלמוד בבלי וש"ע שלא היה מציאות של קו תאריך בימיהם]. זה לבד מספיק ומחליט בשבילנו, שעל פי השו"ע הלכה למעשה אין לנו מן התורה מקום קו תאריך קבוע לענין שמירת שבת. והסכימו לדבריי שני גדולי ישראל הגר"א מלצר והגרצ"פ פראנק במכתביהם שנדפסו לעיל. ויש להדגיש שחוף של חינא הוא קיים מששת ימי בראשית (וי"א שכבר לפני אלפים שנה היה שם ישוב יהודי, ולפני שש מאות שנה התקיים עוד הישוב הזה) ותמיד באו שם יהודים שומרי תורה עוברים ושבים, א"כ זה היה דבר הנוגע הלכה למעשה ומרן המחבר שלא הזכיר כלום מזה לא בב"י ולא בש"ע, נראה שהוא מטעם הנ"ל ובנוגע לשיטת הרז"ה אם ראה דבריו בר"ה בזה

י"ל שס"ל כהראשונים שדחו אותה, או כהשיטה שלא אמר דבריו הלכה למעשה לענין שבת ואפשר שלא ראה אותו כלל.

ג. ועוד נקודה אחת. נצייר נא לעצמנו שפי' הרז"ה על ר"ה (נדפס ויניציא שי"ב) לא היה מופיע לאור עולם כמו שנשארו הרבה כת"י מהראשונים, וכמו שלא הופיעו השגות הראב"ד על הרז"ה רק בימינו, בהסגולה בשם „כתוב שם". האם היה עולה על דעת מי שהוא לחדש לו דבר תמוה כזה שביבשת סין יש לדחות יום השבת למחרתו. וברור שכל הראשונים והאחרונים שלא ידעו מדברי הרז"ה פסקו להיפך ע"פ יסודות ההלכה בתורה שבעל פה. שיסוד קביעת השבת בכל מקום הוא מונה ששה ממקום שבא ומשמר שביעי, ואם הי' במציאות בעולם דין של קו תאריך ביבשת צין. וכי אפשר להעלות על הדעת שעיקר גדול כזה הנוגע להלכה למעשה בקביעת השבת והמועדים בחלק מסוים בעולם שקיים מששת ימי בראשית, נשמט ונשכח מכל ספרי תושבע"פ ראשונים ואחרונים, ונתגלגל דרך אגב בקטע א' בפי' הרז"ה למס' ר"ה בנוגע לעניני תכונה. ומוכרחים אנו לומר כמ"ש המחברים הנ"ל שגם הרז"ה לא כוון דבריו הלכה למעשה לענין שבת, ומטעם זה יצא הגר"ש מוהליבר נגד הרב שפירא מטשארטקוב הנ"ל איך עלה על דעתו לפסוק כהכוזרי והרז"ה שדבריהם נדחו מהלכה, ולהנהיג חדשות בענינים חמורים כאלה, לשנות את זמני השבת ויהיכ"פ מכפי שהוחזקו בעולם באותם המקומות מדורי דורות, וכן השואל ומשיב מבטל דבריו ונעלם מהרב שפירא כל מה שנכתב על זה ע"י גדולי התורה בכל הדורות. ונראה שהרי"מ שפירא לא השיב כלום על דברי השו"מ ור"ש מוהליבר שגם הוא חזר משיטתו.

אני גותן פה הקיום הכלליים מה שנראה לפענ"ד לבאר ולקיים הפסק דין של מועצת גדולי ישראל ובראשם הגר"ז מלצר זצ"ל והגרצ"פ פראנק זצ"ל בהאסיפה שהתקיימה בירושלים עיה"ק בשנת תש"ב ופסקו שלא ישנו שבתם ויהי"כ ביאפאן והסכימו אתם האדמו"רים מגור וליובאוויטש וצלה"ה. — נגד אלה שיצאו עכשיו בדפוס המשתדלים לתת להאספה ההסטורית דמות של זעיר אנפין וכאלו פסק דינם בשבוס יסודו. וכבר ביארתי הדברים לעיל ונראה להוסיף נקודות אחדות.

ד. יסוד שבת בעולם, הוא, כפשטות פסוקי התורה ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, בכל מקום שבעולם יש חיוב גברא מונה ששה ומשמר שביעי כלומר שבת היא מצוה התלויה בזמן ובגברא ע"י סנהדרין לה יבמות ו: קדושין לו. שבת חובת גברא. וכלשון התו"כ וגמ' מנחות סו. „שבת בראשית ספירתה בכל אדם", ולשון הרמב"ם פ"א מה' קדה"ח פ"א ה"ה: אין ראיית הירח מסורה לכל אדם כמו שבת בראשית שכל אחד מונה ששה ושובת בשביעי. וכן בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן ע"ו שהביא מחלוקת הראשונים הכוזרי ויסוד עולם מאיזה מקום מתחיל מגין היום, כותב „וכמו שאות הברית היא לכל או"א כן השבת נמסר

לכל אחד ואחד וכיון שהשבת נמסר לכל אחד בכל מקום שהוא מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת, ע"כ ואין זכר בדבריו שלהלכה למעשה יש מקום ידוע קבוע בעולם שהיום מתחלף. וכן הבאתי לעיל כמה מגדולי האחרונים שהביאו דברי הרדב"ז וביחוד בשו"ת שו"מ מהדורא רביעאה סימן קנ"ד כתב לבטל דברי הרב שפירא שפסק בזמנו שהעיקר כשיטת הרו"ה ויש לשנות השבת בהרבה מדינות בעולם אחרי תשעים מירושלים כשיטת הרו"ה, השו"מ מביא דברי הרו"ה וכותב וז"ל: אבל בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן ע"ו האריך בזה וכתב כי השבת נמסר לכל ישראל שימנה ששת ימים וביום השביעי ישובו וכו', אבל השבת היא קביעה וקיימא וכו' ועל זה אמר ששת ימים תעשה מלאכה היום השביעי שבת בכל מושבותיכם, היינו לפי המקומות שיהיו שם אף שאינו שבת לפי האמת והיינו שבת של חול. ובזה מתיישב מה שתקנו אנשי כנה"ג ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי, והוא תימא דהא שבת קדושה וקביעה וקיימא וישראל לא מקדשי לשבת, ולפמ"ש באמת גם ישראל מקדשי השבת אף שאינו שבת באמת. עכ"ל. מ"ש, אף שאינו שבת באמת" כלומר באותן המקומות שבחצי כדור השני שההלכה היא מונה ששה ומשמר שביעי וזה הוא השבת דאורייתא כמ"ש הרדב"ז, אמנם אין אנו יודעים היאך הי' בששת ימי בראשית במקום זה, משא"כ בחצי כדור העליון, המן שירד משמים בירר לנו יום השבת של ששת ימי בראשית, וכיון שהתורה לא הודיעה לנו המקום שהתחיל היום בחצי הכדור השני בוודאי שאין לנו צורך לדעת, רק ההלכה ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשובו כלומר מונה ששה ממקום שיצא ומשמר שביעי וזהו השבת דאורייתא בכל מקום. וזהו הכוונה אף שאינו שבת באמת, כלומר יום שביעי בשעת הבריאה, ובספרי נתבארו הדברים בארוכה.

ומבואר שיש לנו בשאלה זו פסק מגדול בדורו, שהעיקר להלכה כהרדב"ז ולא כהרו"ה. כי להשיטות שיש קו תאריך מדאורייתא באיזה מקום שהוא בתשעים מעלות או במאה ושמונים וכו' אין מקום לדברי הרדב"ז והשו"מ, ולכן ברור שיטתם הלכה למעשה, מונה ששה ומשמר שביעי ובמקום שנפגשים המזרח והמערב שמה הקו. אע"פ שאינו קו ישר משוך מצפון לדרום, כמו לכל השיטות המחזיקים שיש קו קבוע מדאורייתא מששת י"ב, אלא קו המתעקם בכמה מקומות כפי מה שהחזק ע"י אנשי מזרח ואנשי מערב.

ה. וכן כותב ר' אברהם בר"ח הנשיא בספר העיבור מאמר שני שער ראשון, שאליו מיחס החז"א שיטת הרו"ה שיש קו אחרי תשעים וז"ל: מצות שבת האות המעידה על תחלתו, גלוי היא ומפורסמת לכל אדם, ואין בה שום ספיקא, והוא סוף יום הששי, ומפני זה ציינו המקום לשמר ולשובו בצו בזמנו כי מובא לעיל, ולא הזכיר כלל מציאות של קו לענין שבת.

ולעיל אות מו הבאתי מ"ש היעב"ץ (מובא לעיל אות יט) הלכה למעשה
 „במדבר שאין שם שום קהל מישראל השבת נמשך ונקבע על פי עובר אורח כפי
 הדרך שבא לשם אם ממזרח או ממערב". וכן סוברים רמ"ח רמוני לעיל אות כב.
 ור"ש מוהליבר לעיל אות לב: המקום שבו נפגשו הבאים מן המזרח והבאים מן
 המערב הוא קו התאריך הטבעי ע"פ דין תורה. וכ"כ באוצר נחמד לעיל אות יז.
 וראה מ"ש לעיל אות יא מהמבואר בשו"ת נחלת יעקב (פדובה שפ"ג) שגזירת
 הכתוב היא שצריך לשמור יום השבת כפי המקום שבא לשם ואין להרהר אחריו.
 ואף אחד מהנ"ל לא הזכיר לענין דינא את המציאות של קו תאריך, אלא העיקר
 מונה ששה ומשמר שביעי.

והמציאות של קו תאריך נולד רק בימינו אחרי שנתגלתה אמריקא ואיי הים,
 וכובשי המזרח וכובשי המערב נפגשו זה מול זה במקום טבעי שהמציא ברינג
 מחלק את שני חצאי כדור העולם מזרח העולם ממערב העולם במקום זה נולד קו
 תאריך. ובנוגע לדין התורה חל השבת כפי ההלכה מונה ששה כ"א לפי החשבון
 שלו ומשמר שביעי, וכאן גם היסוד עולם מודה מפני שזה קו טבעי מוכר ונראה
 לכל העולם, משא"כ בכל שאר הקוים רבו השיטות השונות, הקו הוא רק לפי
 חשבון של כל אחד ואחד, והדברים לא מתקבלים לבנ"א שמצד אחד חול ומצד
 השני שבת.

ו. שמירת שבת שלנו היא שבת סיני ולא תלויה בשבת בראשית. היסוד
 לזה הוא עפ"מ"ש הרמב"ם בפיהמ"ש בחולין קא: ובשו"ת הרמב"ם (לפסיא טו:)
 (וראה מ"ש בתו"ש בראשית פל"ב אות קס. מקור לדברי הרמב"ם) שמה שאנו
 שומרים מצות מילה, אינו משום שנאמר לאברהם אבינו אלא מפני שנאמר בהר
 סיני: וביום השמיני ימול. אותו הדבר ברור גם לענין שמירת שבת. החיוב שלנו
 לשמירת שבת הוא מפני שנצטוונו בסיני, ומקדם לזה במרה, במן. ובעשרת
 הדברות בשמות נזכר הטעם, כי ששת ימים עשה ה', ובמשנה תורה מוזכר טעם,
 כי עבד היית בארץ מצרים. מאז התחיל חיוב מצות שבת מן התורה במקום שחנו
 ישראל. והתורה לא תלתה חיוב שמירת שבת בידיעה באיזה מקום בעולם בששת
 ימי בראשית התחיל היום השביעי, כי לא אכפת לנו להלכה באיזה נקודה בעולם
 הי' השבת הראשון קודם שנצטוונו על שמירת השבת. (בספרי ביארת הגדר של
 שמירת שבת קודם מ"ת) וכשעם ישראל נצטוו לשמור את השבת במרה, ולא ירד
 המן בשבת, וירידת המן בע"ש היא שהוכיחה מן השמים שבאותו מקום הוא
 יום שביעי של שבת מששת ימי בראשית. ונתחייבו במקום זה, שכל מה
 שילכו מזרחה יקדימו בכל ט"ו מעלות שעה אחת כהילוכה של חמה ולמערבה
 לאחר. ולא ניתנו שום גבולים לדבר זה אלא באופן טבעי, שהרי בכל מקום, בכל
 מעלה, יש הבדל של ד' רגעים, שהשקיעה מקדמת או מאחרת, ויותר מזה לא

נצטוו. בזה ניתן היסוד לגדר שבת בעולם. מונה ששה ממקום שיצא ומשמר שביעי, ועד הזמן שנתגלה חצי כדור התחתון והישוב היה רק בחצי הכדור העליון היה לנו רק מזרח העולם ומערבה ולא היה מציאות בעולם לקו תאריך, רק כאשר נתרבו הנוסעים ממזרח למערב ולהיפך, וכובשי המזרח והמערב נפגשו זה מול זה אז נולד ממילא קו תאריך עקום. והיום התחלת הקו העקום הוא המקום מיצר ברינג שמחלק מזרח העולם ממערבה ועל הים ישנם הרבה איים סמוך למקום מיצר ברינג חלק מהם שייכים למזרח וחלק למערב וביניהם נולד קו התאריך.

בכל היבשות שבבעולם בשני חצאי הכדור השבת קביעא וקיימא לכל השיטות

ז. כפי הפסק דין של גדולי ישראל שנתבאר לעיל שאין לשנות את השבת בשום מקום בעולם מכפי מה שמוחזק היום. אע"פ שלא גילו דעתם איפוא הוא קו התאריך יפה כווננו — לאמתה של תורה, כי דבר מוסכם לכל השיטות הוא שקצה יבשת סיביר היא סוף המזרח מצד צפון ואוסטרליה מצד דרום, וקצה יבשת אמריקה מדינת אלסקה היא סוף המערב ומיצר ברינגסי מפסיק ביניהם והוא מפריד בין שני חלקי עולם, דבר זה כותב מפורש החזו"א מובא לעיל. וכן הרב רש"י מבריסק. וכן הוא לשיטת הרב שפירא וכן לשיטת הר"מ טיקוצינסקי (בסוף דבריו הסכים שיש לעקם הקו ולהוציא אלסקה ששייכת למערב העולם) [מלבד השיטה התולקת על החזו"א וס"ל שיש לעשות קו על היבשה 90 מעלות מירושלים, שכולם חולקים עליה], וקו זה הוא היום המקום היחידי בעולם שהוא מקום טבעי גלוי לעין כל מיצר ברינג המחלק מזרח העולם ממערבה ולא קו התלוי בסברא וחשבון גרידא וכמ"ש החת"ס בפי' על תמיד נדפס במאירי על תענית וז"ל: וכי יש בכדוריי הארץ שום מקום אשר יוצדק עליו יותר שם מזרח או מערב וכי דבר זה א"א לברר במופת גם לא בראי' מן התורה רק ע"פ קבלתינו בתורה שבע"פ וכי, ע"כ. א"כ לכל השיטות על שתי חצאי כדור העולם בכל מקום שיש ישוב יהודי. בעולם אין לשנות את השבת מכפי שהוחזק עד היום. המחלוקת היא רק על מספר איים שהם באוקיינוס בין שתי היבשות המשתרעות מדרום ומצפון של מזרח העולם עד יבשת צין, שלדעת החזו"א שייכים למערב העולם ובהן יאפאן ולכן צריך לשנות שם יום השבת ליום ראשון ולשאר השיטות שייכים למזרח העולם, — כן האיים שהם אחר הקו מדרום לצפון ממיצר ברינג שלדעת רימ"ט שייכים למזרח וכעת הוחזקו למערב העולם ולדעת החזו"א ולשיטתנו שייכים למערב. ולמעשה השאלה היא רק על איים אחדים שבאים לשם לפעמים יהודים שומרי שבת מחיל ארה"ב או סוחרים יהודים דתיים.

ח. ויש כאן שלש נקודות: א) בנוגע להאיים שבאוקיינוס ובהם מדינת יאפאן

הסברא נותנת אם שתי היבשות מדרום וצפון יש להם דין מזרח, ברור שגם הים שביניהם יש לו דין מזרח, ועוד איך אפשר לומר שאג"י העומדת בים בכל האורך הזה של שתי היבשות יש לה דין מערב והעומד בחוף הים יש לו דין מזרח. — הרי כלל גדול הגיח היסוד עולם וקבלתו כל הראשונים שאי אפשר לומר ששני יהודים הגרים זה אצל זה, לאחד חול ולהשני שבת והוא מכנה זאת „שגעון והתול" ואין הבדל בדבר ביבשה או בין ים ליבשה [כמו בחוף צין כשיטת החזו"א] משום שזה נגד התגיון הישר. — שונה לגמרי הוא המיצר ברינג שהוא מקום הטבעי היחידי בעולם שכל אחד רואה שיש הבדל בין שני חלקי העולם המזרח והמערב וכל אחד מבין שכאן הוא קו התאריך. על זה לא שייכים דברי היסוד עולם, ובחיינו סברו שחצי הכדור כולו מים א"כ לא ה"י משכחת לה ולא ה"י צורך כמ"ש הי"ע שלא אכפת לנו בשביל דגי הים.

ב) ובנוגע להאיים שב-35 המעלות אחרי הקו של מיצר ברינג שלדעת רימ"ט שייכים למזרח העולם ולדעת החזו"א ולשיטתנו למערב העולם, וגם כאן י"ל אותה הסברא הנ"ל אם היבשה של אלאסקא שייכת למערב (כמו שמסכים לבסוף) א"א לומר שחוף הים הוא מערב והים הוא מזרח כמו שנתבאר לעיל.

ג) השאלה השלישית היא רק על מספר האיים שאם נמשיך קו מדרום לצפון דרך מיצר ברינג נמצא שהם למזרחו של הקו כגון איי האבאיאן ובכל זאת הוחזקו למערב העולם, וכן האיים שהם למערבו של הקו והוחזקו למזרח העולם. וכאן הוא מקום של קו התאריך הבין לאומי, שהוא מתחיל בצפון בקמ"ה מעלות מירושלים 180 מעלות מגרינג ושוב מתעקם במיצר ברינג כעשר מעלות כלומר במעלה קנ"ה מירושלים וממיצר ברינג הוא מתעקם עד קל"ה מעלות כדי להכניס איי האליוטים לצד מערב ושוב חוזר הקו למעלה קמ"ה, ושוב אחרי עברו בים אוקינוס מצפון לדרום 45 מעלות הוא מתעקם כעשר מעלות מערבה כדי להכניס איי קלדוניה החדשה לצד מזרח, כי אם ה"י תולך ישר ה"י צריך לחלק איים אלה חלק למזרח וחלק למערב כמו איי האליוטים שמטעם זה הכניסו אותם למערב כן מטעם זה הכניסו איים אלה למזרח.

ט. בנוגע להיחס של השקפת התורה להקו הבין לאומי שנתקבל בעולם הבאתי לעיל שדעת הרב שפירא שיש לקבל קו זה בשינויים קלים ולדעתו זה קו דאורייתא יש עוד שני מחברים ההולכים בשיטה זו מבחינה אחרת ובשינויים אחדים.

א) שיטת הגר"ד שפירא בשו"ת בני ציון סי"ד שיש לקבל קו התאריך הבין לאומי אע"פ שהוא נעשה על קו 180 מגרינוויץ שכן עולה לפי חשבוננו ששם צריך להיות קו התאריך מששת ימי בראשית התחלת המזרח. ומתקני הקו הסכימו לעקם הקו בין סוף יבשת סיביר ליבשת אלאסקא אף שהוא במעלה 165 מצד מערב כלומר רחוק כ-15 מעלות מקו 180, כדי שלא לעשות הקו ביבשה, וגם זה מתאים לחשבוננו.

(אלא שאו"ה יצרו זווית לעיקום הקו ולדעתו הקו הוא בצורת קשת). וכתב: ולב מלכים ושרים ביד ה' שהסכימו לעשות גבול התחלת המזרח במעלה 180 לאורך גרענוויטש כו' כי הוא מכוון עם הקבלה וההלכה דע"פ דין תוה"ק משתנה הגבול עם איזה מעלות לפניו או לאחוריו, ע"כ. לשיטתו נמצא שאין שום מקום בהאיים שנצטרך לשנות היום. אמנם להנוסע בהאני' ועובר את הקו חייב לשמור שני ימים שבת עד שיבוא ליישוב ובשבת השני להניח תפילין.

ב. הגרא"ב רבינוביץ בהפרדס (אייר תשי"ד) סובר שהקו התאריך התורני הוא קרוב לקו התאריך הבין לאומי כשיטת ר"ד שפירא, לדעתו הוא מרוחק עשר מעלות בערך 155 יש למתוח קו ישר מקוטב הצפוני לדרומי על המקום הקיצוני של התחלת יבשת סיביר שהוא התחלת המזרח וכל האיים שמצד המזרח שייכים למזרח ולצד המערב שייכים למערב ולשיטתו איי האליוטים שייכים למזרח הקו לא כפי מה שנהגו היום שהוחזקו לחשבון המערב העולם, וכן איי האבאיון ששייכים למערב לארה"ב ושם באים יהודים שומרי שבת כדת לפי חשבונם, ולפי שיטתו צריכים לשנות יום השבת כפי חשבון המזרח. כי הקו הבין לאומי המתחיל מים ברינג סי, מתעקם הרבה כדי להוציא אלה האיים אליוטין והאוואין ששייכים למערב, ולדעת ר"ד שפירא יש לקבל קו זה כפי שהוא ולשיטה הג"ל יש הבדל בעשר מעלות ולשיטתו צ"ל ג"כ שהנוסע באני' צריך לשנות יומו כשעובר קו הג"ל.

ג. שיטת הגר"י מרצבך ב, השבת ומזרח העולם" סימן מ"ו. תופס ביסוד הדבר כשיטה הג"ל, שמה שהראשונים כתבו שהימים מתחילים מן המזרח, או מסוף הישוב שבמזרח, הכוונה ליבשת סוף המזרח, היינו סוף יבשת מדינת סיביר, ומששת ימי בראשית מקום זה הוא התחלת המזרח וסוף המערב, אמנם הוא סובר כמו ר"ד שפירא שיש לתפוס את הקו הבין לאומי העובר דרך מיצר ברינג המבדיל בין מזרח ומערב העולם ולא מחלקים את האיים, וס"ל שבנסיעה באני' אין לשנות את השבת.

י. ולפענ"ד נראה שגם על האיים האלה חל הפסק דין הג"ל שאין לשנות השבת בשום מקום בעולם מכפי שנהוג היום, וטעמי דילי עפ"מ שאקדים לבאר ההבדל בין שיטת החזו"א ושיטתנו, להחזו"א הטעם ששתי היבשות המשתרעות משני הצדדים סיביר מצפון ואוסטרליה מדרום. יש להם דין מזרח, הוא משום הסברא שחידש שיש דין גרירה ומכיון שיוצאים מן יבשת המזרח שהיא בתוך צ' מעלות מא"י יש עליהם דין מזרח, וההכרח לסברא זו אע"פ שאין לה שום יסוד ומקור. הוא סברת היסוד עולם שכולם קבלוה, שא"א בשום אופן בעולם לומר ששני יהודים הגרים א' קרוב להשני לא' יום שבת ולהשני יום ששי, זה שגועז ושטות וכו' וכיון שא"א לעשות קו ביבשה מוכרחים לומר שעד סוף היבשה הכל נקרא בשם מזרח. וכן הדבר מצד השני עד סוף יבשת אלאסקא הכל מערב,

ושוב חידש לו החזו"א סברא שלדעת הרז"ה הקו הוא מדאורייתא מששת ימי בראשית ב-90 מירושלים בחוף צין, והקו הוא בין היבשה לים ולדעתו בזה אין היסוד עולם חולק.

ולשיטתנו, בוודאי יש על שתי היבשות מדרום וצפון דין מזרח לענין שבת דאורייתא, אמנם היסוד הוא משום מונה ששה ומשמר שביעי שזה דין דאורייתא מזמן קבלת התורה בסיני, ההולך מזרחה או מערבה מונה ששה ומשמר שביעי. והנה כמו לשיטת החזו"א עד קץ יבשת סיביר יש לה דין מזרח וסוף יבשת אלסקא יש לה דין מערב אע"פ שאין שם שום ישוב ובפרט ישוב יהודי ובכל זאת אם יקרה שם אדם שבא מן המערב צריך לשנות יומו כמו החשבון של מזרח וכן להיפך, משום שאנו מוכרחים להטיל על יבשות אלו שם מזרח או שם מערב מדין דאורייתא.

אותו הדבר לשיטתנו על שתי היבשות [ולשיטתנו גם על ים האוקיינוס שבין שתי היבשות וכל האיים שבו כגון יאפאן יש לה דין מזרח, ולהחזו"א דין מערב] יש דין מזרח מדאורייתא הוא מצד ההלכה דאורייתא של מונה ששה ומשמר שביעי וכל זמן שחצי הכדור השני לא היה ידוע ולא היה קשרים ביניהם לא היה צורך לשום קו רק מזרח ומערב, ורק כאשר נתגלה הצד השני של הכדור וכאשר נתרבו הנוסעים ממערב למזרח או ממזרח למערב דרך אוקיינוס השקט, ואז נתגלה הנהר מיצר ברינג המפסיק בין שני חצאי כדור העולם, בין מזרח ומערב העולם. וכן האיים שהם בים קרוב להקו היוצא להמיצר ברינג מצד אחד יש עליהם שם מזרח ומצד השני שם מערב, שפיר יש לומר כמו שעל היבשות אנו אומרים שחל עליהם שם דאורייתא משום שיש כאן דין מונה ששה ממקום שיוצא ומשמר שביעי דאורייתא, וכשנפגשים הבאים ממזרח העולם מול הבאים ממערב העולם. וכל אחד שומר שבתו כדין התורה על ידי מונה ששה ומשמר שביעי, אז נעשה ממילא קו בין האיים מצד מזרח להאיים מצד מערב. שיש הבדל יום בין שניהם כמו שיש הבדל בין שתי היבשות, אמנם ההבדל בין האיים לא תלוי בקו היוצא מהמיצר ברינג כמו שכתבו אחרים, כי קו זה פוגע באמצע האי ששייך למערב העולם וא"א לעשות קו באמצע היבשה ששייכת למערב, לכן כפי המצב היום החזיקו אנשי מערב העולם מספר איים וכן אנשי מזרח העולם בלא להתחשב כלל עם קו היוצא מהמיצר ברינג, ועל שניהם שפיר חל שם מזרח ומערב מדאורייתא לענין שבת, מהיסוד של מונה ששה ומשמר שביעי וכל האיים המחוברים למזרח שייכים למזרח והמחוברים למערב שייכים למערב. (החזו"א לשיטתו האיים כולם שייכים למערב). ולפי הפסק של גדולי ישראל שאין לשנות את השבת בשום מקום מכפי שמחזיקים עכשיו חל גם על האיים הנ"ל.

יא. וההבדל בין שיטתנו לשיטת ר"ד שפירא, רא"ב רבינוביץ ור"י מרצבך

וכל שאר השיטות שיש בענין זה, שלכולם יש דין קו מדאורייתא מששת ימי בראשית ע"פ חשבונות משלהם משא"כ לשיטתנו אין לנו שום מקור ומסורה מפורשת באיזה מקום בעולם יש דין קו. ומשום זה לא הובא בשום מקום בחז"ל ובפוסקים הראשונים והאחרונים, אמנם דין קו דאורייתא נעשה ממילא ע"י הדין תורה של מונה ששה ממקום שיצא משם ומשמר שביעי, ובמקום שהיום הם המבדיל בין מזרח ומערב העולם שם נפגשו שני הצדדים שכל א' משמר השבת כדין תורה לפי חשבוננו ונולד קו, אבל אין זה קו ישר שנמסר לנו במסורה, ולכן בהאיים שבים ג"כ נעשה מעין קו עקום שהוא פונה יותר למזרח ג"כ על יסוד ההלכה שמונה ששה, ונ"מ להלכה לענין העובר באנ"י את הקו, לכל השיטות הנ"ל שיש קו דאורייתא עליו לשנות את יומו, ולשיטתנו אין לשנות, וכל זמן שנוסע עליו להמשיך הדין של מונה ששה ממקום שיצא משם, ר"ד שפירא מסתפק בהנ"ל ור"י מרצבך סובר ג"כ שאין לשנות.

וכבר הארכתי בענין זה בהמו"מ שה"י ביני ובין הגר"מ טיקוצינסקי ז"ל, גרפס בקונ' בספרי, "השבת ומזרח העולם" שם ביררתי שכל זמן שנוסעים באנ"י על האנשים לשמור שבתם כפי חשבונם ממקום שיצאו ואין להם להתחשב כלל עם קוים ומעלות רק כמו שפסק הרדב"ז באלה הענינים מונה ששה ומשמר שביעי שלו והבאתי שם שכ"כ הרבה מחברים. כי אין לנו די הוכחות בכל השיטות להוציא את השבת מחזקתו, אצל האנשים השומרים שביעי שלהם כדין עד שיבואו לישוב של בני אדם ישראל, אזי הוא מתבטל לאנשי הישוב ולדעתי צריך לשמור שבת הראשונה שני ימים. [ובנקודה זו יש הרבה חקירות וספיקות שצריכים דיון ובירור הלכה למעשה, אם הדבר תלוי רק בישוב של בני אדם אפילו אר"ה שמונין ימי השבוע כחשבונם וכמה שיעור של ישוב כזה או י"ל שבעיני דוקא ישוב ישראלי ודוקא שומרי שבת או י"ל שלא בעינין שום ישוב כיון שהאי גמצא במזרח או במערב יש לו אותו דין, ולזה דעתי נוטה, מכיון שהאי מוקף מארבע צדדיו ביבשות של מזרח איך אפשר לומר שהאי באמצע יש עליו דין מערב, משא"כ אנ"י שבלב ים אין עלי' שם מזרח או מערב אלא מונה ששה ומשמר שביעי. כן יש לחקור באנ"י שעל הים שלפמ"ש שמונה חשבוננו אם יבוא מן המערב ישמור שבתו והבא מן המזרח על האנ"י ישמור שבתו, וגמצא אותה המשכחת שכ' היעב"ץ שמשכחת לה סתירה כזאת בשלשה אנשים שלכ"א יש לו שבת אחר. — כן יש לחקור אם יעלו באנ"י שבאה מן המערב מנין אנשים ומי שיבוא מן המזרח יהי מיעוט אם המיעוט צריך לשמור שבת כהרוב או כחשבוננו ויש עוד ספיקות כהנה וכהנה ואכמ"ל].

יב. עוד יש להדגיש שלשיטתנו אין אנו יודעים בבירור אם מששת ימי בראשית ה' במקום זה שבת, מ"מ זה שבת מדאורייתא מקרא ששת ימים תעבוד וכו'

השביעי תשבות. והיו גדולי ישראל, הבאתי דבריהם בספרי, „השבת ומזרח העולם“, ובס' שיעור קומה לר"מ קורדובירו ושו"ת חו"י סימן רי"ט, ובמזמור וקציעה להיעב"ץ אר"ח סימן שד"מ כותב שהשבת הגמור האמיתי המוחלט דאי אינו אלא בארץ הקדושה. ושם בארתי הדברים משום שהשבת שוהה בעולם מ"ח שעות, מנקודה הראשונה שחל השבת עד שהשבת יוצאת מנקודה האחרונה, ולכן לדעתם קשר השבת בשמים עם הארץ הוא העיקר בכ"ד שעות הראשונות מא"י, ושם כתבתי באריכות לבאר השיטה הסוכרת שאין שום הבדל בקדושה בין שבת א"י לחו"ל, ולפ"ז י"ל שפיר שאין הבדל בקדושת שבת בין חצי כדור העליון לחצי כדור התחתון משום שיסוד השבת הוא מקרא ששת ימים תעבד וגו' הוא שבת אמיתי באותה הקדושה כמו שבת בראשית, ואכמ"ל.

יג. ויש לשאול הרי אמרו שבת קביעא וקיימא כמבואר בחולין קא: פסחים קיז: ביצה יז, ובספרי „השבת ומזרח העולם“ שער ג' פט"ז, הבאתי לשון המכילתא בשלח אירעה שבת להיות שהיא סדורה ובאה מששת ימי בראשית, ועי' רשב"ם ב"ב קכא. ובתו"ש חלק כא דף 205.

והעיר בזה גם בס' מחשבות בעצת ומתרחץ שזה נאמר רק על חצי כדור העליון. ובגמ' אפשר לפרש קביעה וקיימא תמיד מונה ששה ומשמר שביעי ואפילו לשון המכילתא „סדורה ובאה מששת ימי בראשית“, אפשר לפרש כן שמשת ימי בראשית מונה ששה ומשמר שביעי.

יד. וביאור שאלה זו אם השבת בחצי כדור התחתון הוא על יסוד דאורייתא מונה ששה ומשמר שביעי ממקום שיצא. או כהשיטות שיש קו תאריך מדאורייתא וממילא השבת קבוע בכל מקום בעולם מששת ימי בראשית וגם בחצי כדור התחתון, וי"ל שזה תלוי בהחקירה שביארתי בספרי שם אם כהשיטה שיש במקורות חז"ל ובראשונים ששבת שלנו היא שבת סיני, שנצטוינו במרה על השבת, והמן מן השמים בירר לנו את יום השבת, ונצטוינו אם גלך למזרח העולם להקדים ולמערב לאחר. וזה ה' בחצי כדור העליון, ואז לא ה' קשר בין מזרח למערב העולם וממילא לא היתה השאלה במציאות, רק בתקופתינו שאנשי המזרח והמערב נפגשו גולדה השאלה, או כהשיטה שיש לה ג"כ מקורות שהשבת בכל העולם קבוע מששת ימי בראשית ואכמ"ל.

טו. ויש שואלים האידך אפשר לומר שעי"ז שהחזיקו או"ה האיים לשם מזרח או לשם מערב יחול עליהם שם שבת דאורייתא. התשובה, חיוב שמירת שבת דאורייתא על יהודי שבא ממזרח או ממערב הוא הדין של מונה ששה כפי החשבון שיצא משם, ורק אם גם על המקום הוא ג"כ אותו חשבון כלומר שנקרא יום שביעי, זה הוא חיוב שבת דאורייתא בלי פקפוק, ואם לא ה' אנשי המערב כובשים את האי למערב ולקבוע שם חשבונם והי' תחת רשות המזרח שיש

להם חשבון המזרח ג"כ על יסוד של מונה ששה ממזרח, זהו שבת דאורייתא, כשכבשו את האי למערב כאלו עשו דרך ללכת אליו ולהתנהג כפי חשבוננו שיצא משם. וקדושת שבת דאורייתא באה מהשבנו מונה ששה ומשמר שביעי.

ויש להוסיף שעל ידי זה שהחזיקו או"ה האיים למזרח או למערב וקבעו בו חשבונם של מזרח או מערב, יש לנו תשובה על דברי היסוד עולם שהחליט שאי אפשר לשני יהודים סמוכים זה אצל זה ביבשה או בים או בין יבשה לים שאצל א' יום חול ואצל השני שבת, כמו שנתבאר לעיל, שזה מתאים לומר נגד כל השיטות של הקוים השונים המיוסדים על פירושים שונים בתורה ובעל פה, שאין סתם בני אדם מבינים כי לא רואים שום שינוי בטבע והדבר מוזר ולא מתקבל, משא"כ במקום שכל אחד רואה בטבע העולם שכאן מתחלקים שני חצאי עולם המערבי והמזרחי, וכדי שלא יהי' בלבול בחשבון הימים בין האנשים מוכרחים לעשות קו תאריך, ומונה שכל או"ה תפסו מקום זה לקו תאריך, שיש הבדל ביום בשני צדדי הקו שוב אי אפשר לומר על זה שזה שגעון והתול, וממילא בשביל יהודים חל על המקום הדין דאורייתא של מונה ששה ממקום שבא ומשמר שביעי. ויש לה"ר מלשון הפסיקתא זוטרתי הנקרא לקח טוב שמות לד, כב: וחג השבועות תעשה לך, לחשבון שהוא לישראל ולא בחשבון הנהגה בעולם משבת לשבת שבעה ימים, אלא כאשר יבוא לך הפסח כן תעשה לך ספירת חמשים יום ותקדש יום חמשים, ע"כ. ודרש הנ"ל במלת תעשה לך הוא משום שכתוב בפסוק הקודם ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבת, וחג השבועות תעשה לך. ודורש מלת לך, שרק בשבועות הוא חשבון המיוחד לישראל ביום החמשים אבל אצל שבת לא כתיב לך, לאשמעינן ששבת חל תמיד ביום השביעי הנהגה בעולם.

טו. ומצאתי מענין זה גם ביסוד עולם מאמר שני פי"ז דף ל"ה וז"ל: ואקח מרכז החמה ואעמידנו נוכח טבור הים ואציע שיהיה אז עת שקיעת חמה של יום ששי בקצה מערב, ובאמת כבר הוא אז חצות ליל שבת זה בטבור הארץ כמו שהוא אז עת זריחת החמה בקצה המזרח, כלומר עת הבוקר לשם, אבל לא נתברר לנו עדיין ולא נודע איזה בוקר הוא זה לשם אם הוא כבר בוקר של יום השבת כמו שאמרו המשכילים ר' חסאן הדיין ז"ל והרב ר' יצחק ברב ברוך ז"ל והרב ר' אברהם ב"ר חייא ז"ל וכמה אחרים עוד זולתם וכמו שהסכימו על זה חכמי האומות ששמו לבם לידע ע"פ עיונם ולכוון עיתי חלקות ושאר אותות צבא השמים במקומות הארץ ר"ל שכל אלה הם מסכימים כאחד ואומרים שבקצה מזרח יתחיל כל יום מיום מימי השבוע להקרא בשמו תחלה ואחריו יקרא בפי בני שאר המקומות זה אחר זה על הסדר עד קצה מערב, עכ"ל.

ושם לו: מביא הבדלים שיש בין חכמי ישראל וחכמי האומות בתחלת קריאת

היום, ומבואר בדבריו, שעיקר היסוד שאמרו הראשונים שהימים מתחילין מן המזרח הוא מסתייע מחכמי או"ה כמ"ש, "וכמו שהסכימו על זה חכמי האומות כו' שכל אלה מסכימים כאחד שבקצה המזרח יתחיל כל יום ויום וכו'". ולפי המבואר מספרי ר' אברהם ב"ר חייא שהרו"ה והכוזרי השתמשו בהם הוא השתמש באלה הענינים בספרי או"ה. כמבואר בספר העבור שער החמישי: והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין דעתן להעמיד הדבר הזה (אורד ורוחב העולם) ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה לחקר על הדבר הזה כו' והתחילו לחקור מקצות המזרח עד שהגיעו לקצות המערב ומצאו המרחק ביניהן י"ב שעות שלמות ולא יותר וכו', ע"כ. וכן כתב הג"ר שמחה זעליג מבריסק זצ"ל במכתבו הנדפס לעיל וז"ל: והרי הישראלים להבדיל הגוים שכאותן המקומות (פאן פראנציסקא) מתנהגים כדעת בעל המאור ואין לנו לשנות מנהגם עכ"ל. הרי שגם הוא מסתייע שיש להיבשה דין מערב משום שגם או"ה במקום זה תפסו כן החשבון למערב. וכ"כ החזו"א בקונטרס ח"י שעות בסיכום דבריו וז"ל: מירושלים עד קצה המזרח מקדימין לירושלים כו' ומירושלים ולמערב מאחרין, ושאלת אלאסקא אינה שאלה לפי דעת הראשונים דודאי הארץ ההיא, היא מערב ירושלים ולא מזרח ירושלים והוא כמערב אמריקא כמו שנוהגין עכשיו ע"כ. הרי שכותב לדבר פשוט שבאלאסקא יש לה דין מערב כמו שנוהגין עכשיו, אע"פ שאין שם באלאסקא יהודים שומרי שבת, מכל מקום כיון שאו"ה הנהיגו החשבון שלהם כמו במערב יש עלי' דין מערב, לא כמו שהיתה מקודם בשעה שהיתה שייכת לרוסיה והי' שם החשבון של מזרח.

ומבואר גם בדבריו שיש להתחשב עם החשבון של או"ה על המקום והיסוד הוא שאז חל דין דאורייתא משום מונה ששה ומשמר שביעי.

הרב יונה מרצבך
ירושלים ע"ה"ק ת"ו

ב"ה י"ג חשוון תשי"ד

בענין שאלת קו התאריך, יש לי דעה בפני עצמה וראיה מה דעת חז"ל והראשונים בענין זה, ויוצא ממנה פתרון השאלה לענ"ד, הנכון גם כפי הלכה, והנחוץ גם מכל מבט מעשי. ואע"פ שעפר אני תחת רגלי גדולי הדור — ובראשם תחת מרן הגאון החזון איש נ"י שליט"א [וצ"ל] — תורה היא ולהלכה ולא למעשה ניתנה לפלפל בה.

ואקדים שתי הקדמות להסברת הענין:

(א) שאלת התחלת חשבון הימים, איפה היא, ועד היכן מתקדם היום ועד היכן מתאחר — שאלת סוף המזרח והתחלת המערב, ולהפך, היא. כי כל מה שמתאחר בהתחלת היום מא"י נקרא ממערב לא"י וכל מה שמתקדם נקרא ממזרח, ולמשל מה שמתאחר — לדעת המאור — בשמונה עשר שעות ופחות מהן, מוכרחים אנו להגיד שכל זה — ואפילו אם כדעת החזו"א נ"י [וצ"ל] יפן בכלל — נקרא ממערבנו, שאין מזרח מתאחר אלא כל מה שנקרא ממזרח לנו מתקדם. (ראיה מכריחה לדבר מדברי הרמב"ם, המדבר על התחלת הימים במזרח ובמערב, בהל' קדח"ח: בסוף המכתב בהערה 1).

(ב) כל הראשונים שוים הם בדבר אחד: שהימים — כדברי הראב"ד (על דבריו מלבד זה ע' בהערה 2 בסוף המכתב) — מן המזרח מתחילים, מן קצות המזרח, מסוף היישוב שבמזרח (כבטוייהם השונים שמקורותיהם נמצאים בספרים שנדפסו כבר ואך למותר לחזור עליהם), אלא שנחלקו הם ומפרשיהם אם קצות המזרח נקרא המקום שרחוק ממנו שש שעות למזרח או אם סוף היבשה ותחלת הים או סוף כל חצי כדור הארץ או אם למדוד שש השעות או השתים עשרה ממקום אחר ולא מא"י, וכן הלאה.

ועוד אקדים להכנת הבנת הדברים הבאים קושיא נגד הדעות שסוברות שסוף היבשה וגבולה לים זהו הקו, או שהקו הנמדד מהקצה החיצוני ביותר למזרח היבשה הוא הוא, (א) האם יבשה ויישוב אותו דבר הוא, וכי אי הסמוך לחוף וממזרח לו לא נחשבו לאותו יישוב? שהרי מי בכלל הזכיר היבשה; את היישוב הזכירו. (ובעל המאור שהזכיר השוכנים על שפת הים מזה ומזה סימן שלדעתו היה סוף היבשה והיישוב בין במזרח ובין במערב בסוף שש שעות, ועכ"פ לא יצא מידי הספק אם ידע שיש עוד יישוב להלאה משם). (ב) ומה יהיה אם בידי שמים או בידי אדם יתחבר אי ליבשה, או להיפך חלקת אדמה תיפרד ממנה, האם אז פתאום

ישתנה יום השבת אצל היישוב על האי ועל אדמה זו, וייהפכו על ידי כך ממורח למערב ולהיפך?

ועכשיו אבוא אל עיקר הדבר: ראייה מפורשת יש לנו, מה לדעת חז"ל ומה לדעת רש"י נקרא סוף מערב וממנה נוכל לדון על סוף מורח, ועל הגבול שבין מה שנקרא מורח ומתקדם לנו בחשבון הימים למה שנקרא מערב ומתאחר לנו. ננסה מקדם להבין דעת ר' יהודה בגיטין (ח.). אע"פ שאין ההלכה כמותו ואע"פ שהענין המדובר שם, קדושת א"י וגבולותיה, אין שום ענין ישר לו לשאלת קו התאריך.

ר' יהודה — שחכמים חולקים נגדו רק מפני שלדעתם אין ריבוי מיותר, שהמלה „וגבול“ צריכה להם לנסים שלפנים לצד מורח מן החוט המתוח מטורי אמנון עד נחל מצרים, ואילו היה ריבוי זה מופנה גם הם היו מודים לר' יהודה — אומר כל שכנגד א"י הרי הוא כארץ ישראל — לצד מערב; „וגבול ים“ — וכל הנסין שבים שהם בין שני החוטין המתוחים מקפלוריא ועד ים אוקיינוס ומנחל מצרים ועד ים אוקיינוס הם ארץ ישראל. ומנין לו שעד ים אוקיינוס, הסביר רש"י פעמיים „שהוא בסוף העולם במערב“. כלומר, מכיון שהתורה לדעת ר' יהודה לא קבעה, כמו לחכמים, שהים עצמו כבר מהווה הגבול המערבי של א"י, הרי שריבתה כל מה שניתן לרבות לצד זה עד סוף כל מקום שתוכל לקרוא עליו שהוא ממערב א"י, והוא עד האוקיינוס ששם סוף העולם בלשון חז"ל ורש"י ובהתאמה לכמה מאמרי חז"ל שהאוקיינוס מקיף את כל העולם כולו, והוא הים הגדול שכבר אין בו יישוב ואף איים אין בו.

ונצייר לנו: אילו היו איים ונסים לצד מערב הלאה והלאה (כלומר: למעשה, המסתכל במפה היום רואה שכבר ממדינת טוניס שבאפריקה והלאה נגמר הים שהוא מכוון כנגד א"י, אך לא זה, ולא שהים התיכון מסתיים בגיברלטר, משנים דעתו של ר' יהודה, באופן עקרוני כאמור להלן, ואף לא דעת התוס' על שאלתו של ר' פטר שרק איים ולא יבשה נתרבו לר' יהודה משנה דעתו. ואין לומר שרק האיים שבים התיכון נתרבו ולא אילו היו כאלה להלאה מגיברלטר ובים האטלנטי, שהרי דבריו של רש"י מוכיחים התייפך שרק בגלל ששם סוף העולם אמר ר' יהודה עד האוקיינוס ולא בגלל ששם אין הים התיכון), אילו היו — בהפסק של קטעי ים בין זה לזה — עוד אי ועוד אי ואילו היו מכוונים כנגד א"י, הרי היו כולם א"י לר"י כל זמן שישנם לצד מערב, שכן לצד זה אין גבול בתורה או הכלל נכלל לתוך הגבול. ועד היכן? עד המקום שהוא סוף מערב, עד האוקיינוס, עד המקום שנפסקו שם איים ויישוב.

ואיך נדון על איזה אי אם הוא לצד מערב או אם אולי הוא כבר נחשב ממורח לא"י, ושם יש גבול בתורה ולא נתרבו האיים כמובן. אלא צריך אתה לומר שכל

זמן שרוחב הים הענקי והגדול ממנו והלאה למערבו והאי סמוך לאיים וליבשות שממזרח לו, עדיין האוקיינוס ממנו והלאה והוא למערבו של א"י, שאז האי עדיין בסוף היישוב לצד מערב. ואילו היה אי — בלא הפסק של יבשה — במקום ששם אמריקה, גם אי זה היה עוד נתקדש לר"י, שהרי רחבי המים וההפסק הגדול פי כמה מהים האטלנטי במערב אמריקה הוא, ואמריקה סמוכה הרבה יותר לארצות היישוב שלנו יותר מלאסיה, ושם סוף יישוב שבמערב עליה, ולפני האוקיינוס שהוא סוף העולם.

וממילא יוצא לשאלתנו: מה הוא הנקרא סוף מזרח וקצות היישוב וסופו? לא היבשה של אסיה בלבד, אלא גם האיים הסמוכים לה, והאיים הסמוכים לאיים אלה, וכן הלאה והלאה, כל שרוחב הים עדיין מהם והלאה לצד מזרח, והם יותר סמוכים ליבשות ולאיים שממערב להם — עדיין לא הגענו לסוף היישוב ו, לסוף העולם" בלשון חז"ל ורש"י ולקצה המזרח. והאיים שבים השקט עצמו כל שרוב רחבי המים עד יבשת אמריקה והאיים של שם גדול מרחבי הים שממערבם, עדיין סוף היישוב המזרחי הם, ואם רוב רוחב המים ממערבם וקרובים הם ליישובים שבמזרחם — מעבר לאוקיינוס הם ולקצות המערב ייחשבו. שהרי האוקיינוס עצמו הוא הגבול שבין מזרח למערב, בין מה שמתקדם ומה שמתאחר לנו.

ונמצא לפי זה שלדעת חז"ל האוקיינוס הוא שמהווה סוף היישוב, הן מצד זה הן מצד זה, והוא המפריד ולא קו דק תלוי במעלות האורך (שעוד יש להסתפק בו אם תלוי הוא באורכה של ירושלים או של מדבר סיני) אלא שנוכל לציין הקו, אשר האיים שממערבו ייחשבו קרובים לאסיה ונחשבים כהמשכה למזרח העולם ויתקדמו לנו בזמנם ואשר אלה שממזרחו ייחשבו למערב העולם והיישוב ומתאחרים, וברור לפי זה שאלסקה סוף המערב וסיביריה סוף המזרח, ואפילו איים הסמוכים להם וקו זה הנזכר מתחיל איפוא באמצע רוחב ברינג ונמשך לא בקו ישר מכוון ומדויק מצפון לדרום אלא הולך תמיד באמצע הים ולמשל איי האליוטים שכולם זה לזה סמוכים ונראים הם ברור כהמשך היישוב שבאמריקה, כולם האוקיינוס ורוחבי המים ממערבם (והם סוף היישוב המערבי) וכפי הגדרתו לא יוכל לעבור קו זה ביבשה ובשום אי, שכל אי נחשב לצד זה או לצד זה כפי שנוכל להגיד עליו שהאוקיינוס — ורוחב המים — ממזרחו או ממערבו. ונמצא גם כן שלא ניתן הקו אלא להבדיל בין יישובים ואיים, אך אגיות ההולכות בים אינן תלויות בו, שהן לא תקפוצנה בן רגע ממזרח למערב וממערב למזרח אלא בתוך האוקיינוס עצמו הן שאין עליו שם מזרח היישוב או מערב (ויש הבדל ביני ובין הדבר הדומה שכת"ר הגידו שאין קו לאגיות [ואין מקום קו תאריך קבוע מן התורה, והיסוד הוא מונה ששה ממקום שיצא ושובת שביעי, במקום שאין ישוב, וזהו שבת דאורייתא. והאיים בעולם שהחזקו שבתם למזרח או למערב כפי חשבונם, כדין עשו ואין

לשנות שבתם]. ואני אומר שכל מקום ומקום וכל אי ואי — מקום יש לו, אם הוא נחשב למזרחו של עולם או למערבו, אלא שלאגיות מסופקני בלבד שמכיון שבעיקר שיטתי על פי חז"ל וע"פ רש"י האוקיינוס שהוא שטח רב מפריד בין המזרח ובין המערב, אלא שבמקום שיש שם אי אפשר לדון בו מה הוא שנקרא כאן אוקיינוס, אם המים שמצד מערבו או המים שמצד מזרחו, וממילא נולד קו וגבול, אך האגיות הנמצאות באוקיינוס עצמו, איך אפשר לומר עליהן שהן במערבו או במזרחו של עולם, וקרוב הדבר שהם ודאי ימנו כפי מה שמנו עד עכשיו עד שיגיעו למקום יישוב).

וברור לפי זה שלדעת חז"ל מוכרחים לומר שלא הים הקצר שבמערב יפן ובמערב אוסטרליה ובמערב גיוזילנד הם הם האוקיינוס אלא השטח האין סופי כמעט של הים הענקי שממזרחם ולכן ברור לפי זה שלדברי חז"ל שהאוקיינוס מקיף את העולם האוקיינוס מקיפם ממזרחם והם במזרח העולם והם עצמם סוף היישוב במזרח ומתקדמים לנו בחשבון הימים. (ובפרט שכל המסתכל במפה יראה שמסתבר הדבר שהם המשיך היבשה ומי יודע אם לא מקודם כגון לפני המבול באמת היו מחוברים וקשורים ליבשת של אסיה והיו בעצמם סוף היבשה והיישוב גם יחד אלא שכיום נשאר כסוף היישוב ולא כסוף היבשה).

יוצא כפי דברי אלה שדעת חז"ל במדרשי אגדה על האוקיינוס ובדברי הלכה של ר' יהודה לשיטתו בגיטין בדעה אחת שהאוקיינוס סוף העולם, נמצא שכל אלה למזרח היישוב נמנים, ואם כמה וכמה ראשונים (ע' הקדמה ב' בתחלת המכתב) קבעו כבר שקצות המזרח והיישוב, וסוף העולם שם, הם הם שמהם מתחילים חשבון הימים, ואם כל מה שנחשב למזרח מתקדם לנו (ע' הקדמה א' שם והוכחתה בסוף המכתב), יוצא קו התאריך הקובע מקום לכל אי ואי כאשר ציינתי. (אלא שברור הדבר שהמאור בפירושו על מס' ר"ה לא היתה דעתו כך, אבל מכיון שיתכן שגם הוא לא אמר את פירושו זה אלא בהנחתו שסוף היבשה של שוכני מזרח אחרי שש שעות הם סוף היישוב גם כן — וכדברי החזו"א בביאורו שלא כיון המאור לשוכני המזרח ממזרח לשש שעות ממש אלא לנקודה שכלית שם — ולנו נתברר שיש עוד יישוב שם, ולכן הוצרכו ההולכים לדעתו למושג של גרידה בסיביריה ואוסטרליה) ולולא דבריו הייתי אומר מה שאמרתי לולא דמסתפינא.

הערות נוספות

1. הרמב"ם מדבר בחבורו על התחלת הימים בזמנים שונים כפי מקומם בארץ בהל' קדוש החודש, הוא מרחיב דיבורו (בפי"ח הי"ג עד הט"ז) על השאלה אם אפשר או לא אפשר לראות את הירח במדינות שממזרח ושמערב א"י כשנראה או לא נראה הירח בא"י עצמה; למשל כשיראה הירח בא"י אפשר שיראה

במדינות מזרחיות ואפשר שלא יראה, ואם יראה במדינה שהיא למזרח א"י — ובלבד שהיא מכוונת כנגדה — בידוע שיראה בא"י. ולהיפך הדבר במדינה מערבית המכוונת כנגד א"י.

ופשוט הוא לכל מבין בשטח זה שכוונת הרמב"ם וסיבת הדברים הללו היא מפני שהירח בתחילת החודש בשום מקום אין לראותו אלא סמוך ומיד אחרי שקיעת החמה ומפני שיעבור זמן מה בין תחילת הלילה במקום שבמזרח למקום שבמערב. כלומר שאם נראה הירח בליל מוצש"ק שהוא ליל שלשים בא"י, לא ידוע הדבר אם גם במדינות שממזרח א"י כבר נראה בליל מוצש"ק ליל שלשים זה, שהרי שם התחיל הלילה כבר זמן מה — מעט או הרבה כפי מרחקם — לפני א"י, ומי ידע אם לעת שלהם כבר הגדיל הירח עד כדי שאפשר לראותו. אבל ברור הדבר שבכל המדינות המערביות יראה הירח בליל מוצש"ק זה ליל שלשים שהם מתאחרים להתחיל הלילה ועד שהם יתחילו כבר הגדיל הירח יותר. ולהפך כשלא נראה הירח בא"י בליל מוצש"ק פשוט שבמזרח כל שכן שלא נראה ואפשר שבמערב יראה ואפשר שאף שם עוד לא יראה. וכן לפי זה פירוש דבריו כשנראה הירח במדינות שבמזרח שכל שכן שיראה בא"י.

ומזה יוצא כדבר מוכרח ששאלת התחלת הימים תלויה בשאלה מה נקרא מזרח ומערב. שאם למשל יפן לדעת החזון איש נ"י [וצ"ל], או המאחרים שבע עשר שעות ומחצה לדעת המאור, ימנו את ליל מוצש"ק ואת ליל שלשים הרבה זמן אחרי יושבי א"י אפשר שלהם כבר נראה הירח שהתרחק בינתיים מהשמש בליל זה אע"פ שלא נראה בא"י. והכרחי להגיד שלדעת הרמב"ם אילו היה סובר כמו המאור לא היה קורא אותם מזרח א"י אלא כל המתאחרים קרויים מערב א"י שרק אז דבריו נכונים.

ואף בלא ההוכחה שלהלן בתוך דברי עצמם שבמכתבי נראה — אך עדיין אין לזה ראיה — מכאן שהרמב"ם חולק על בעל המאור שלפשוטם של דברים יפן והשוכנים ממזרח סין ייקראו ממזרח לא"י ולפי דברי הרמב"ם האלה צריכים לומר שהם מתקדמים; אלא שעדיין יש לטעון כפי שכתבתי שלבעל המאור באמת אלה מפני שהם להלאה מקצות המזרח ייקראו ממערבנו שהרי הם מתאחרים בהתחלת הימים. אבל לפשוט הדברים יש לומר שלא תלה הרמב"ם תניא בדלא תניא, את השם מזרח ומערב בדין של ההתקדמות וההתאחרות אלא להיפך תלה בדבר הידוע, במה שנקרא מזרח ומערב.

2. מפני שראיתי פירושים דחוקים בדברי הראב"ד בספר כתוב שם, אכתוב דברים אחדים על דבריו שם.

יש מי שאומר שלחלוק בא על המאור שכן כתב הראב"ד בתחלת דבריו שדבר ידוע שהימים מן המזרח מתחילים, ואילו המאור כתב שהימים מתחילים מהנקודה

השלשית שהיא א"י עצמה. אך ודאי אין הדבר כך, א) מפני שאף בעל המאור לא משנה את חשבון הימים מא"י דוקא אלא כל מה שבתוך שש שעות ממזרח לה מקדימים לא"י ואם כן אף הוא מתחיל מן המזרח; ב) שאילו זה היה עיקר חידושו של הראב"ד מה הוא שמוכיר כך בקצרה בלבד במשפט אחד בתחלת דבריו ואח"כ ממשיך ארוכות על דברים שלא בא בהם לחלוק. אלא פשיטא שאף הוא מחדה בדין לבעל המאור אלא בו בזמן שבעל המאור כתב את הטעם לפירוש הגמרא של שמשום כך יש הבדל בין נולד לפני חצות או אחרי כן משום שאנשי קצות המזרח צריכים שיהיה להם יום ולילה מן החדש, בא הראב"ד וכותב נגד פירוש זה, שאין הדבר כך אלא פשיטא שהימים אמנם מתחילים מן המזרח אלא שקדושת המועדות לא בגלל אנשי צין אלא יום שראוי להיות המועד בו בא"י הוא נתקדש לכל העולם ואם לא לא, ולא כדעה הפוכה של בעל המאור. (וכ"כ בספרו של החזו"א נ"י [וצ"ל]). ועל פי זה נכון הוא מה שכתבתי במכתב שלכל הדעות ולא רק לראב"ד בלבד הימים מתחילים מן המזרח.

ומה שהזכיר הראב"ד שם שבתות ה' ושאלו נגדו הרי שבת קבועה ועומדת ומה זה שהוא תולה הדבר באם ראוי היום לא"י עד שפירשוהו שמדבר מיתה"כ או משאר ימים טובים (בו בזמן שבאותו המקום בכוזרי מזכיר אף הוא שבתות ה' ומועדי ה' וכוונתו על שבתות ממש!), נראה ברור שגם על שבתות ה' מוסב מה שהזכיר אחרי כן הראב"ד, „קביעותם ביום ידוע“ וכוונתו שאמנם הימים, כלומר מתי יום ששי בשבת ומתי שבת, מן המזרח מתחילים אך אם השבת הוא יום ו' בניסן או ז' בניסן והמועדים שקביעותם גם כן ביום ידוע כגון ט"ו בניסן פסח כל זה תלוי — לא מאנשי צין כדעת המאור כדי שלהם ושם יהיה לילה ויום מן החדש — בידי א"י שאם היום ראוי להיות ו' ניסן או ט"ו בו בא"י או ראוי הוא להיות שבת זו או יום זה שיהיה כך בכל העולם כולו ושאינו ראוי להם אינו ראוי לכל העולם כולו.